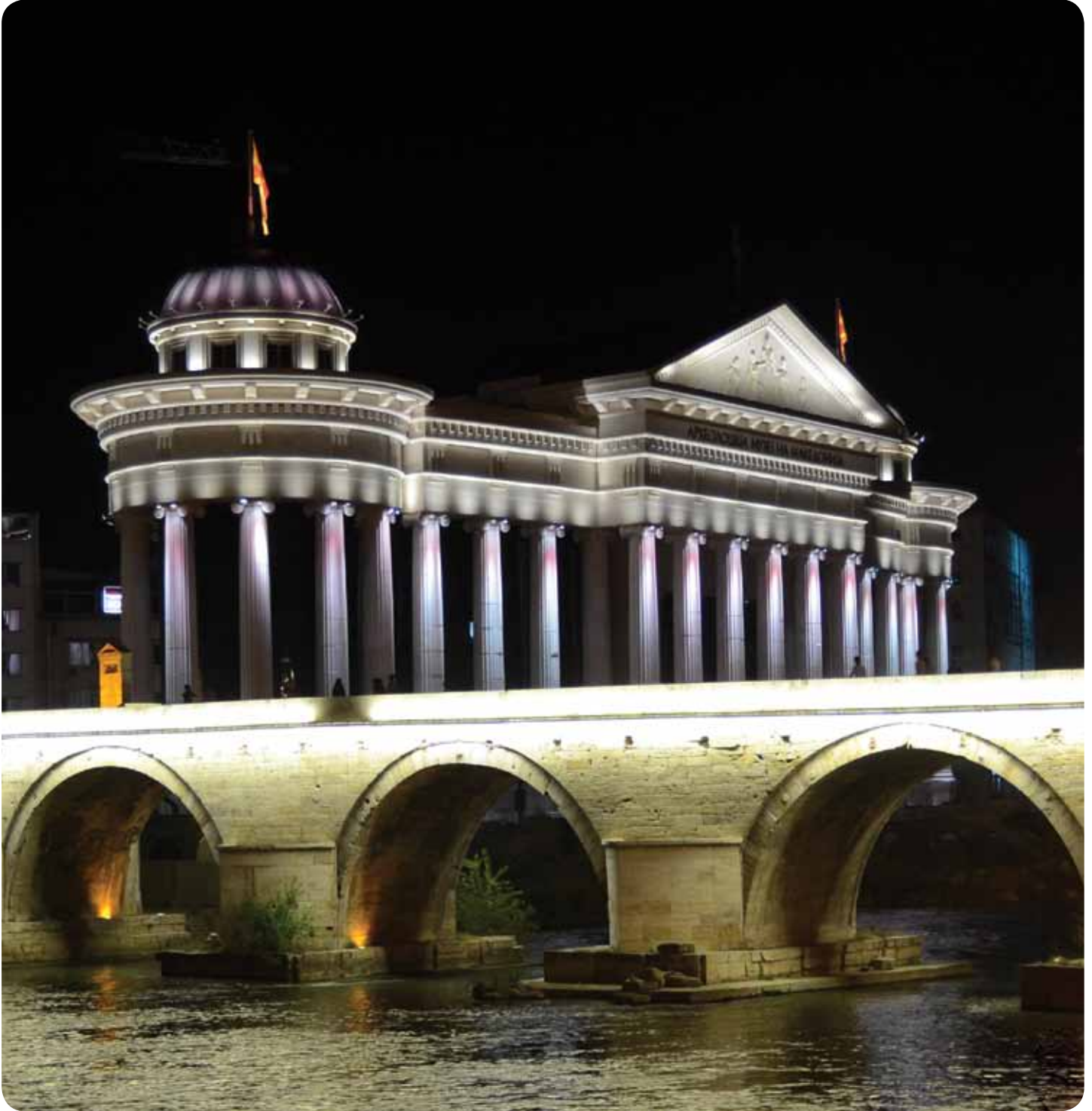

BURSA'DA ZAMAN

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NİN KÜLTÜR HİZMETİDİR.

BALKANLAR'DAKİ YÜZYILLIK YALNIZLIĞA SON

Değerli dostlar,

Kültürel değerlerimizi gün ışığına çıkarmak üzere çıktığımız yolun önemli bir durağında daha karşınızdayız. Bu sefer ağırlıklı konumuz Makedonya-Üsküp özelinde Balkanlar. Balkanlar'ın bizim için önemi büyük kuşkusuz. Osmanlı; Bursa'nın fethi ve devletin kuruluşunun üzerinden 100 bile geçmeden, Balkanlar'a ulaştı ve başta Üsküp olmak üzere pek çok Balkan kentine adaletini, medeniyetini, mimarisini taşıdı. Balkanlar'a vurulan bu mühür, yüzyıllarca başka medeniyetlerle, başka inançlarla karşılıklı anlayış içinde gelişti, kök saldı. Son yüzyıl, Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlar için büyük acı, medeniyetimizin sembolleri için ise büyük bir yıkım yüzyılı olmuştur.

Bugünün yöneticileri olarak bizler, bu acı ve yıkımı dindirmek, her türlü hasarı onarmak ve Balkanlar'daki varlığımızı kalıcı kılmak durumundayız. Bu amaçla Balkanlar'ın her bir yanında gerek kültürler arası iletişimi güçlendirecek sosyal-kültürel etkinlikler ve gerekse kültür değerlerimizi ayağa kaldıracak restorasyon çalışmaları başlattık. Hem

belediyelerimiz hem sivil toplum örgütlerimiz ve hem de hayırsever işadamlarımız, bu bölgelerdeki değerlerimizi koruma konusunda büyük bir heyecan içindeler. Biz de onların desteği ile Selanik'ten Üsküp'e, Bosna'dan Prizren'e kadar her köşede çalışma başlattık.

Bu alandaki son müjdemiz, Makedonya Üsküp'te iki ecdat yadigarı eseri onarmak üzere çalışmaları başlatmak oldu. Gazi Baba'nın, Üsküp'e hakim bir tepe üzerinde kurulu türbesi ile Rufai Tekkesi'nin restorasyonunu aynı anda başlattık. Kfilemizde yer alan değerli tarihçi dostlarımız, akademisyenler ve gazeteciler izlenimlerini yazdılar, keyifle okuyacağınızı umuyorum.

Dergimizin bu sayısı, Balkanlar'ın yanı sıra, kent tarihine ilişkin pek çok makale ve görüşü de barındırıyor.

İlgiyle okuyacağınız ümidiyle..

Recep ALTEPE
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

BURSA'DA ZAMAN

Yıl: 1 Sayı: 4 / Ekim 2012
Yerel Süreli Yayın

İMTİYAZ SAHİBİ
Bursa Büyükşehir Belediyesi adına
Recep ALTEPE

GENEL KOORDİNATÖR
Aziz ELBAS

YAYIN YÖNETMENİ
Saffet YILMAZ
(Sorumlu)

FOTOĞRAFLAR
Fatih Özenbaş, Hakan Aydın,
Demet Argun Güngör, Cihat Özkan,
Adem Elitok, Saffet Yılmaz, Tuğba Özmelek
Yunus Hakan Güler, Nilay Şahinkanat İlcebay,
Ömer Bakan, Hüseyin Yavuz, İHA
İhsan Altıkardeş

YAPIM & REDAKSİYON

**Photo
Graphica**

www.photographica.com.tr

BASKI
basak

www.basakmatbaa.com

* Yayımlanan yazı ve fotoğrafların tüm sorumluluğu eser sahiplerine aittir. İzin alınarak ya da kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

• ÜSKÜP BURSA ARASI KUŞ UÇUMU KAÇ KULAÇ - Metin Önal MENGÜŞOĞLU	04
• “MAKEDON KİMLİĞİ YARATMAK” - Namık GÖZ	08
• BALKANLAR'DAKİ MÜHÜR, HAÇ VE HİLAL REKABETİ... - Cihat ÖZKAN	12
• EVLİYA ÇELEBİ VE ÜSKÜP - Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN	15
• ÜSKÜP'ÜN İKİ YAKASI - Ahmet ERDÖNMEZ	18
• BİZE HER YER BURSA ! - Yüksel BAYSAL	20
• BUHARA, BOSNA, BURSA - Hacı TONAK'ın Kara Hoca Ropörtajı	22
• MAKEDONYA'DA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KORUNMASI VE STK'LAR - Türkan GENÇ	27
• ÜSKÜP VİLAYET KONAĞI - Bayram VARDAR	28
• ÜSKÜP KAPAN HANI - Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM	30
• YENİŞEHİR'DEN KAÇANIK'E - Yrd. Doç. Dr. Doğan YAVAŞ	37
• KALKANDELEN HARABATİ BABA TEKKESİ - Behuciddin ŞEHABİ	40
• ÜSKÜP RİFAİ TEKKESİ - Prof. Dr. Mustafa KARA	42
• GAZİ BABA'NIN HUZURUNDA - Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ	46
• BALKANLAR'IN YARALARI “İHYA HAREKETİ” İLE SARILIYOR - Gıyasettin BİNGÖL	49
• BULGARİSTAN'DAN BURSA'YA GÖÇLE GELEN ŞAIRLER - Nevzat ÇALIKUŞU	50
• ERGUVA, EMİR SULTAN VE BURSA - Prof. Dr. İsmail DOĞAN	52
• GÖNÜLLERDEN DİLLERE EMİR SULTAN - E. Ertan AKMAN	60
• TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ BULUŞMASI - Aziz ELBAS	68
• HARAÇÇIOĞLU MEDRESESİ - NEYDİ, NE OLDU? - Saffet YILMAZ	72
• “OSMANLI BAŞŞEHİRİ BURSA'YA, YENİ DÜŞLER GÖRDÜRMEK” - Prof. Dr. Necmi GÜRSAKAL	76
• BENDENİZ AHMET VEFİK PAŞA REFİKİNİZ - E. Ertan AKMAN	80
• MERİNOŞ YİNE “ENERJİ” SAÇIYOR	82
• ORTA ÇAĞ'DA BURSA KATLİAMI - Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN	86
• BİR SÜRGÜN HİKAYESİ: EMİR ABDÜLKADİR EL-CEZAIRİ	90
• TARİHİN IŞIKLI SAYFALARINDA BİR BELEDİYE KONAĞI - E. Gülhan ATTİLA	92
• KAVAFLAR ÇARŞISI - Dr. Ceyhan İRGİL	94
• BEŞAŞ'TAN GELECEĞE YATIRIM	96
• TARİHİ MİRASIMIZ DÜNYA GÜNDEMİNDE	98
• GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALTIPARMAK - Feyza AKSOY	102

İ Ç İ N D E K İ L E R

ESKİ ÜSKÜP

∞ ÜSKÜP Kİ, ŞAR DAĞI'NDA

ESKİ BURSA

DEVAMIYDI BURSA'NIN ∞ YAHYA KEMAL

ÜSKÜP BURSA ARASI KUŞ UÇUMU KAÇ KULAÇ

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

Türkiye Yazarlar Birliği her iki yılda bir genellikle Türkçe konuşulan dünyanın çeşitli ülkelerinde, Türkçenin Uluslararası Şiir Şöleni'ni düzenler. Bunlardan yedincisi Üsküp şehrinde gerçekleşmişti. Her seferinde şölen sonunda Türkçenin büyük üstatları adına üç ödül verilir. 2007 yılındaki ödüller Mevlana, Hatayi ve Cevdet Paşa adına

idi. İlk iki ödül Türkiye dışından gelen şairlere diğer bir ödül de Türkiyeli bir şaire verilecekti. Gerçekten sürpriz bir kararla Ahmet Cevdet Paşa büyük ödülüne jüri üyeleri o yıl beni layık görmüşlerdi. Jürinin gerekçeleri nelerdir bunu bilecek durumda değildim. Bursa'da yaşıyor olmam ve Üsküp şehrinin bende neredeyse minyatür bir Bursa izlenimi

bırakmış olması sebebiyle bu ödüle hayli sevinmiştim elbette. Yani bir gün bir ödül almak istiyor olsaydım bundan daha iyisini tahayyül bile edemezdim.

Sevgili arkadaşım şair Cahit Koytak da en az benim kadar sevinmişti. Onunla aynı odada kalıyorduk ve onun henüz yayımlanmamış şiir dosyalarını

okuyorduk. Hülasası şudur ki o tarihteki Üsküp seyahatimizin her safhası, her saniyesi şiirle dopdolu idi. Bir Cuma günü namaz vaktinden önce Üsküp'ün çarşısına daldık. Cahit, cebinden çıkarttığı minik defterine durmadan bir takım notlar alıyor ben ise dükkânların birisinde alıştığımız demleme çay bulabilir miyiz diye çay

krizleri yaşıyordum. Cahit, bir şehri iyice tanıyabilmek için onun sokaklarında kaybolmak lazımdır diyordu. Diyordu lakin ben hemen ona şöyle cevaplar veriyordum; benim Üsküp'te kaybolma ihtimalim yok çünkü sanki Bursa'da dolaşmaktayım. Otuz yıldan beri oturduğum Bursa'da kaybolmayacağıma göre Üsküp'te de kaybolmam, diyordum.

Bursa, Üsküp, şiir ve çaydan söz ederek dolanırken bir lokantacı “gelin bakalım ne istiyorsunuz” diyerek dükkânına çağırdı bizi. Derdimizi anlamıştı. Sallama çaydan hoşlanmıyorduk ille de demli çay arzuluyorduk. Halimizden anlayan adamcağız bizi oturttu arka bahçedeki çiraklara bağırды. Aceleyle bize çay demletti. Üçer dörder bardak içtik. Para

Üsküp Alaca Cami

vermeye kalkınca da yüzümüze öyle bir baktı ki doğrusu utandık. İkram için teşekkür edip ayrıldık. Evet, sanki Bursa esnafının arasındaydık. Bir zamanlar Bursa'da dolaşanların da böyle hikâyeleri vardı.

İkram edilen çaydan ötürü minnetimizi birbirimize anlatırken arkadan bir el omzumuza dokundu. Döndük altmışlı yaşlarda bir adam meğer arkamızdan bizi dinliyormuş. Bize bir adres verdi; cuma namazından sonra dükkânına uğrarsak aynı çaydan ikram edeceğini de söyledi. Türkçeyi çok iyi konuşan Arnavut kökenli bir ayakkabıcıydı kendisi. Bursa'ya, İstanbul'a defalarca geldiğini de ekleyip camiye doğru yöneldi.

Üsküp şehrindeki radyo ve televizyon günde iki buçuk saat Türkçe yayın

yapıyormuş. Üsküplü bir Türk hanım orada konuşup konuşamayacağını sordu. Hem ödül alan, hem Bursa'dan gelen hem de programda bolca Yahya Kemal şiirleri okuyan benim, Üsküplü Türkçe konuşan insanlara söyleyeceklerim olmalı diye düşünmüştü.

Neler söylenemezdi ki Üsküplü ahabplarımıza? Bir kere ben Yıldırım Beyazıt Han'ın yaptırdığı Bursa Ulu Cami civarına en az iki günde bir uğrar, oradaki atmosferi içime çekerek düşüncelere daldım. O Yıldırım Beyazıt Han ki Üsküp fatihidir. Sanki Bursa'da bu sultanın eliyle neler gerçekleştirilmişse bir benzeri belki minyatür olarak aynıyle Üsküp'te de inşa olunmuştu. Bir garip benzerlik de her iki şehrin ulu bir dağa yaslanarak öteki şehirlere caka satmasında yatmaktaydı. Nitekim

benzetmenin en güzelini yapan şair Yahya Kemal de bu alakadan hareketle "Üsküp ki Şar Dağı'nda devamıydı Bursa'nın" diyebilmiştir. O Yahya Kemal ki annesinin mezarı Üsküp'te kendi mezarı ise İstanbul'dadır. Sanki dünya durdukça bu iki mezar arasındaki alaka her iki şehir ve ülke arasında kopmaz bir köprü vazifesi görecektir. Ne garip tecellidir ki Yahya Kemal'in annesinin mezarı Üsküp'te oysa kalbi İstanbul'dadır. Yahya Kemal'in ise mezarı İstanbul'da kalbi Üsküp'te kalmıştır. Bir toprakta kabristan açacak kadar yaşamış bulunan toplumun oraya nakşettiği mühür, sanki ebediyen silinmeden yaşayacakmış gibi görünür.

Osmanlının fetihleri öylesine manidar biçimde gelişmiştir ki bugünden bakarak onları izaha kalkışmak hayli müşküldür. Düşünün ki Anadolu'da daha birçok

bölge farklı beyliklerin veya Rumların egemenliği altında yaşıyorken, o nasıl bir ileri görüşlülükle adımlar atarak Balkanlar'dan Avrupa ortalarına kadar ilerlemişlerdir. Hele bir de Yahya Kemal'in yaşadığı hasreti okuyunca insanın kalbini müthiş bir hüznün kaplamaktadır.

"Kalbimde bir hayali kalıp kaybolan şehir Ayrılmanın bıraktığı hicran, derindedir."

Makedonya televizyonunda Türkçe konuşurken ben, Yahya Kemal'in bu hasretinden hareketle, yeniden buluşmamızın sıradan bir kabristan ziyaretinin çok ötesinde bir iletişim bağı olması lazım geldiğini söylemiştim. Nitekim bahsi geçen şiirinde Yahya Kemal devamla şöyle söylemiyor muydu?

"Çok sürse de ayrılık, aradan geçse çok sene
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene."

Evet, işte ben, Bursa'dan gelmiştim, Makedonya televizyonunda Türkçe konuşan Türkiyeli bir şairdim. Biz buradaydık ve burası bizdeydi. Çarşılarda dolaşarak dururken insanlar bizi dükkânlarına çağırıyor, aramızdan omuzlarımızı vurarak yarenlikler ediyorlardı. Üstelik bu şehri tanımamız için ince, narin ve dar sokaklarına dalıp kaybolma ihtimalimiz de yoktur. Çünkü say ki burası Bursa'dır.

Yahya Kemal'in kalbinde yalnızca hayali kalıp kendisi kaybolan bir şehir midir Üsküp? Hayır! Yüzlerce defa hayır! Üsküp'te o çarşılar, camiler, küçük medrese ve tekkeler, kabristanlar, köprüler yaşadığı müddetçe, kaç İskender heykeli yükselirse yükselsin, hangi boyutlarda haç dikilirse dikilsin şar dağına, sonuç değişmeyecektir. Çünkü biz onda olmasak bile o şehir bizimle olmayı sürdürecektir. Nitekim televizyonda konuşmaya giderken programın yapımcısı hanım arkadaş Makedonya'da kendilerine yönelik kısıtlamalardan şikâyet etmişti.

Ben konuşmam esnasında sözü Yahya Kemal'den başlatıp türkülerle getirdim ve dedim ki, diyelim bütün camileri yıktılar, çarşıları harap ettiler, peki, o türkülerini nereye koyacak, nasıl ortadan kaldıracaklar? Halkın yaktığı türküler tarih boyunca bütün yıkıcıları tarihin tozlu yapraklarında unutulur kılmıştır.

İşte Üsküp türkülerinden bir demet:

Ah ne bakarsın hayın hayın
Belgrat yolu uzun urgan
İlk yaz olur açar bade çiçeği
Kalk be Muradiye
Karşı karşı kurduralım hanları
Köşküm var deryaya karşı
Kumanova yolları
Kuzum seni bin kadayla sevmişim
Potinimin tabanı
Şu Vardar'ın suyuna bak
Üsküp'e varmadan gelir Kumanova
Yıldız Dağı işte de geldim yanına
Mayadağ'dan kalkan kazlar
(Vardar Ovası)

Bir halk bir toprağa türkü yakmışsa, o toprağı mülkiyet olarak halkın elinden alsanız bile toprağın ruhu o halk ile beraber yaşamayı sürdürecektir. İşte Üsküp ile Bursa arasındaki asıl irtibat bu türkülerle kurulmuştur ve ebediyete kadar da yaşayacaktır. Kaldı ki türküler bugün fiziki anlamda yeryüzünde taş üstünde tek taşı kalmamış şehirleri bile yaşatmıyor mu? Örnek isteyen benim memleketim Harput'a baksın. Bugün Harput diye bir şehir yoktur artık. Ama muazzam bir Harput folkloru ve türkülerini bütün dünyadaki vicdanlı insanların kalbini titretmeyi sürdürmektedir.

Değil mi ki Vardar Nehri Ege Denizi'ne döküldüğü müddetçe bize ünlü bilgin İbn-i Haldun'u hatırlatacaktır. Çünkü o "tarihi hadiseler suyun suya benzediği kadar birbirine benzerler" demekteydi. Bizim denizimize akan bizim nehrimizin sularında da bizim türkülerimizin tadı her zaman dünyaya varlığını ilan etmeyi sürdürecektir.

“MAKEDON KİMLİĞİ YARATMAK”

100 yıl önce Üsküp'ten Manastır'a, Kırcaali'den Selanik'e kadar Osmanlı toprağı olan Balkanlar'da önemli gelişmeler yaşıyor. Bu gelişmeler de Bursa'yı çok yakından ilgilendiriyor. Çünkü yaşanan göçlerle Bursa, bir Balkan kenti özelliklerini taşıyor.

Namık GÖZ

Dört bir yanı Balkan renkleriyle süslü Bursa'nın Yugoslavya'nın yeni devletlere dönüşmesiyle başlayan süreçteki yeri elbette ki belirleyici hale geliyor. Türkiye'nin Balkanlar'la ilgili yeni dış politika stratejisinin sivil uzantısı da Bursa üzerinden gerçekleşiyor. Türkiye bir yandan Makedonya'nın NATO üyeliği için bastırırken, diğer yandan Bursa Büyükşehir Belediyesi bu ülkedeki tarihi mirasımızın ve Osmanlı izlerinin yeniden canlanması için çaba sarf ediyor.

Bu çalışmaları tıpkı 13'üncü yüzyılda Balkanlar'da yaşayan tüm etnik unsurların gönülleri fetheden dervişler ve erenler gibi yürüten Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'nin daveti üzerine Makedonya'nın Üsküp, Tetova ve Ohrid kentlerini yeniden görme fırsatı bulduk. Makedonya Cumhuriyeti çok etnik yapıya sahip bir devlet. 2002 sayımlarına göre en büyük nüfus bir milyon 297 bin 981 kişiyle Makedonlar'a ait. Sonraki dağılım Arnavutlar 509 bin 083, Türkler 77 bin 959, Romanlar 53 bin 879, Sırp 35 bin 939; Boşnaklar 17 bin 018 ve Ulahlar 9 bin 695.

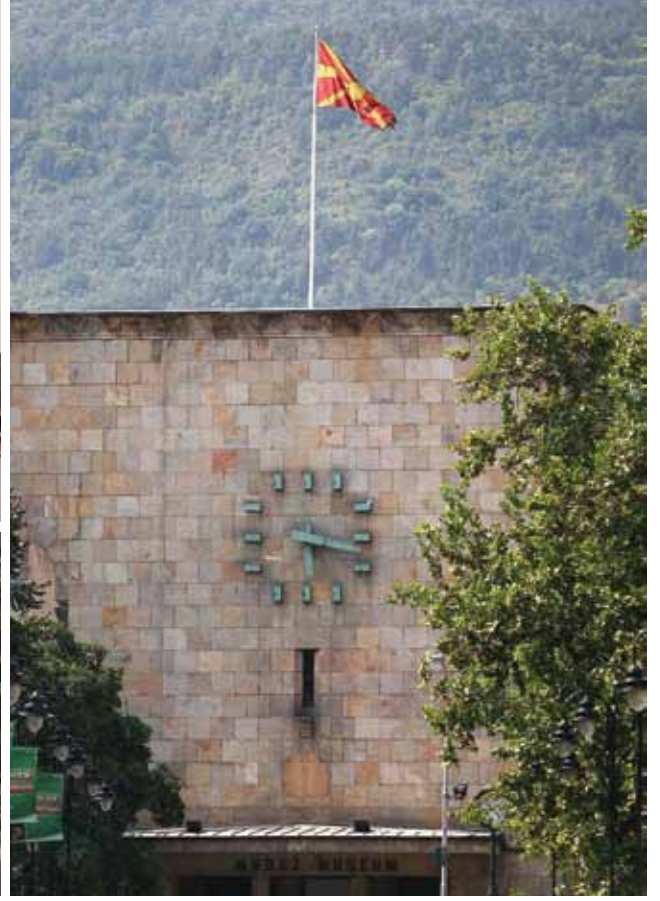
6 yıl önceye göre çok şey değişmiş. Üsküp, Makedon hükümetinin kimlik yaratmak için görkemli bir antik kente çevirme çalışmaları nedeniyle bugünlerde tam bir şantiye görünümünde. Kentin

Osmanlı Çarşısı ile Makedonların yaşadığı Üsküp'ü ayıran Taşköprü'nün karşısındaki alan başta olmak üzere her taraf heykellerle donatılmış. En görkemlisi İtalya'nın Floransa'da yaptırılan ve kaidesiyle birlikte 22,5 metre yüksekliğindeki Büyük İskender Heykeli. Çevresi de aslan heykelleri ve fiskiyelerle donatılmış anıtı, Taşköprü'nün öbür yakasında İskender'in babası İkinci Philip'in heykeli karşılıyor. Heykellerin konumu ise kimlik bunalımı yaşayan Makedonların Osmanlı izlerini silmek istemesine çarşığı ve kalenin görünümünü kapatıyor. Üsküp 2014 projesi kapsamında kentte boş bulunan her yere heykel dikilmiş. Vardar nehri boyu, binaların üstü, hatta Vardar'ın içine bile heykel dikilmiş, bununla da kalmamış, Paris'teki zafer takının bir benzeri İskender heykelini karşılayan diğer bir caddeye kurulmuş. Yunanlıların "İskender bizim, Makedonya" adını kullanamazsınız, Bulgaristan'ın Makedon kahramanları aslında Bulgar, söylemlerini kırmak isteyen Makedonlar yönetimi kimlik oluşturmaya heykeller ve anıtsal eserlerle çözüm bulmaya çalışıyor. Makedonya hükümetinin, antik Makedon Devleti'nin nüfus yapısının etnik ve kültürel açıdan homojen olmadığı gerçeğinden hareketle, bugünkü Makedon ulusunun köklerini antik Makedon devletine kadar uzatma

çabaları bulunuyor. Daha doğrusu, Makedonya tarihçileri Büyük İskender'in antik devleti, Orta Çağ Balkan yöneticilerinden Çar Samuil ve modern Makedonya arasında tarihsel bağlantıları kanıtlamaya çalışıyor. Son yıllarda ise Makedon tarihçilere en büyük destek, beş yıldır işbaşında olan Makedonya hükümetinden geliyor. Hükümet, ülkenin milli kahramanları olarak muamele gören Büyük İskender ve Çar Samuil'in heykellerini Üsküp'ün merkezine dikmekle kalmıyor, aynı zamanda bunların adlarını havaalanı, yollar ve okullara veriyor.

Bulgarlar açısından Çar Samuil Bulgaristan tarihinin yöneticilerinden biri. Bu yüzden Samuil'in bugünkü Makedonya tarihinin kahramanı olarak gösteriliyor olmasından Bulgarlar rahatsız oluyor. Diğer taraftan Makedonya'nın Büyük İskender'e sahip çıkıyor olması Yunanistan'ı fazlasıyla geriyor. Genel olarak Yunanlar, Makedon ulusunun yeni tarihini yapay bir şekilde yaratmaya çalışmakla suçluyor. Gerçi bazı Makedon asıllı entelektüeller de, Makedonya hükümetinin Makedon etnik kimliğini reform etmeye çalıştığını ve bu amaçla Üsküp 2014 projesini geliştirdiğini itiraf ediyor. Gerçekten de, Büyük İskender'in antik devleti ile bugünkü Makedonya arasında tarihsel bağlantılar kurmak,

dolaylı yoldan Makedonlar için Slav kökenini reddetmek anlamına geliyor ki bu da ayrı bir çelişki.

Yunanlılar ülkenin adı nedeniyle Makedonya'ya soğuk yaklaşırken, Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan farklı bir strateji izliyor. Makedonların konuştuğu dil Bulgarca'ya çok yakın olduğu için iki ülke vatandaşları çok rahat anlaşabiliyor. Bulgarlar da AB üyeliği kartını kullanarak Makedonları Bulgaristan vatandaşı yapıyor.

Makedonya'nın çok uluslu ve çok kültürlü bir devlet olduğunu gerekçe gösteren Arnavut ve Türkler de kendi tarihlerine ait kahramanların heykellerinin de Üsküp'ü süslemesini talep ediyor. Benzer şekilde, Üsküp'ün merkezine yeni bir kilisenin inşa edilmesine karşılık, yeni bir camiye de yer verilmesi isteniyor. Konunun mali yönü ise daha ilginç. Üsküp'ü heykellerle antik kente dönüştürme çabaları için harcanan paralar ise işsizlik oranının yüzde 30'a ulaştığı, kişi başına milli gelirin 300

avro olduğu ülkede büyük tepki görüyor. Hükümet kaynaklarına göre proje 80 milyon avroya mal oluyor. Halk arasında ise gerçek rakamın 200 milyon avroya ulaşacağı tahmin ediliyor. İşin teknik ve mali yönü bir yana heykeller gerçekten görkemli olsa da bu kadar fazlasının bir arada bulunması estetik açıdan bir çirkinlik yarattığı Üsküp'ü ziyaret edenler tarafından her fırsatta dile getiriliyor. Üsküp ise Türkler ve Müslüman Arnavutların en yoğun yaşadığı kent. İstanbul'dan 61 yıl önce fethedilen ve 520 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan Üsküp'te doğal olarak her yerde Türk izlerini bulmak mümkün. Bursa ve Bosna'dakinden farkı olmayan çarşısının yanı sıra Osmanlı döneminde 125 ibadethanesi bulunan Üsküp'te şimdilerde ibadethane sayısı Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin çabaları sonucu 20'ye yükselmiş. Çarşıya girdiğinizde sizi Osmanlı geleneğine göre düzenlenmiş işyerleri karşılıyor. Tabi lezzetli yemekler de cabası. Üsküp yemek saatlerinde çarşıya akın edince köfte kokusu tüm bölgeye sarıyor.

Daha önce Arnavutlarla Türkler arasındaki çekişmeler Türkiye'nin çabaları sonucu azalmış. İki etnik grup da hükümette temsil ediliyor. Ama Arnavutlar ile konuştuğunuzda Türkleri, Türklerle konuştuğunuzda ise Arnavutları çekiştirmeden yapamıyor. Aslında ülke önümüzdeki yıl yapılması planlanan BM ve AB gözlemciliğindeki nüfus sayımına hazırlanıyor. Türkler için bu çok önemli. Çünkü yüzde 5'in altına düşülürse, parlamentodaki temsil oranı azalacak. O yüzden Türkiye bunun için ciddi biçimde çalışma yapıyor. Bursa'daki sivil toplum kuruluşları da buna destek veriyor. Türkçe konuşmayı tercih eden Çingeneler Türklerin safına çekilmeye çalışılıyor. Bursa'dan her türlü yardım yapılıyor ama Çingenelerin isteği; "Kibariye gelsin konser versin yeter..." Daha önce Kibariye'nin Üsküp konserinde yer yerinden oynamış. Bursa'daki sivil toplum kuruluşları Kibariye'yi en kısa sürede yeniden Üsküp'e getirecek.

BALKANLAR'DAKİ MÜHÜR, HAÇ VE HİLAL REKABETİ...

Cihat ÖZKAN

Çok geride kalan, geçmişin kalın ve ışık geçirmeyen perdelerinin altında gizlenen ve bize ait olan bir öyküye doğru yol aldık sabahın ilk ışıklarıyla birlikte ve binlerce metre yüksekte selamladığımız pamuk tarlalarını andıran bulutların arasından.

Uçağımız Yenişehir'den havalandığında, zihnim, Balkanlar'daki ilk hamleleri gerçekleştiren Murad Hüdavendigar, Yıldırım Bayezid Han ve onları takip eden torunlarının Viyana'ya kadar gittiği geniş bir coğrafyada geçmişin izlerine dokunma, o ruha şahit olma ve Balkanlar'a vurulan bir medeniyet mührünü görme fikriyle meşguldü. Günümüzün sağladığı teknolojik imkanların nimetiyle çok kısa bir sürede indik bir kaç ülke geçtikten sonra Makedonya'nın başkenti Üsküp'e, eski bir dostta kavuşmanın, hasret gidermenin arifesindeki bir heyecanla.

Balkan coğrafyasına yaptığım ilk ziyaret olması hasebiyle, yol boyunca kafamda kurguladığım resmin gerçeğiyle ne kadar örtüşeceği de heyecanımı arttıran bir başka unsurdu. Tüm bu iç dünyamdaki hissiyatımı ve gördüklerimin

yansımalarını paylaşmadan önce ne amaçla orada olduğumuzu da hatırlatmakta fayda var. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği üç günlük organizasyonun ilk gününde Ohrid Kenti'nin ve çevresinin doğal güzelliklerine şahit olduk. İkinci günü, Üsküp Çarşısı'nı teneffüs ettik ve Tarihi Üsküp Kalesi'nin yanı başındaki sünnet şöleninde duygulu anlar yaşadık. Programın son gününde gerçekleştirilen iki tarihi değerimizin restorasyon çalışmalarını başlatan temel atma törenlerinde gururlandık. Aslında bu tür organizasyonların neden gerekli olduğunu ve niçin bu coğrafyada varlık göstermemiz gerektiğini bizzat müşahade ettik.

Üsküp'te kendi ruhumuzu bulduk Makedonya programı aslında bir yönüyle iç gezi gibi oldu benim için. Gittiğimiz birçok yerde bizimle Türkçe konuşan insanları görmek doğrusu insanı yurtdışına çıktığı izleniminden uzaklaştırıyor. Üsküp çarşısında sevdiklerimize birer anı getirebilmek için dolaştığımızda, neredeyse satılan malların tamamı Türkiye'den gelen ürünlerdi. Türkçe bilen taksiciler, pazarda kendi dilimizde konuşabildiğimiz köylüler ve neredeyse her dükkanda Türkçe yapılan pazarlıklar hoş ve gurur veren bir deneyimdi benim için. Tabi ecdadımızın

sayesinde kurulan güçlü bağların bugün bile bu diyarlarda bize yaşattığı bu hazzın da kıymetini bilerek, bu bölgeler için de daha fazla kafa yormamız gerektiği ortaya çıkıyor. Aradan geçen zamana, savaşımlara ve Türkiye'nin bu bölgeleri yok saydığı yıllara rağmen hala beş vakit ezan sesini duyabiliyorsak, ecdadın yaptığı camilerin büyük bir bölümü hala ayakta ve ibadete açıksa, buna şükretmeli ama aradaki ihmal yıllarını hızlıca telafi etmeli ve bölgeyle tam bir entegrasyon sağlamalıyız.

Bu programdaki en güzel anımı ise, Üsküp Çarşısı'nın merkezindeki kebabçıların ve çay ocaklarının bulunduğu bölgede yaşadım. Rekor sıcaklıkların tavan yaptığı bir süreçte gezdiğimiz tarihi bölgede dinlenmek için çay içtiğimiz yerde otururken, grup içinde hemen yanı başımızdaki Osmanlı'dan kalma süs havuzunun sürekli akan serin suları ile kaplı 10-15 cm yüksekliğindeki tabanında ayaklarımızı serinletme fikri ortaya atıldı. Bize çay servisi yapan arkadaşın bunun uygun olup olmadığını sorduğunda aldığım, "Bu havuzu Osmanlı yapmış, sizler de onların torunları, dolayısıyla size serbest" diyerek verdiği cevabı sanırım hiçbir zaman unutmayacağım. Yeri gelmişken belirtmekte fayda var ki, program süresince gezdiğimiz Makedonya'nın

kentlerindeki su bolluğu beni bir hayli şaşırttı. Ağustos ayının bu coğrafyada en kurak dönem olduğunu da hesaba katarak düşündüğümüzde, Bursa'daki birçok derenin ip gibi aktığı bu zamanda, orada çok sayıdaki musluksuz çeşmelerin buz gibi sularının inkıta uğramadan akması, derelerin yağış sezonundaki gibi çağlaması aslında bizim sandığımız gibi Bursa'da çok da fazla su bolluğu yaşamadığımızı bana gösterdi. "Velhasıl Bursa sudan ibarettir" diyen Evliya Çelebi'nin dönemini göremesek de, en azından bugün için şartların hızla artan nüfusun ve kaynakları hoyratça kullanmanın da etkisiyle aynı olmadığı ortada.

Üsküp'teki sembol savaşları Makedonya'nın başkenti Üsküp, bizim programımızın da ana merkezini oluşturdu. Üsküp'ü adeta ikiye bölen Vardar Nehri'nin iki yakası farklı yaşam ve inançlara ev sahipliği yapıyor. İki bölge arasında ulaşımı sağlayan köprüyü geçtiğinizde adeta zaman tünelinden çıktığınız hissine kapılıyorsunuz. Ağırlıkla Müslüman Arnavut ve Türklerin yaşadığı, tarihi çarşının da bulunduğu yakadaki gelişmişlik düzeyi yüzyıllar ötesinde kalmış gibi. Oradaki tarihi değerlerimizin

ve kapalı çarşının hala Osmanlı'dan kalan özgün halini korumasından memnun olsak da, yatırım yapılmadığı için bölgenin tamamı neredeyse Osmanlı döneminde takılı kalmışçasına köhne bir hal almış. Konuştuğum tarihi yakadaki bir işletmeci, Osmanlı döneminden kalan ve iki yakayı bağlayan tarihi köprünün restorasyon bahanesiyle 10 yıl kapalı tutulduğunu anlattı. Ekonomik seviye açısından daha iyi olan Hristiyan nüfusun yaşadığı bölge ile tarihi çarşının irtibatını 10 yıl süreyle kesmenin amacını sanırım tekrar izah etmeye gerek yok.

Hal böyle iken Hristiyan nüfusun bulunduğu yaka, alınan AB fonları sayesinde yapılan yatırımlarla baş döndüren bir hızla kabuk değiştiriyor. Bölgeye yapılan çok sayıda ama abartılı boyutlarda ve adetteki heykeller ile yeni bir millet şuuru oluşturmaya çalışıldığı çok açık. Özellikle büyük ve görkemli ebatlarda yapılan heykellerin çoğunda yer verilen figürler Hristiyan azizleri ile Osmanlı'ya karşı savaştığı söylenen askerlere ait. Meydana 6-7 milyon Euro'ya yapıldığını öğrendiğim en ihtişamlı heykel ise, milattan önce yaşamış, Makedonya ile Yunanistan'ın bir türlü paylaşamadığı Büyük İskender'e ait. Yüksek bir kaideye yerleştirilen devasa heykelin etrafı ve kaidesi de çok sayıda figürle bezenmiş. İtalyan bir mimarın projelendirdiği anıt, müziğe göre koreografisi şekil alan ışık ve su oyunları ile donatılmış. Üsküp meydanına hakim olan ve etrafı ormanlarla kaplı tepenin üzerine hemen her yerden görülebilen ve akşamları aydınlatılan mega bir haç inşa edilmiş. Neredeyse meydanın her açısından bakıldığında bu haç, Büyük İskender heykeliyle birlikte poz veriyor gelenlere. AB'nin de dahil olduğu, hatta kanaatimce bizzat planladığı bu yeni yapı ile 100 sene sonraki Üsküp'ün tarihi eserleri ve görkemli meydanı oluşturulurken, bölgedeki Osmanlı izleri kazınmasa da gölgede bırakılarak, burası Hristiyan

medeniyetinin hakim olduğu bir ülkenin başkentinin meydanı havası veriliyor. Köprü'nün diğer yakasında ise, hemen Vardar Nehri'nin kıyısına yapılan büyük ve sütunlu binalarla da, arka taraftaki Osmanlı eserleri, tarihi kale ve camilerin önüne adeta set çekiliyor.

Elbette empati yaparak onları da anlamak mümkün. Yüzyıllarca bir başka büyük devletin hükümlanlığı altında yaşamış bir millete yeni bir ruh ve bilinç aşılanmaya çalışılıyor. Kendi açılarından elbette haklı olabilirler ancak bunu yaparken, aslında kendileri içinde bir değer olan Osmanlı dönemi eserlerini kapatmaya, gölgelemeye yönelik çabaları ise, eleştiriyi sonuna kadar hak ediyor. Sanat tarihi uzmanı değilim ama yapılan yeni binaların ve heykellerin Makedonya'nın

gerçek sosyoekonomik durumunu yansıtmadığı ve özellikle binaların orijinal bazı eserlerin kopyaları olduğu ortada. Makedonya gibi ekonomik büyüklük açısından 'küçük' bir ülkenin AB tarafından sağlanan 250 milyon Euro ile bu değişimi gerçekleştirdiğinin de ayrıca altını çizmem gerekir.

Sonuç olarak, son yıllarda gerek Dışişleri Bakanlığı'mızın, gerek TİKA'nın, gerekse de yerel yönetimlerimizin Balkanlar'a yönelik yaptığı çalışmaları takdirle izlemekle birlikte, bu faaliyetleri çok daha güçlü hamlelerle arttırmamız gerekiyor. Ecdat zamanında kılıçla, topla, tüfekle yapılan mücadelelerin yerini şimdi ekonomik ve kültürel rekabetin aldığını düşünürsek, bu zeminde elimizden gelenin daha fazlası için gayret

göstermemiz hem ecdadımıza, hem de bizden sonra bu güzel ülkede yaşayacak olan nesle karşı önemli bir vazifemiz diye düşünüyorum.

Yıllardır Bursa'dan Balkanlar'a bir takım faaliyetler vesilesiyle kalabalık heyetlerle giden belediye başkanlarının eleştirildiğini hatta zaman zaman bu fakirinde bu yönde görüş beyan ettiğini hatırlıyorum ama emin olun gidip oraları gördüğümüzde, yüzyıllarca öncesinden bugüne kalan bir Osmanlı eserindeki havayı teneffüs ettiğinizde, yürütülen mücadeleleri gözlemlediğinizde meselenin ehemmiyetin kavramak daha kolay oluyor. Bu tür faaliyetlerin daha fazla gerçekleştirilmesi ve istenilen sonuçlara muvaffak olunabilmesi dileğiyle...

EVLIYA ÇELEBİ VE ÜSKÜP

Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

2011 yılı, ünlü seyyahımız Evliya Çelebi'nin doğumunun 400. yılı olması hasebiyle UNESCO tarafından "Evliya Çelebi Yılı" ilan edildi. Bu amaçla yurt içinde ve dışında, Evliya Çelebi ve eseri hakkında bir takım sempozyum, panel, konferans ve sergiler düzenlendi. Bunlardan birisi de 16-20 Nisan 2012 tarihinde Makedonya'nın Başkenti Üsküp'te düzenlenen "Evliya Çelebi'nin Balkanlar'ı Kongresi" olmuştur. Bu yazıda ise, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bir takım faaliyetleri için 24-26 Ağustos 2012 günlerinde gittiğimiz Üsküp hakkında seyyahımızın izlenimleri okuyucuyla paylaşılacak, böylece Evliya Çelebi yılına bir katkı sağlanmış olacaktır.

Bilindiği gibi Üsküp 1392 yılında Osmanlı ile İslâm hakimiyetine girmiş ve bu tarihten itibaren yerel ve merkezi yöneticiler şehri Müslüman-Türk eserleriyle nakış nakış işlemişlerdir. Osmanlı'nın bu coğrafyadan çekilmesinden sonra yapılan bütün tahriplere rağmen bu nakışların büyük bir kısmı hala ayakta. 1661 tarihinde Üsküp'ü ziyaret eden Evliya Çelebi, şehir hakkında ve özellikle Osmanlı eserleri hakkında bilgiler detaylı vermiştir.

Seyyahımız Balkanlar gezisinin Bosna-Hersek, Piriştine ve Kaçanik'ten sonra Üsküp'e gitmiştir. Her şehirde yaptığı

gibi Üsküp için de önce kalesi, şehrin yönetimi ve buradaki görevliler hakkında bilgiler vermiştir. Şehirlerin isimleri ve kuruluşları hakkında bazen tarihi bilgiler, bazen de efsanevi bilgiler veren Evliya'ya göre, Üsküp'ün fethi esnasında yedi küp altın bulunmuş, şehri fetheden askerlerin komutanı Gazi Evranos Bey askerlere "Üst küpten alın" diye seslenmiş, 'üst küpten' ifadesinden halk arasında 'Üsküp' ismi ortaya çıkmış ve şehir bu isimle meşhur olmuştur. Şehirde 255 tımar ve zeamet olup, 5000 cebelü askeri ve Üsküp'e bağlı 360 köy bulunmaktadır.

Şehrin coğrafi yapısı hakkında bilgi verirken, "Vardar nehrinin sağ ve sol taraflarında geniş, düz, çemenzar, gül ü gülistan ve bostanlı bir yerde kurulduğunu" ifade eden Evliya Çelebi'ye göre, Yıldırım Beyazid bu müreffeh şehrin havasını ve suyunu çok sevdiğinden bazen Edirne'de, bazen de Üsküp'te ikamet etmeye başlamış ve bölgede fetih hareketlerine girişmiştir. Şehirde 70 mahalle, 2000 dükkan, 10.060 hane ve birçok imaretin bulunduğunu, evlerinin saray gibi olduğunu, ancak bunlar arasında Mahmud Paşa Sarayı, Emir Paşa Sarayı, Koca Serdar Sarayı, Sıçanzâde Sarayı en meşhur hanelerden olduğunu da yazmıştır.

Üsküp'te irili-ufaklı 120 cami ve mescid bulunduğunu yazan seyyahımız; bunlardan 45 tanesinin cami hükmünde

olup, Cuma namazı kılındığını, diğerlerinin de mahalle mescidi hükmünde olduğunu kaydetmiştir. Hünkar Camii (saat kulesi dibindedir), Yahya Paşa Camii (Evliya Çelebi'ye göre bu caminin kubbesi İstanbul'daki Ayasofya Camii kubbesine benzer), Karlızâde Camii, Koca Mustafa Paşa Camii, Alaca Camii (İshak Bey Camii) cuma namazı kılınan camilerden bazılarıdır.

Şehirde birçok medresenin, 70 mektebin yanı sıra, dokuz adet de darulkurra (Kur'an eğitim merkezi) bulunduğunu yazan Evliya Çelebi, bu binalarda kubbe olmayıp, camilere bitişik olduğunu, bu müesseselerde Kur'an eğitimi yapıldığını belirtmiştir. Bu tarihlerde Üsküp'te yetmiş tekkenin olduğunu yazan seyyah, bir paşa konağı iken Melek Ahmed Paşa'nın emriyle Mevlevihane olan binanın da halen mamur halde bulunduğunu yazmıştır. Bundan başka Lokman Hekim Tekkesi, Baba Meddah Tekkesi diğer meşhur tekkelerdir. Evliya Çelebi'nin şehirlerde dikkat çektiği hususlardan birisi de şehrin sularıdır. Nitekim Bursa suları hakkında bilgi verirken, evden eve akan çeşit çeşit sular, pınarlardan, çeşmelerden, sıcak sularından uzun uzadıya bahsettikten sonra şehirle özdeşleşen meşhur cümleyi söylemiştir: "Ve'l-hâsl Bursa sudan ibarettir." Üsküp suları için de şunları yazmıştır: "110 adet akarsuyu olan

Mustafa Paşa Camii'nin Tika tarafından restore edildikten sonraki hali

çeşmesi, 200 adet de sebili vardır. Evlerde de yaklaşık 1000 adet su kuyusu vardır. Şehrin imaretlerine akan su Kaçanık Kalesi'nden gelen nehrin suyu olup İsa Bey, bu nehrin suyunu kemerler yaptırarak, imaretlere taksim etmiştir. Bu su billur gibi bir âb-ı hayat suyudur." Söz konusu nehir üzerinde 1000 değirmen ve şehirde birçok hamam olduğunu, Yahya Paşa Camii'ne yakın ve kuytu bir yerde Kızlar Hamamı olduğunu ifade eden seyyahımıza göre, buranın kuytu yerde olmasının nedeni, Üsküp'te kadınların kalabalık sokaklarda bulunan hamamlara girmesine iyi gözle bakılmamaktadır.

Üsküp Çarşısı'nda 2150 kârgir dükkan olup, bunlar kemer ve kubbelerle süslenmiştir. Bezzazlar, Kazzazlar, Çadircılar, Haffaflar, Boyacılar, Abacılar, Takyeciler Çarşısı Üsküp çarşı ve pazarında en süslü, en temiz ve kaldırımları en güzel yerlerdir. Her

çarşıda sümbül, menekşe, gül, nesrin, reyhan, erguvan, zambak kokuları ile dolu kavanozlar bulunup, buraya gelen ziyaretçi ve tüccarın güzel koku ile kokulanmaları sağlanmaktadır. İki demir kapısı, üstü kubbelerle kaplı Üsküp Bedesteni ise tariflere sığmayacak kadar güzeldir. Çarşının esnafı, müşterilerine buhur yakıp gül kokusuyla kokulandırır.

Üsküp'teki şairlerden ve ziyaret yerlerinden bahseden Evliya Çelebi, Baba Lokman diye bir ziyaret yerinden bahis açarak; "Kendisi hekim bir kimsedir, tılsımla yerden bir kaynak su çıkarmış, bu sudan bir damla içen kimse hastalıklardan kurtulur. Suyun içinde balıklar öteye beriye yüzmektedirler. İnsanlar dilek tutarak bu balıklara ekmek atarlar ve şöyle derler: "Eğer benim işim rast giderse balıklar attığım ekmeği yesin, şayet işim yolunda gitmeyip, hayır ile

sonuçlanmayacaksa, balıklar ekmeği yemesin." Söz konusu yerde Lokman Hekim Tekkesi de olup, halk arasında Gazi Baba olarak bilinen ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilecek olan meşhur şair Açıık Çelebi'nin mezarı da buradadır. Evliya Çelebi, Üsküp'te Ermeni, Bulgar, Sırp, Latin ve Yahudi cemaatleri bulunduğunu, onlara ait kiliseler bulunduğunu; Frenk, Macar ve Avusturya cemaatlerine ait kilise olmadığını, onların ise Sırp ve Bulgar kiliselerinde ayin yaptıklarından bahseder.

Bilindiği gibi Seyahatname, bir gezi kitabının ötesinde çok yönlü bir eserdir. Kitapta folklordan dil ve lehçe özelliklerine, yaşam tarzlarından yemek kültürüne kadar birçok konuda bilgiler yer almaktadır. Evliya Çelebi her yerde yaptığı gibi, Üsküp'te de şehrin havasının letafetinden bahsetmiş ve şehir halkının

Evliya Çelebi, son zamanlarda Makedonya hükümeti tarafından etrafında birçok heykel ve bina yaptırılarak boğdurulmaya çalışılan, “Taş Köprü” hakkında, “Tuna Nehri üzerinde on dört gözlü bir köprü olup, dört gözü harap olduğundan yeniden tamir edilmiştir; köprü, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış, karşı tarafta Üsküp şehri yer almaktadır” şeklinde bahsetmektedir.

gayet zinde vücudlu olduğunu yazmıştır. Üsküp meşhurları olarak, çuka ve abani eldivenleri, oyma nakışlı yastık, basma çit perdelerini sayan seyyahımız bunların benzerlerinin Acem diyarında bile bulunamadığını yazar. Buranın ayrıca buğdayı, arpası, börülcesi ve kırahı da ayrıca meşhurdur. İmaretlerinde misafirlere ve öğrencilere sürekli yemek pişirilmektedir. Burada en meşhur yemek ise, yer tandırlarında pişen kuzu büryan yemekleridir. Balık yemekleri özellikle Vardar balığı kapaması oldukça meşhurdur. Elması, ekmek ayvası, bardak eriği, şeftalisi, özellikle at şeftalisi cana şifa verir. Kokulu bal suyu, hardaliyesi, vişne suyu ve uzum şırası dünyaca meşhur içeceklerindendir. Evliya Çelebi, Üsküp şehrinin oldukça temiz, yollarının taş döşeli, halkının çok kibar kimseler olduğunu, fakirleri çok seven, zevk ve sefalarına düşkün bir toplum olduğunu gözlemlerine dayalı olarak yazmıştır. Üsküp şehri ile ilgili izlenimlerini bitiren Evliya Çelebi, buradaki dostlarıyla vedalaşarak, güneye doğru yola çıkmış,

yol üzerinde birçok güzel köyü geçerek, Kumanova kasabasına gelmiştir. Sonuç olarak Osmanlı devri şehirlerinin tarihleri her hangi bir yönüyle incelendiğinde ve hakkında yazı yazılmak istendiğinde, şayet o şehir Evliya Çelebi'nin gezdiği yerlerden birisi ise, onun izlenimlerine başvurulmadan söz konusu şehir hakkında sağlıklı bilgiler yazılamaz.

KAYNAKLAR:

Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Dersaadet Matbaası 1315, cilt: 5, s. 553-563.
Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Bağdat 307 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, 5. Kitap, s. 395-301.

Mustafa Paşa Cami'nin eski fotoğrafı

ÜSKÜP'ÜN İKİ YAKASI

İki Üsküp gördüm Vardar'ın iki yakasında; biri bizim kültürün Üsküp'ü, diğeri batılı Üsküp. Bir şehrin iki yakası bu kadar mı farklı kültürlerle sahip olur şaşırdım doğrusu. Sanki Vardar Nehri ortadan geçerek sen orada kal, sen de burada demiş. Aslında Vardar'ın kabahati yok, binlerce yıldır oradan akıp verimli ovayı sulamaya devam ediyor. Ama üzerinde ya da yan tarafında yaşayan insanlar bu ayrımı yapmış. Ne demek istediğimi aşağıdaki satırlarımı okuyunca anlayacaksınız.

Ahmet ERDÖNMEZ

Bizim yakada bizim Üsküp'ü anlatayım sizlere. Yüzyıllar önce atalarımız nasıl bir sistem kurduysa onu görebiliyorsunuz. Kale, çarşı, mahalle yerleşimlerindeki bilinçli planlamayı yakalayabiliyorsunuz. Fotoğraflarda gördüğümüz Osmanlı Üsküp'ünü Bursa'dan ayırmak zor. Bugün de eski fotoğraflardaki o şehre tanık oluyorsunuz. Genelde Osmanlı'nın tarihi mirası korunmuş, Osmanlı döneminde 220 cami faalken bugün yalnızca 22 adet cami kullanılır vaziyettedir. Birçok Müslüman Türkiye'ye göç etmiş ama bağları hala devam ediyor. Kùltürlerini yaşatmak için gayret içindeler bu nedenle kendilerini her ortamda anlatmaya çalışıyorlar. Varlıklarının fiziksel ispatı ise kubbelerini 3 misli geçmiş cami

minareleri. Bakınca anlıyorsunuz o köyün veya yerleşimin kime ait olduğunu.

Üsküp Kalesi restore edilmiş hemen yanında orijinal bir Osmanlı çarşısı olduğu gibi duruyor, üstelik oldukça canlı. Hatırlatmak isterim; Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği ile birlikte önce "Kale" sonra "Çarşı" ve daha sonra "Mahalle" konulu bir dizi sempozyum yaptı. Bu yıl da "Köy" sempozyumu gerçekleşti. İşte Osmanlı'nın kurduğu bu modeli Üsküp'te aynen gördük. Tekkeler, camiler, çarşılar, kahvehaneler yaşatılmaya çalışılıyor. Ama çok zorlanıyorlar. Neden mi? Bu soruyu anlamak için öbür Üsküp'ü anlatmalıyım, yani Vardar'ın öbür yakasını.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1500'lerde yaptırdığı muhteşem köprüyü geçince karşınıza Avrupa mimarisi ile planlanmış yeni hem de yepyeni bir Üsküp görüyorsunuz. Caddelerin genişliği binaların mimari yapısı Roma şehirlerini andıran tak kapılar, devasa boyutta heykeller, büyük meydanlar... Büyük bir meydanın ortasında dev boyutta İskender heykeli sizi karşılıyor. O kadar büyük ki altında durunca İskender'in atının yalnızca kuyruğunu görebiliyorsunuz. Diğer taraflara da fazlaca heykel ve Avrupa mimarisinde dev binalar koymuşlar. Yani Avrupa'nın herhangi bir şehrinde ne görüyorsanız aynı orada var. Sanki yeni bir yüz yeni bir soluk ile Dünya kamuoyu önüne çıkmak istiyorlar gibi. Atalarının Büyük İskender'e dayandığı gerçeğinden hareketle bir tarih yaratmaya çalışıyorlar.

Bütün bunların yanında çok canlı ve hareketli gece hayatı, dolayısıyla

sabahlara kadar eğlence var. İşte gece hayatındaki bu canlılık, dev alışveriş mağazalarının bulunması, sosyal imkânların bu Üsküp'te fazla olması Osmanlı Üsküp'ünde yaşayanları buraya doğru çekiyor. Konuştuğum insanlar öyle anlattı bana ve öyle de gözüküyor.

Doğrusu ben Bursa'ya benzeyen Üsküp'ü çok sevdim onun için "bizim" dedim. Derin bir kültürün yaşam izlerini görebiliyorsunuz. İnsanları sıcacık, çarşılarında esnafılık var. Selamlaşma, hal hatır sorma var. Kahvehanelerinde Galatasaray, Fenerbahçe maçını seyrettikten sonra tartışmalar var. Berber dükkânlarından Sezen Aksu veya İbrahim Tatlıses'in şarkıları duyuluyor. Lokantalarında çok lezzetli köfteleri, etleri ve kuru fasulyeleri var. Camilerinden ezan sesi 5 vakit duyuluyor.

Diğer Üsküp modern yapıları mimarı düzenlemeleri ile aynı Avrupa

şehirleri yani Avrupa'nın her yerinde görebilirsiniz. Büyük caddeler, büyük binalar ve birbirini zor gören insanlar... O büyük caddeleri insanlar birbirini göremesin diye mi yapılır acaba? Bilmem kaç katlı binalarda birbirini görmeden ömrünü tamamlayan insanları şanssız buluyorum.

Ortada Vardar Nehri akıyor, etrafında da zengin Vardar Ovası, onu da saran görkemli dağlar... Vardar'ın iki yakası ve iki Üsküp. İkisi de güzel ikisi de Vardar'ın göz bebeği. Ama benim göz bebeğim Vardar Ovası, Vardar Nehri ve Vardar'ın hemen bu tarafında bulunan bizim Üsküp hani Muhteşem Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırdığı köprü var ya onun Osmanlı tarafı. Ne yapayım içimden öyle geliyor, zengin kültüre sahip Üsküp'ü beğenmemek mümkün mü?

BİZE HER YER BURSA!

Nazım Hikmet'ten biliyoruz ki, memleket hasretinden daha büyük bir özlem yok! Geride bıraktığı ve dönemediği ülkesindeki bir çınar ağacını bile özlemişti büyük usta Nazım... Ancak Balkanlar'a gidenlerin durumu farklı... Orada memleket hasreti çekmez insan...

Yüksel BAYSAL

Bosna, Üsküp, Priştine, hatta Tiran bir anlamda Türk şehirleri gibidir. Hele Prizren, her sokakta neredeyse Türkçe konuşulur. Dükkanlarda başka dilde konuşmanıza hiç gerek yok. Üsküp'ün dağları Türkçe konuşan insanlarla çevrilidir. Bosna'da Osmanlı çarşısı... Üsküp'te Türk çarşısı... Doğrusu moda sloganla, Balkanlar'da bize her yer Türkiye, Bursa...

Balkanlar'daki Türk varlığının en önemli bölümü camiler, medreseler ve tekkelerdir. Türk kimliğinden önce edindiğimiz Müslüman kimliğiyle atalarımız oralara vardı ve kalıcı yapıtlar bıraktı.

Hep aklıma takılmıştır, Osmanlı neden hep Batı'ya gitti de, Doğu'yu sonraya

bıraktı? Veya İskender gibi Hindistan'a kadar gitmedi? İyi bir tesadüf, en son Makedonya- Üsküp gezisi sırasında elimde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban romanı vardı. Yaban'da 1920 Türkiye'sinin bir köyünden kesitler sunuyordu. Çanakkale Savaşı sırasında bir kolunu yitiren Yüzbaşı, Eskişehir'in bir köyüne yerleşiyor ve orada kurtuluş mücadelesini uzaktan izliyor.

Yakup Kadri, Osmanlı-Türk köyünü anlatırken, çok önemli bir analizde bulunuyor.

Türklerin Anadolu'dan önce Rumeli'yi vatan yapmak istemesinin altındaki nedeni, bakın bir romancı olarak Yakup Kadri nasıl anlatıyor: "Ekinler sararmağa başladı. Zavallı ekinler... En yükseği iki

yaşında bir çocuk boyunu geçmiyor. Orta Anadolu'nun topraklarındaki ısırap sanki bunlarda en açık ifadesini bulmuş gibidir. Akşamüstleri bütün başaklar yetim boylarını büküyorlar ve hazin köklerine bakıyorlar. Ben bu manzarayı seyrederken eski Türklerin niçin hep Rumeli'ye uzanmak istediklerinin manasını anlıyorum. Anadolu'nun ortası asıl anavatanın göbeği tuzlu göllerden, kireçli topraklardan ibaret bir çorak ülkedir. Burada Türk milleti, çölde Beni İsrail'i andırır. Şimdi ise bir cehennem çemberi onu her tarafından kuşatmıştır. Bütün bereketli ve zengin toprakları çepçevre elinden alınmıştır. İstiklal mücadelesinin "ya ölürüz ya kurtuluruz", parolası işte bundan ileri geliyor."

İki köprü arasında iki ayrı uygarlık

Hemen her kentte buna rastlamak mümkün... Bir kentin ana caddeleriyle varoşlar arasında fark mutlaka oluyor. Sonradan kente gelenler ile kentin eski sahipleri arasında gelir uçurumu daima böylesi bir sonuç yaratıyor. Ancak iki kent var ki, çok özel çok farklı... Biri Kudüs... Üç stadyum büyüklüğündeki merkez yerleşiminin bir ucunda Yahudi mahalleleri var. İçine girdiğinizde pırıl pırıl... Düzenli, temiz ve göz kamaştırıcı... Müslüman bölümüne gittiğinizde tablo bir anda değişiyor. Sıra

dükkanların önünde açıkta satılan etler, o etlerin üzerinde dans eden sinekler, gürültü, pislik ve düzensizlik...

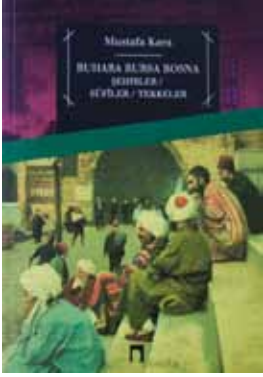
Aynı manzaraya Üsküp'te rastlamak mümkün... Gidenler bilecektir, Vardar nehri Üsküp'ü ortadan ikiye ayırıyor. Mimar Sinan tarafından yapılan taş köprü'nün uzunluğu 220 metre civarında... Vardar nehri üzerinde şimdilik bu tek köprü ayrılan kenti birbirine bağlıyor. Köprü'nün bir yanında Makedon-Hristiyanlar yaşıyor, öbür yanında Arnavut-Türk Müslümanlar... Nehrin bir

yakası gelişmiş Avrupa, köprü'nün öbür tarafı üçüncü dünya ülkesi... İki yönden bakılabilir bu olaya... Birincisi, Makedon yönetimi kentin bir bölümüne ayrıcalık yapmış, geliştirmiş... Öte yakayı ihmal etmiş, orası ilkel kalmış... Belki bir başka bakış açısı, daha doğrusu soru şu olabilir? Neden Müslümanların bulunduğu alan daha az gelişmiş? Bundan insan unsurunun, insan gelişmişliğinin, insan niteliğinin hiç mi önemi yok?

MUSTAFA KARA HOCA
İLE “3B”:

BUHARA,
BURSA,
BOSNA

“Çağdaş insanların gönlü geniş değil. Çağdaş insan kendini kendi gibi olanla sınırlıyor. Çağırdığında kendi gibi olanı çağırıyor. Geri kalanına seslenemiyor. Bunun bir nedeni taasuptur şüphesiz. Yunus, Hacı Bektaş ve Mevlana dönemlerinde taasup yok muydu? Herhalde vardı. Fakat egemen olan geniş gönüllülük ve kucaklayıcılıktı. Bugün bu yok! Yazık!”

Röportaj: Hacı TONAK

Kitabınızın adı, hem gerçekliği hem efsaneyi içkin görünüyor. Ayrıca İçerikle bire bir örtüşüyor demeliyim. Bunların yanında çok zengin bir çağrışımı var: Doğu’dan Batı’ya bir uygarlık doğrultusu, uygarlık çizgisi üzerinde etkileyip etkilendikleri çevreleriyle birlikte sıralanmış üç şehir. Yaşamları bu şehirlerin yaşamına karışmış Sufiler. O şehirlerin tarihinde ve kültüründe etkinlikleri tartışılmaz, köklü ve ayrıcalıklı bir yerin sahibi tekkeler! Kısaca “Üç B” olarak açıkladığınız durum. Nereden başlayalım?

Üç B’den başlayalım, isterseniz... Nereden aklıma düştü “üç B”? Buhara, Bursa, Bosna! Önce şunu söyleyeyim, şehirleri seviyorum çünkü şehirler meşherdir. Uygarlıkların sevgi salonudur. Üçlü tasnifi seviyorum. Kırk yıldır yazıyorum; geriye dönüp baktığımda görüyorum ki üçlü tasnife başından beri

eğilimliyim. Bilindiği gibi Türk İslam dünyasında bir ana akış güzergahı, ana akış hattı var. Fiziki haritayı gözünüzün önüne getirirseniz açıklıkla gözlenebilen bir durumdur bu. Başka bir kelime ile ifade etmek gerekirse, “yol” da diyebiliriz buna. Bildiğimiz İpek Yolu... Yol kelimesini de seviyorum. Söylemek gereksiz; İpek Yolu sadece ticaretin yolu değil, medeniyetin de yoludur! Yalnız emtia taşınmamış, kültür de taşınmıştır bu yoldan... Asırlar boyu insanların bedenlerini ve gönüllerini süslemiştir bu taşınanlar. Kalplerini ve kalıplarını... Tek yanlı değildir bu taşınma, çok yanlıdır. Bir şehirden öbürüne, öbüründen berikine bir gidiş geliş ve alışveriş... Bunun neticesinde bir haldaş olma, yoldaş olma durumu bahis konusudur. Evet “gönülden gönüle yol vardır.” İşte bu güzergahı anlatmak için, güzergah üzerindeki üç şehirden yola çıkarak “Üç B” formülü aklıma geldi. Kitabı okuyanlar sizin gibi

düşünüyorsa, bu isimlendirme isabetli de olmuş demek ki... Yeni değil, en azından yirmi, yirmi beş yıldır telaffuz ediyorum bunu. Derslerimde, makalelerimde, tebliğlerimde, vardır. Kitaplarımın isimlerini genellikle ben koymam. Onu dostlarıma havale ederim. Ama bu kitabın isim babası bendenizdir.

Buhara’dan başlayıp Bursa’dan geçip Bosna’da sonlamanın özel bir anlamı var mı?

Üç B’yi aslında Buhara’dan değil, Batha’dan başlatmalı belki de... Batha, Mekke’dir; daha doğrusu Mekke’nin adlarından biridir. Hâce-i Batha edebiyatımızda Hz. Peygamber için kullanılır. Bu bakımdan, “Batha, Bursa, Bosna” da, “Batha, Buhara, Bursa” da denebilir. Güzergah bakımından, Sufiler ve tekkeler bakımından bunların hiçbiri yanlış olmaz. Şunu da eklemeliyim: Buhara ile Türkistan ve Hindistan’ı,

Bursa ile Anadolu ve Ortadoğu'yu, Bosna ile de Balkanlar'ı ve Avrupa'yı kastediyorum. Üç farklı coğrafya, üç farklı bölge. Buhara, Bursa, Bosna eksenini bu üç farklı bölgeyi birleştiren ve maneviyatta "bir" yapan ana eksen... Bosna ile sonlanması menkıbenin doğudan başlaması ile ve coğrafya gerçeği ile ilgili... Bir şey daha söylemem lazım. İpek yolu bana her zaman ipek böceğini, ipek böceği de güzel bir ahlak ilkesini hatırlatır: dünyanın en güzel "şey"ini üreteceksiniz, fakat kendinizde o "şey"de yok olacaksınız. Kendini öne çıkarmak için başkalarını ezip geçen, egosuna tapan çağdaş insana bu alçakgönüllülük nasıl anlatılacak? Alçakgönüllülük olmadan da gönülleri fethetmek mümkün değildir. İşte Buhara Bursa Bosna güzergahının fatihleri ipek böceğinin sırlarını çözen kimselerdir.

Bir de dil konusu var, üçlü formüle uyan...

Dil konusu şüphesiz çok önemli... Güzergah üzerinde bilindiği gibi üç ana dil var: bunlar Arapça, Farsça, Türkçe... Bu kültür yolunu yürüten, bu kültür yolunda fiziksel varlıkları ile kendileri değilse bile düşünceleri ile gidip gelen alimler, Sufiler, tacirler, insanlar (tümü değil muhakkak ki) bu üç dili kullanıyor; bu üç dilden yazıp konuşuyor; anlaşıyor veya anlaşıyorlar ama bu üç dili iyi biliyorlar. Hattın üzerinde Kürtçe, Ermenice, Süryanice, Arnavutça, Boşnakça da var, başka diller de var belki; fakat coğrafyada bu söz konusu diller egemen. Bu o kadar belli ki Buharalı dervişi Bosna'da, Bosnalı dervişi Buhara'da, Bursalı dervişi bu iki şehirde görmek şaşırtmıyor kimseyi. Aksine bu yol üzerinde, üç şehri birbirine bağlayan kültür iklimi içinde bu gibi durumlar çok tabii kabul ediliyor. Bakıyorsunuz; Hayati Baba Buhara'dan gelip Bursa'dan geçip Balkanlar'ın ortasında Ohri'de dergahını kurmuş; kurmakla da kalmamış yüzlerce seneye dayanacak sağlamlıkta çatmış yapısını! Bir dipnot bilgisi. Bu dergahta bugün her sabah namazından sonra cemaate Türk

kahvesi ikram edilmektedir. Ohri'yi, Struga Şiir Akşamları'ndan bilirsiniz. Oraya yolumuz düştüğünde elli birinci senesini kutluyorlardı bu şiir etkinliğinin. Ohri'ye çok yakın, çok güzel bir yer Struga. Ohri'nin bir parçası. Buraya Buhara'dan kalkıp bunca şehirden geçip gelen Hayati Baba'nın ve diğer tarikat ehlinin de diyarı oluyor, onun gelip burada dergahını kurmasından sonra...

Dergah, o günden bu yana varlığını sürdürüyor mu?

Her şeye rağmen... Toplumun hayatında ne kadar önemli olduğunu bu direncinden de anlayabiliyoruz. Tabi zamanın getirdiği bir çöküntü hali yok değil. Özellikle Komünizm döneminde gerek bunun, gerekse benzeri dergahların işlevini kaybedip unutulması için her şey yapılmış ama unutulmamış işte! Orada görüyorsunuz ki dergah hala ayakta; sel gitmiş kum kalmış! Çevresinde de, öyle anlaşıyor ki hala bir topluluğu var. O topluluk içindeki insanlar bu çok eski geleneği günümüzde yaşıyor. Beldelerin fethi geçicidir, gönüllerin fethi sürekli.

Eski bağlar, eski ilişkiler bir kopukluk döneminin ardından yeniden canlanıyor diyebiliriz o halde.

Bağlar hiç kopmamış demek de mümkün. Özellikle, Türkçe konuşuluyor olması önemli. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin bir projesi çerçevesinde Üsküp'e gittik en son. Orada gördüğüm, kopukluk diye ifade ettiğiniz bir yüzyılı dolduran uzun senelere rağmen kültür manasında bir kopuş yok. Sadece İslam kültürü bakımından değil, günlük hayat bakımından ve davranışlar, alışkanlıklar bakımından da büyük bir ortaklık var.

Tarihsel kökler, kültürel kökler aynı damardan beslendiğinden mi?

Şüphesiz... Bakıyorsunuz; Bosnalı Abdullah Efendi On Yedinci Yüzyılda Füsüs'ul-Hikem'i Türkçe şerh etmiş. Düşünelim ki, Bosna'nın fethi yüz yıl önce. Yüz yıl sonra, bütün İslam dünyası için anlaşılması, yorumlanması ve

çevirisi "en zor" kitap olarak kabul edilen Füsüs'ul- Hikem'i Türkçe şerh ediyor! Sadece İslam münevverlerinin değil, bütün okumuş yazmışların koltukaltı kitaplarından biridir Füsüs'ul- Hikem. İslam dünyasında her muhitten ilgi gören, aynı zamanda her muhitte tartışılan, şerh edilmesi de çok güç olan birkaç kitaptan biridir... Bosna'nın fethinin üzerinden yüz yıl geçmiş geçmemiş, ama şerh edilmesi bu kadar güç bir kitaba orada doğup büyüyen Bosnevi Abdullah Efendi Türkçe şerh yazabiliyor! Türkçe'ye de, Tasavvufa da, kültüre de o kadar hakim!

Arapça'ya, Farsça'ya ve kuşkusuz anadili Boşnakça'ya da...

Tabi tabi, ona hiç şüphe yok...

Bursa ile de ilişkisi var, öyle hatırlıyorum kitabımızdan...

Doğum tarihi 1583'tür Bosnevi'nin. Mahlasından da anlaşılacağı gibi Bosnalıdır, ilim tahsiline doğduğu şehirde başladı. Yetişkinliğinde tahsilini sürdürmek için İstanbul'a, ardından da Bursa'ya geldi. Bursa'da Bayrami Şeyhi Bıçakçı Ömer Dede'nin halifesi Hasan Kabaduz'dan feyz aldı ve onun yardım ve desteğini gördü. (Kabaduz terzi demektir. Melamilikte her kesin bir mesleği vardır.) Mısır'a, Hicaz'a gitti. Daha sonra Konya'da yerleşip, vefatına kadar orada kaldı. Çok sayıda eser bıraktı. Bunlardan en meşhuru Füsüs-ul-hikem'e yazdığı şerhdir; Tasavvuf, hadis, fıkıh ve tefsir alanındaki eserleri de önemlidir. Bosnevi, İslam tasavvuf kültürü içinde Vahdet-i Vücut düşüncesini temsil eden en önemli mutasavvıflardan biridir.

Şerh etmek, tercüme etmek midir?

Tefsirli, açıklamalı tercümedir ve bire bir tercümenin mümkün olmadığını da ifade eder. Bir dilden ötekine bir metni kelime kelime tercümeyle kalkışırsanız, manası olmayan bir söz yığını ortaya çıkabilir. Şerh bir bakıma eserin ana dildeki en doğru manasının gene mana olarak tercümesidir. Özellikle üzerinde çok durulan, çok çevrilen ve farklı muhitlerde farklı yorumlara konu olan kitapların şerh

edilmesi, hem kitabın yazıldığı hem de tercüme edildiği dillerde şerh sahibinin mükemmel bilgisinin olmasını elzem kılar. Bosnevi'ye, Şarih'ul-Füsus de denir. Bu da onun Arapçaya ve Türkçeye hakim olduğunu gösterir.

Bosnevi'den başka, Bursa'da şerhi ile ün kazanmış kimse var mı?

Muhyiddin İbn Arabi düşüncesinin en büyük temsilcisi, İslam dünyasında bu alanda, çok da yerinde olarak bir "zirve" kabul edilen Davud-i Kayseri'de Fusus'ul- Hikem'i Arapça şerh ediyor. Bunun ne kadar güç bir vazife olduğunu anlayabilmek için, biraz o zamanı düşünmek lazım... Davud-i Kayseri, Osmanlı devletinin ilk medresesi olduğunda herkesin hemfikir olduğu İznik Medresesi'nin kurucu rektörü, ilk büyük hocası! Düşünelim ki, Osmanlı Devleti daha kuruluşunun ve ufuklarının başında, daha küçücük bir beylik, öyle bir alim gelip medresenin kurucusu oluyor. Osmanlı Devleti'nin baş döndüren yükselişi boşuna değil tabi. Ana dili Türkçe ama Muhyiddin İbn Arabi'nin baş eserini onun diliyle şerh ediyor kurucu rektörü! Bu sadece cesaret değil, Bosnevi için söylediğim gibi o dilin inceliklerine kamilen vakıf olduğunu, o dilin özellikleri konusunda derin bilgi sahibi olduğunun da ifadesidir. Davud-i Kayseri'nin Fusus'ul-Hikem şerhi o kadar önemlidir ki, onun bu eseri günümüzde de İran-Kum geleneğinin ders kitabıdır. Bizzat Humeyni, bu kitabı okudu ve okuttu! Ders notları da yayımlandı. Humeyni'nin Telhis ve Füsus'ul Hikem üzerine notları İran'da tabii olarak hayli rağbet görür. İfade etmeden geçmemek lazım, Füsus'ul Hikem onların da din felsefesine, yani Allah-kainat-insan anlayışına uyan bir kitaptır. Peki Davud-i Kayseri tasavvufi felsefenin derin konularını kimden ve nereden öğrendi. Cevap Abdürrezzak Kaşani'den İran'ın Save şehrinde. Laf lafı açıyor. Geleneksel İran medreselerinde günümüzde kitabı okunan bir Bursalı daha var: Molla Fenari

Bir kez daha yollar Bursa'da kesişmiş oluyor böylece. Humeyni yanılmıyorsa bir dönem sürgün yaşamıştı Bursa'da, Fransa'ya gidişinden önce...

Elbette, yanılmıyorsunuz. Humeyni bir Bursa sürgünüdür (bu da muhakkak ki başka bir talihtir) ve bu şehrin manevi havasından istifade etmiştir. İran, on beşinci yüzyıla kadar Şif değildi. Sonrasında Şiileşti. Türklerin etkisiyle ve Safevi hanedanının yönetimine girdikten sonra...

Hatayi (Şah İsmail) ile Humeyni'nin de yolları kesişmiş oldu; çok ilginç!

Kesişme konusuna devam edelim. Davud-i Kayseri 1350'de İznik'te vefat ettikten sonra bu şehre sürgün olarak gelen bir başka kişi de onun Fusus şerhine talikat yazıcaktır: Şeyh Bedrettin. Şeyh Bedrettin'den yaklaşık iki yüz elli sene sonra Bursa'ya gelen Niyâzi-i Mısri Muhyiddin İbn Arabi ile Şeyh Bedrettin'in dini canlandırdığını söyleyecek, Fusus'u bir denize Varidat'ı bir ırmaka benzetecektir: -Muhyiddinle Bedrettin ettiler ihya-yı din, Derya Niyazi Fusus enharıdır Varidat- Humeyni'nin iyi bir şair olduğunu biliyor musunuz? Geleneğe göre değerlendirilirse evet! Çok iyidir hem de... Çok iyi şiirleri vardır. Bunlar yayımlanmış, Türkçe ve başka dillerde tercümeleri de çıkmıştır...

Siz anlatırken bölüm pörçük bir şeyler hatırladım ama kitabını görmediğimden eminim utanılacak bir durum... Hocam; şiirden söz açılmışken... "Buhara Bursa Bosna" bireşimine siz terki diyorsunuz, biraz da edebiyat sayesinde değil midir? Sanıyorum Bursa'nın kültürel kimliğinde edebiyatın yerini vurgulamak yanlış olmaz çünkü adı sanı belli yüzlerce şair yetiştirmiştir Bursa...

Bursa'nın ve "3 B" terki içindeki diğer iki şehrin kültüründe edebiyat boyutu, bu şehirlerin konumuyla çok yakın bir alaka içinde. Burada da, gene üçlü bir terki

bahsedilebilir. Osmanlı Devleti Bursa'da kuruldu. Altı padişahın türbeleri ile, aralarında Cem Sultan ve Mustafa gibi Osmanlı tarihinde özel bir yerleri bulunan çok sayıda şehzade ile çok sayıda hanım sultanın türbeleri bu şehirdedir. Bunların yanında nicesi yıkılmış, yok edilmiştir ya, mevzu bu değil. Hanedan bakımından değil hiç değilse... Diğer taraftan, sadece mimarlıkta değil, tarihi bakımdan da her zaman bir ibadet mekanından daha fazlası olan ilk büyük camiler, medreseler, dergahlar ve vakfiyeleri, kütüphaneleri, kendilerine has kuralları, örf ve adetleriyle ilk kez Bursa'da yoğunlaşmıştır. Bunun yanında Bursa, Doğu'dan gelip Batı'ya, Batı'dan gelip Doğu'ya giden kervanların uğrak yeridir. Kervanlar çıktıkları şehirlerin ticari malının yanında görgüsünü, bilgisini, kısacası kültürünü de taşırlar. Bursa ile Osmanlı Avrupası arasında, Osmanlı Türklerinin ilk kez Gelibolu'ya adım atmalarından başlayarak (bunun öncesi de var), bu kültürün taşıyıcıları sürekli artmıştır. Bunun da, edebiyat için elverişli bir ortam sağladığı açık. Şair olarak Eşrefoğlu Rumi'yi, Lamiî Çelebi'yi, Ahmet Paşayı, Üftade'yi, Niyazi-i Mısri'yi, İsmail Hakkı Bursevi'yi unutmamak gerekir. Bütün Osmanlı dünyası bu şahsiyetlerin şiirleriyle beslenip büyümüştür. Prof. Dr. Muhammed Tayyib Okıç (Bosnalıdır kendileri), 1950'li yıllarda Türkiye'ye gelmiş; Ankara İlahiyat Fakültesi'nin kurucu hocalarındandır. O döneme ait bir hatırasını şöyle naklediyor: Ankara'ya gelirken annemi yanıma almıştım. Ama tek kelime Türkçe bilmiyordu. Bu yüzden hayli sıkıntısı oldu. Bir gün komşu kadınlar alıp bir mevlid cemiyetine götürdüler. Orada, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin bir bölümünü Türkçe, hem de makamıyla ve ezberden okuyunca komşuluk münasebetleri daha bir sıcaklık kazandı. O günden sonra Ankaralılar için "aileden" biri oldu çünkü... İşte, Okıç Hoca'nın bu anlattığıdır ortak kültür. Tek kelime Türkçe bilmeyecek, ama Süleyman Çelebi'nin ünlü naatı

“Abdullah Simavi (İlahi), Simav’dan kalkıp Türkistan’a gidiyor. Bir süre ünlü Şeyh Ubeydullah Ahrar’nın talebesi oluyor. Ardından Selanik’in batısında Vardaryenicesi’ne geçip dergah kuruyor. Burada Bedreddin’in Varidatını Arapça şerh ediyor. Önsözünde diyor ki: ‘Şeyh Bedrettin’i anlayamayanlar, onu kötülediler. Halbuki o, kamil bir mürşittir...”

Mevlid’i’, Türkçe Mevlid’i Türkiye’de okunan makamıyla hem de ezbere bilecek ve okuyacaksın! Mevlid, Allah’a ve Hz. Muhammed’e olan aşkın en edebi şekilde ve en Türkçe hali ile dile getirilmesidir. Süleyman Çelebi, büyük eserini kaleme aldığı anda Bursa Ulu Cami’nin imamıdır. Şiirle caminin buluşması, şiirle musikinin kucaklaşması budur.

Yahya Kemal de “Buhara, Bursa, Bosna” terkininin Bosna ayağındandır; o topraklardan gelmiştir... Üsküplüdür... “Üsküp ki Şardağı’nda devamıydı Bursa’nın” mısraı ile bu şehrin Bursa ile olan maddi manevi bağını açıkça ortaya koymuştur. Yahya Kemal’in şiirlerini ilk verdiği kişi Saadettin Sırrı Efendi’dir. Şiirlerinde ilk düzeltmeleri o yapmıştır. Dolayısıyla üstadın ilk şiir öğretmeni sayılır Şeyh Efendi, aynı zamanda... Pekiyi, Saadettin Sırrı Efendi kimdir? Üsküp’te Rifaî Dergahı’nın şeyhidir Saadettin Efendi. Yahya Kemal’in şiirlerinin ilk düzeltmeni olan bu zatın tekkesi bugün de (başında şeyhi ile işlevini devam ettirmeye çalışıyor) duruyor yerinde. İşte Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin onarmakta olduğu dergah budur. Buhara Bursa Bosna son yüzyıl itibariyle Yahya Kemal Beyatlı’nın yanında bana en çok Mehmet Akif Ersoy’u hatırlatır. Akif’in annesi Buharalı, babası Kosovalı,

kendisi de İstanbulludur. Buhara’yı Bursa’ya, Bursa’yı Bosna’ya ve bu üç şehri birbirine bağlayan ipek yolunun bir kültür yolu olduğunun Mehmet Akif’in varlığından ve eserlerinden daha kesin, daha açıklayıcı başka bir delili olamaz sanki...

Bu “kültür yolu”nda dergahların, tarikatların işlevini nasıl açıklayabiliriz?

Dergahlar, bu yolun lojistik noktaları, konaklama merkezleridir öncelikle On dördüncü yüzyılda Tarsus’ta, Türkistan zaviyeleri kuruluyor. Bunlar tamamen Türkistanlı yolcuların hizmetine ayrılmıştır. Dergah denilince aklımıza manevi konular, gönül merkezli, gönül esaslı mevzular gelir. Fakat aslında dergahlar, manevi ihtiyaçlar kadar maddi ihtiyaçlara da cevap veren kurumlardır. Tarsus örneği, Bursa’da ve hemen sonrasında Bosna’da tekrarlanıyor... Başka bir üçlü tasnif: Cami, medrese, tekke... Bunlardan ilk ikisi, insanların maddi ihtiyaçlarıyla fazla ilgilenmez, fakat tekke ilgilenir. Hem oteldir, hem lokantadır, hem de ücretsiz. Peki bu değirmenin suyu nereden geliyor. Cevap Vakıflardan. Vakıflar olmasaydı bu sacayağı kurulamazdı. Onun için, “Tekkeyi Bekleyen Çorbayı İçer!” Bu söz, başka hiçbir dilde yok. Osmanlı Devleti’nin başlangıç yıllarında ana

şemsiye tasavvuftur. Tarikat, o süreçte alt koldur. Mesela Yunus Emre’de hiçbir tarikat adı geçmez, fakat Niyazi-i Mısri’de, İsmail Hakkı Bursevi’de geçer.

Halil İnalcık hoca da Devlet-i Aliyye’de, dergah ve tekkelerin hem gönülleri kazanmada, hem de yeni yerleşimlerin kurulup geliştirilmesinde, toprağın işlenmesinde, yolcu ve yoksulun korunmasında önemli rol oynadıklarını vurguluyor.

Bu konun piri Ömer Lütfi Barkan’dır. Onun zaviyeleri anlatan meşhur makalesi 1942’de Vakıflar Dergisi’nde yayınlanmıştır. En önemlisi, o ilk dönemlerde yedi iklimle hitap ediyorlar. Gönülleri alabildiğine geniş. Bir parçayı değil, bütünü kucaklıyorlar. Tüm alemi sarmak arzusundalar. Kolları da, kalpleri de alabildiğine açık! Kucaklayıcı olmalarının gizini bu özelliklerinde aramalıyız. İnsana hürmet, hatta var olan her şeye hürmet... Formül bizim Yunus’tan: Yaradılanı Yaradandan ötürü hoş görmek. Çağdaş insanların gönlü geniş değil. Çağdaş insan, kendini kendi gibi olanla sınırlıyor. Kendi gibi olanı çağırıyor. Geri kalanına seslenemiyor. Bunun bir nedeni taasuptur şüphesiz. Yunus ve Mevlana dönemlerinde taasup yok muydu? Herhalde vardı. Fakat egemen olan geniş gönüllülük ve kucaklayıcılıktı. Bugün bu yok. Bugün

“Abdullah Simavi (İlahi), Simav’dan kalkıp Türkistan’a gidiyor. Bir süre ünlü Şeyh Ubeydullah Ahrar’ın talebesi oluyor. Ardından Selanik’in batısında Vardaryenicesi’ne geçip dergah kuruyor. Burada Bedreddin’in Varidatını Arapça şerh ediyor. Önsözünde diyor ki: ‘Şeyh Bedrettin’i anlayamayanlar, onu kötülediler. Halbuki o, kamil bir mürşittir...’”

bu ‘eksik’ değil hiç yok, yazık!... Onun için Mevlana’nın “gel” davetiyesinin arka planını kavrayamıyoruz. Çünkü kafamız karışık. Buhara Bursa Bosna, sadece bu şehirler ve kültür çevrelerinin birbiriyle kültür bağına değil Avrupa, Asya ve Anadolu’yu anlamak ve anlatmak bakımından da bir formüldür. Dervişler, kainatta olup bitene farklı bir gözle bakarlardı. Sıkıntılı ve problemliler ile konulara “Celali Tecelli”, huzur ve mutluluk veren olaylar ile konulara da “Cemali Tecelli” adını verirler; ve eklerler: Her celali tecellinin içinde cemali tecelli, her cemali tecellinin içinde celali tecelli vardır. Bakmasını bilenler bunu görürler. Yalnız bu üç boyutlu bir resme bakmaya benzer. İlk bakışta kendini ele vermez. Yoğunlaşmak gerekir. Malatya’da doğan, Kahire’de okuyan, Antalya’da tasavvufi terbiyesini tamamlayan, sürgün olarak bulunduğu Limni’de vefat eden Mısırlı, konuyu şöyle formüle eder: “Cemali zahir olsa tiz celali yakalar anı, Nerde bir gül açılrsa yanında har olur peyda, .../...” Bu esasa göre on üçüncü yüzyıla bakarsak, Anadolu’da iki büyük Celali Tecelli ile karşılaşırız: Batı’dan gelen Haçlılar’ın, Doğu’dan gelen ise Moğollar’ın faaliyeti... Buna üçüncü bir celali tecelli olarak içerden de Babai’ler hareketini ekleyebiliriz... Demek ki üç büyük sıkıntı var söz konusu yüzyılda ve her biri ayrı ayrı etkili olmuş, ve bu dünyayı kasıp kavurmuş... Pekiyi, bu Celali tecellilerin içindeki Cemali Tecelli ne olabilir? Bendenize göre, Haçlıların içindeki cemali tecelli Endülüsten kalkıp Anadolu’ya Konya’ya gelen Muhiddin İbn-i Arabi’dir. Moğol

dikenin içindeki gül ise Afganistan’dan kalkıp Konya’ya gelen Hazreti Mevlana’dır. Üçüncü olarak, Babailer hareketinin Cemali Tecellisi ise Yunus Emre’dir! Bir şey daha oluyor. İbn Arabî Arapça yazıyor, Mevlana Farsçayı kullanıyor, Yunus Emre Türkçenin ustası. Üçü de evrenseldir. Bütün dünya onları tanıyor, biliyor, okuyor, seviyor.

Yaşayın Hocam! Üç büyük insan, üç büyük olay ve olumlu ile olumsuz diyalektik ilişkisi... Timur’un Anadolu seferi, Osmanlı ordusunun Ankara felaketi, dağılma ve fetret kuşkusuz celali tecelli idi. Bu olayda cemali tecelli ne oldu diye sormuyorum. Bunun yerine, Bedreddin’i ve düşüncesini çoğunlukla yapıldığı gibi yerden yere vurmanın doğru mu, eğri mi olduğunu soruyorum; doğru mu, eğri mi bunun yapılması?

Anlıyorum konuyu dağıtmak istemiyorsunuz... Bunları konuşuruz elbette, Bedreddin ile ilgili hükümlere gelince: Bazı arkadaşlarımız, “Resmi Tarih”i her yanı ile olumsuz bulur; çünkü bu tarihi “yanlış, çarpıtılmış, uydurulmuş” kabul ederler. Tamamen haksız olduklarını söylemek de mümkün değil tabi. Fakat bazı araştırmacılarımızın göre “kötü” olan sadece bugünkü “resmi tarih”tir. Bugün olursa yanlış, uydurulmuş, çarpıtılmış; ama dün olmuştusa “doğru!” Şimdi, böyle bakmak yanlıştır bana kalırsa. Her olaya kendi şartları içinde bakmayı ihmal ettiği için yanlıştır. Tarihi böyle peşin bir takım hükümlerle okumak, olayları bu şekilde değerlendirmek, bugünkü

değer yargılarıyla hesaba çekmek bilim adamlarına yakışmaz. Şeyh Bedreddin külliye yanlıştır! Kim söylüyor bunu Mesela: Naima! Pekiyi Naima resmi tarihçi değil mi? Abdullah Simavi (İlahi), bizim Simav’dan kalkıp Türkistan’a gidiyor. On beşinci yüzyılda, Nakşibendiye’nin en büyüklerinden Şeyh Ubeydullah Ahrar’ın yanında bir tamam tasavvuf dersi alıyor. Sonra, oradan dönüyor Anadolu’ya. Ardından da Vardaryenicesi’ne geçip burada dergah kuruyor. Vefatı da Vardaryenicesi’nde... Abdullah İlahi’nin üç dilde eseri var. Buhara Bursa Bosna yolunda egemenliği tartışılmayan üç dilden (Türkçe, Arapça, Farsça) eseri var. Şeyh Bedreddin’in Varidat’ını Arapça şerh ediyor. Önsözünde diyor ki: “Şeyh Bedrettin’i anlayamayanlar, onu kötülediler. Halbuki o, kamil bir mürşittir...” Nakşibendiliği Osmanlı Avrupası’na, Balkanlar’a taşıyan ilk mutavassıf ve Bedreddin hayranı! Unutmamak lazım ki, bunu on beşinci yüzyılda yapıyor. Şeyh Bedrettin’i on beşinci yüzyılda övmek öyle kolay iş değil. Bugün, Bedreddin’i herkes övebilir. Bedreddin’i övdü diye kimseyi cezalandırmazlar, ama İlahi’nin yaşadığı yüzyıl Bedreddin’i övenin başının gitmesi işten değil. Bu yüzden hayranım İlahi’ye... Hür fikirli oluşuna, konjonktüre göre tavır almayışına:

Efendim, teşekkür ediyorum.

Bendeniz de size ve “İpek Yolu” üzerindeki engelleri ortadan kaldırmak için çaba harcayan herkese şükranlarımı sunuyorum.

MAKEDONYA'DA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KORUNMASI VE STK'LAR

Türkan GENÇ

Büyükşehir Belediyesi'nin organizasyonu ile 24-26 Ağustos günlerinde Makedonya'daydık. Balkanlar ki, her köşe bucağı tarihimin izleriyle dolu, kültürümüzle harmanlanmış. Ancak bu izler, gün geçtikçe silinmeye, unutturulmaya çalışılıyor. Türk nüfusu geri plana iten, önemsemeyen, dışlayan bir yönetim anlayışı hakim. Üsküp'te, Taş Köprü'nün Makedon tarafında gösterişli, ışıltılı yapılar yükselirken, Türk tarafı ise oldukça bakımsız. Kalkandelen de aynı durumda, başka şehirler de... İşte tam da bu noktada, Bursa'dan bir belediye başkanı çıkıyor, bölgenin makus talihini tersine çevirmeye başlıyor. Bu başkan; kendisi de Üsküp kökenli olan Recep Altepe.

Osmangazi Belediye Başkanlığı döneminde, Bursa'da başlattığı tarihi ve kültürel mirası ayağa kaldırma çalışmalarına Balkanlar'ı da dahil ederek, bu konuda öncülük yaptı. Bölgede yıllardır sürdürülen çalışmalar, hizmetler, projeler meyvesini vermeye başlamış. Restore ettirilen camiler, türbeler, milli ve manevi değerlerin canlı tutulması, sünnet şöenleri, eğitim yardımları ve pek çok hizmet, evladı fatihanın yüzünü güldürüyor. En önemlisi de, Türk ve Müslüman kültürüne hizmet. Recep Altepe'nin bu girişimleri, gayreti, çok sayıda hayırsever işadamlarını da hareket geçirmiş.

Balkan kökenli duyarlı işadamları, bölgeye hizmette adeta birbirleriyle yarışır olmuşlar.

Bursa'nın yanı sıra, İstanbul'dan da işadamları katılıyor. Ateşlenen bu kıvılcım, büyük bir aleve dönüşüyor. "Biz sahip çıkmazsak, Türkiye sahip çıkmazsa, gelir başkaları sahip çıkar ve Osmanlı'nın, Türk kültürünün izleri tamamen silinir" görüşü, bir gerçeğin altını çiziyor. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Balkanlar'la kurduğu 'köprü' çok isabetli olmuş.

Balkan ülkelerinde faaliyet gösteren çeşitli dernekler de ciddi çalışmalar yürütüyor. Bazılarıyla tanışma ve ziyaret etme fırsatımız oldu. Bunlardan biri; Ensar Kültür Yardımlaşma Derneği. 2002'de Üsküp'te kurulan derneğin amacı; maddi-manevi değerlere sahip çıkmak, birlik ve beraberliğin devamını sağlamak, ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, yeni nesilleri eğitim ve kültürel açıdan hazırlamak, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmak. Lise ve üniversite öğrencilerine kurs, burs vermek, din, kültür, tarih vb. konularda etkinlikler düzenlemek faaliyetlerinden bazıları. Yine Makedonya Türk Sivil Teşkilatları Birliği (MATÜSİTEB) var. Makedonya'da yaşayan Türklerin çeşitli amaçlarla kurdukları sivil toplum teşkilatları, 2003 yılında tek çatı altında toplanarak güç birliği oluşturulmuş. Ve yine Arnavut ve Türk Müslümanların oluşturduğu El Hilal Derneği, Makedonya'nın güçlü dernekleri arasında yer almakta olup, insana hizmet ile toplumsal barışı temellendiriyor. Bunların dışında, Makedonya'da Türklerin oluşturduğu çok sayıda STK bulunuyor. Fakat bilinçli

hareket edip, etkin olmayı başaranlar az. Bu boşluğu dolduran; Türkiye, Bursa ve bizim STK'lar. Bugün Makedonya Türklerinin, her türlü olumsuzluğa rağmen, kimliklerini ve kültür değerlerini korumaya, milli-manevi unsurlara bağlı kalmaya devam etmelerinde, kuşkusuz ki bu çabaların katkısı büyük. Bu faaliyetler, bölgede Osmanlı döneminden beri devam eden sosyal dayanışma ruhunun, anlayışının bir uzantısı.

Sonuç olarak; STK'ların işbirliği, Türkiye'nin, Bursa'nın desteğiyle yürütülen çalışmalar, Türk bilincinin, birlik beraberliğin en güzel örneği. Balkanlar'da kimliğini korumak için direnen Türklerin, sindirilmek, dil, din baskısı, göçe zorlanmak, haklarının gasp edilmesi gibi zorluklarla karşılaştıkları göz önüne alındığında, bütün bunlar gerekli çalışmalar.

Düzenlenen organizasyonlara gösterilen ilgi ve yaşanan coşku da, geleceğe dair umudun göstergesi. Üsküp kale alanında, 250 çocuğun sünnet şöeninde yaşanan heyecan ve mutluluk dolu tablo görülmeye değerdi. Balkanlar'da ihtiyaç duyulan fikirde ve harekette birlik, emin adımlarla ilerliyor. Artan misyonerlik faaliyetleri karşısında, yapılan çalışmaların önemi daha iyi anlaşılmakta. Makedonya'da yaşayanlar, Türk insanını seviyor, Türkiye'yi, Türk hükümetini bu ülkenin sigortası olarak görüyor. Verilen destekler, onlar için huzur ve güven kaynağı.

ÜSKÜP VİLAYET KONAĞI

Bayram VARDAR

Balkan Yarımadası'nın merkezinde bulunan Makedonya, "Doğu" ve "Batı" arasında yer alan konumu itibarıyla değişik kültür ve dinleri bir arada barındırmıştır. Makedonya, kapladığı alan bakımından küçük bir ülke olmasına karşın, Balkan coğrafyasında yolların kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Bu nedenle Makedonya geçmişten günümüze kavimlerin uğrak yeri, mücadele sahası olmuş, Makedon, Elen, İilir, Roma, Hun, Avar, Slav, Peçenek, Kuman gibi milletleri barındırmıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın Balkanlar'a ayak basmasıyla birlikte, Türk kültürü ve İslamiyet bu topraklara taşınmıştır. Makedonya Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı idaresi altında kalmıştır. I. Dünya Savaşından sonra, 1 Aralık 1919 yılında Sırp, Hırvat ve Sloven krallığı kurulmuş ve Makedonya da üç kısma ayrılmıştır. 1945 yılından 1991 yılına kadar Komünist Yugoslavya'nın altı cumhuriyetinden biri olan Makedonya, 1991 yılında referandum sonucu bağımsızlığını ilan etmiştir.

Makedonca "Skopje" denilen Üsküp, Makedonya Cumhuriyeti'nin başkentidir. Vardar nehrinin kıyısında bulunan kentin nüfusu 500 binin üzerindedir. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda şehrin 120 camii ve mescidi, 70 sıbyan mektebi, 7 misafirhanesi, 20 tekkesi olduğunu bildirmektedir. Osmanlılar, inşa ettikleri tekke, cami, medrese, han, hamam, imaret, bedesten vb. yapılarla ve oluşturdıkları külliye ile Üsküp'te Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarından itibaren şehir anlayışına yeni bir doku kazandırmışlar ve bölgenin ticaret merkezi olmasında öncülük etmişlerdir. Osmanlı döneminde inşa edilen bu yapıların büyük bir çoğunluğu, günümüze kadar gelmiştir. Tabii afetler yanı sıra I. ve II. Dünya savaşlarında birçok mimari eser yıkılmıştır. Bundan başka değişik dönemlerde siyasi nedenlerle planlı ve programlı şekilde Osmanlı eserleri tahrip edilmiştir.

"İmparatorluğun son uzun süreli barış dönemi olan Sultan II. Abdülhamit'in 1876 - 1909 yılları arasındaki saltanatı

imparatorluk genelinde özellikle kentlerde sosyal ve ekonomik büyük bir gelişmenin ve dinamizmin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Osmanlı imparatorluğunun genelinde yaptırılan büyük çaplı imar faaliyetleri ile Osmanlı kentlerinde çağdaş kent düzenlemeleri, modern devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu kamu yapıları ve anıtlar yaptırılmıştır. Bu yapıların büyük kısmı günümüzde hala kullanılmaktadır ve Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'daki pek çok kentin simge yapıları ve sembolleri haline gelmiştir.

Osmanlı kentlerinde Tanzimat sonrası görülen en belirleyici özellik yeni inşa edilen Hükümet konağı gibi yapılarla kentte yeni bir idari merkezin oluşturulmasıdır. Mülki idarenin yer aldığı, PTT, banka, askerlik şubesi, adliye benzeri işlevlerinde içinde görüldüğü hükümet konakları genellikle Tanzimat sonrası Osmanlı kentlerinde eski dokunun ve bu dokuyu çevreleyen surların dışında bir mahallede yapılarak kentin yeni ve modern bir mahallesinin

O dönemde Osmanlı imparatorluğunun genelinde yaptırılan büyük çaplı imar faaliyetleri ile Osmanlı kentlerinde çağdaş kent düzenlemeleri, modern devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu kamu yapıları ve anıtlar yaptırılmıştır. Bu yapıların büyük kısmı günümüzde hala kullanılmaktadır ve Anadolu, Balkanlar ve Ortadoğu'daki pek çok kentin simge yapıları ve sembolleri haline gelmiştir.

oluşumunu sağlar. Osmanlı anıtsal kamu yapıları kentin topografyasına hâkim mevkilere konumlandırılırlardı. Kışlalar, çeşmeler, hastaneler, okullar ve hükümet konaklarının yerleştirildikleri, sur dışındaki tepeler, meydanlar ve nehir kenarlarında, boyutları, süslemeleri ve tarzları ile devletin gücünün ve modernliğinin görsel ve fiziksel temsilleri olmaları amaçlanıyordu. Bu yapılar kentsel mekânı ve zamanı yeni sosyal ve siyasi anlamlarla biçimlendiriyorlardı. Tanzimat Dönemi reformlarıyla başlayan, Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını Batılı anlamda düzenlemeyi amaçlayan süreçte yönetsel birtakım düzenlemelere gidilmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan hükümet konağı binaları, bu yeni sistemin gerektirdiği yapılandırmadır. Bu binalar arasında, devlet otoritesini ülkenin her köşesinde göstermeyi amaçlayan hükümet konakları, önemli bir yere sahiptir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, özellikle devleti temsil eden yapılarda,

klasik mimarlık üslup olarak seçilmiştir. Kullanılan klasik mimarlık yorumu, genel olarak daha da sadeleştirilmiş, bunun yanında Osmanlı İmparatorluk arması, tuğra, ayyıldız gibi sembollerle zenginleştirilmiş ambirdir. Genellikle yatayda gelişen, dikdörtgen şemadaki hükümet konağı binaları, iki ya da üç katlı olarak inşa edilmiş; öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe, meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Dönemin mimari beğenisini yansıtan bu binalar, vurgunun ve süslemenin cephede toplandığı, sade örneklerdir.

Tarihi Üsküp kalesinin doğusunda Üsküp'e hakim bir noktada konumlandırılmış yapı, Mustafa Paşa tarafından 1492 yılında yaptırılan Caminin batısında yer almaktadır. Yatayda gelişen, dikdörtgen şemadaki yapı, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe, Samoilova Caddesinden giriş almakta ve kuzey-güney istikametinde konumlanmıştır. Yapılar yaklaşık 46m x

20m ile 17m x 17m ölçülerinde ve toplam 2400 m2 alana sahiptir. Dönemin mimari üslubunda inşa edilen yapılar, esaslı bir Restorasyon yapılmamasına rağmen cephe özelliklerini büyük oranda korumuştur. Ancak yapıların planları için aynı durum söz konusu değildir. Her bir fonksiyon değişiminde özgün planı bozulmalara uğramış ve özgün malzemeleri değiştirilmiştir.

Yapı uzun yıllar özel bir şirket tarafından kullanıldıktan sonra bir ara Balkan Üniversitesi olarak kullanıma devam etmiştir. Son olarak 2011 yılında İslam Medeniyeti Merkezi Vakfı (FOCIC) tarafından satın alınan yapının restorasyonu için Üsküp Çair Belediyesi ile Bursa Büyükşehir Belediyesi arasında ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirmek üzere İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Söz konusu Protokol kapsamında Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak ihale sonuçlandırılmış ve proje çalışmalarına başlanılmıştır. Üsküp'te bir eserimizin daha özgün kimliği ile kentte yerini alması için Proje çalışmaları tüm hızıyla devam etmektedir.

BURSA KAPAN HANI'NIN BALKANLAR'A YANSIMASI AÇISINDAN ÜSKÜP KAPAN HANI

Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM¹

Üsküp'teki Kapan Han'ın, inşa edilişi, işleyişi, Üsküp'teki etkisi ve bölgeye yansımaları hakkında detaylı bilgilere ulaşabilmek pek mümkün görünmemektedir. Hatta elde mevcut bulunan az sayıdaki bilgiler bile karmaşıktır. Günümüzde Üsküp şehrindeki çarşı içinde olan ve giriş kapısı üzerinde "Kapan Han" tabelası bulunan hanın sonradan yeni inşa edilmiş bir han olduğu kabul edilmektedir. Tarihi İsa Bey Hanı adıyla bilinen hanın yıkılması sonrasında onun yerine inşa edilmiş olduğu kabul edilmekte ve içinde bulunduğumuz (2012) yıllarda üst katı İmam Hatip Lisesi olarak kullanılmaktadır. Alt kat dükkânları ise restoran, kahvehane ve buna benzer şekilde işletilmektedir. Üsküp'te tarihte Kapan Han olarak kullanılan hanın, aslında İshak Paşa tarafından vakfedilmiş bulunan ve "Eski Han" veya "Kapan Han" adlarıyla da bilinen han olduğu belirtilir. Her nasılsa Kapan Han tabelası sonraki zamanlarda İsa Bey Hanı'na getirilip konmuş gibidir. Bu işlemten sonra da Üsküp Kapan Hanı olarak İsa Bey Hanı adındaki hanın tanınır olduğu belirtilir. Bu bilgiler üzerinde bile bazı ihtilaflar vardır.

Sonuç olarak Üsküp'te bir "Kapan Han" vardır diyebiliriz Bu net bir durumdur. Ancak hangi binadır? Sorusu çok dikkatli araştırmalara ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanında Kapan Han'ın işlevi, görevleri, görevlileri, statüsü, ve tarihi seyri konularında da yeterli bilgi yoktur.² Bu çalışmada öncelikle Osmanlılarda Kapan Hanları ve ortaya çıkışları konusu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Ardından da işleyişi ve görevlileri açısından Bursa Kapan Hanının durumu aydınlatılmaya çalışılarak Üsküp Kapan Hanının anlaşılmasına zemin hazırlanmaya çalışılacaktır. Üsküp Kapan Hanına özel tarih bilgilerini ortaya çıkarmak ve onları tahlil etmek bu çalışmanın hedefi olmayacaktır.

Üsküp Kapan Hanının işleyişi ve görevlileri hakkındaki eksikliği gidermenin yolu ise Osmanlı şehirlerinde var olduğunu bildiğimiz diğer kapan hanlarının tüm özelliklerini bilmekten geçmektedir. Bu yönüyle Bursa Kapan Hanı hakkındaki bilgiler konu açısından çok aydınlatıcı olabilecek gibidir. Şu halde Anadolu'daki kapan hanları nasıl ortaya çıktı? sorusundan başlamak işe yarayabilir. Devamında hanın nasıl

işlediği, görevlilerinin kimler olduğu, burada hangi işlerin yapıldığı gibi bir çok konuyu aydınlatmak gerekmektedir. Ardından Bursa'daki Kapan Hanı nasıl yapıldı? Sorusuna cevap aramak ve devamında da bu hanın Bursa şehrine etkisini, çarşıya katkısını, şehrin ekonomik kalkınmasındaki konumunu aydınlatmaya çalışmak gerekir. Böylece Üsküp Kapan Hanı hakkında bizlere bilgi sunacağını umduğumuz, ancak günümüze ulaşamayan kaynaklar sebebiyle edinemediğimiz ve eksikliğini hissettiğimiz bilgilerin bıraktığı boşluğu anlamlandırmanın ipuçlarını yakalayabiliriz.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda(1243) Moğollara yenilip de Anadolu'daki Selçuklu gücünün zafiyete uğramasıyla, Batı-Anadolu'daki uç beylerinin yaptığına benzer bir şekilde Osmanlılar da bağımsızlık peşinde Söğüt ve Domaniç bölgesinde bazı hareketlere giriştiler. Bu çerçevede topraklarını genişlettiler ve Karacahisar, Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir'i beyliğin topraklarına kattılar. Beylikten Devlete giden süreç böylece yaşanmaya başladı. Değişik bölgelerde yerel tekfur kuvvetleri

¹ Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

² Üsküp Kapan Han'ı hakkında bilgiler için bazı araştırmalar hakkında bakınız; Salih Asım, Üsküp Tarihi, Üsküp 1932; Ayverdi, E.H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, C. III, 3. kitap, İstanbul 1981, s. 294.

ve Bizans ordularıyla karşı karşıya geliyorlar ve onları da başarıyla bertaraf edebiliyorlardı. Fetihler öyle hızla devam ediyordu ki kısa sürede kuvvetli bir devlet ortaya çıktı.³

Bu fetihler toprak kazanmaya yarıyor ve devlet toprakları genişliyordu ama devlet demek sadece toprak demek değildi. Osman Gazi ve sonraki Beyler “yaptıklarının kuru cihangirlik kavgası olmadığını” biliyorlar⁴ ve bu konuda bilgili ve bilinçli davranıyorlardı. Aynı zamanda fethettikleri bölgelerin insanların yaşayışını kolaylaştırıcı ve geliştirici faaliyetler de sürdürüyorlardı.⁵ Yeni yollar açıyorlar, çeşmeler, hanlar,

kervansaraylar, köprüler, aşevleri, medreseler, camiler ve mescitler, hamamlar, zaviyeler inşa ettiriyorlardı.⁶ Hatta bu eserlerin hizmetlerini uzun yıllar sürdürebilmesi için de çok sayıda gelir kaynakları tahsis ediyorlardı.⁷ Böylece halkın da memnun olduğu bir devlet yapısı ortaya çıkıyordu.

Bizans’ın hâkimiyetinde olduğu sıralarda İznik’in gölgesinde kalmış ve sadece kaplıcaları dolayısıyla bir tedavi merkezi özelliği ile ön plana çıkabilmiş olan Bursa, Osmanlılarca Osman Gazi’nin başlatıp Orhan Gazi’nin devam ettirdiği kuşatma harekâtı neticesinde 26 Nisan 1326 tarihinde alınabilmiştir. Bu tarihten

itibaren şehre Orhan Gazi, Lala Şahin Paşa gibi devletin ileri gelenlerinin hanlar yaptırmaya başladığını görüyoruz.⁸ İşte bu manada Sultan I. Murad da şehrin alış veriş işlerinin düzene girmesinde önemli bir fonksiyon üslenecek olan Kapan Hanını inşa ettirdi.⁹ Ardından Sultan Yıldırım Bayezid de Ulu Cami’yi ve Bedestenini inşa ettirdi.¹⁰ Böylelikle Bursa şehri kuruluş devri Osmanlı Şehri hüviyetinin üç önemli yapısına kavuşmuş oldu. Bunlar, şehrin merkezî yapısı Ulu Cami, onun tamamlayıcısı Bedesten ve Kapan Hanıydı. Şehrin, sur dışındaki bu ana yapılar etrafında geliştiği ve yayıldığı gerçeği de ortadadır.¹¹ Ardından birçok başka hanların inşa edilmiş olmasıyla da

³ - Geniş bilgi için bakınız; Uzunçarşılı, İ.Hakkı; Osmanlı Tarihi, C.I, Ankara 1988 (5. baskı); Halil İnalcık, “Osman”, DİA., C.33(2007), s. 443-453; Halil İnalcık, “Orhan”, DİA., C.33(2007), s. 375-386; Halil İnalcık, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Problemi”, Doğu Batı, S.: 7, (Mayıs, Haziran, Temmuz 1999), s.113-128; Halil İnalcık, “Osman Gazi’nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, Osmanlı Beyliği (1300-1389), (Editör: Elizabeth A. Zachariadou), İstanbul 2000 (2. Baskı).

⁴ - G., Kaldy-Nagy, “Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Yıllarında Kutsal Savaş (Cihad)”, Söğüt’ten İstanbul’a, Der.: Oktay Özel- Mehmet Öz, İmge Kitabevi, İstanbul 2000, s.397-406; A., Özcan 1991. “Gazi Maddesi”, DİA , C.XIII, Diyanet İşleri Yayınevi, s.443-445; A. Özcan, “Türklerde Gaza Geleneği”, Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1995., s.362-368.

⁵ - Halil İnalcık, “Ottoman Methods of Conquest”, Studia Islamica – III (1954), s. 103-129, Türkçe çeviri, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, Söğüt’ten İstanbul’a, derleyenler: Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara 2000, s. 243-274.

⁶ - Osmanlı kuruluş devri eserleri için bakınız; E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966.

⁷ - Sezai Sevim, “İlk Osmanlı Vakıfları (Osman Gazi-Orhan Gazi ve Süleyman Paşa)”, Osman Gazi Ve Dönemi, Bursa’nın Fethi ve Osman Gazi’yi Anma Sempozyumu (9-10 Nisan 2010) Kitabı, Hazırlayan: Yusuf Oğuzoğlu, İstanbul 2010, s.120-137; Sezai Sevim- Hasan Basri Öcalan, Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri, Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010, 80 s.

⁸ - Kamil Kepecioğlu, Bursa Hanları, Bursa Halkevi Yayını, Bursa 1935, 23 s.

⁹ - Kamil Kepecioğlu, Bursa Hanları, s. 6; Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, 3.baskı, Bursa 1993, s. A Gabriel, Une Capitale Turque Brousse Bursa-I, Paris 1958; E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966, s. 275-276.

¹⁰ - E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966, s. 275.

¹¹ - Özer Ergenç, XIV. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Ankara 2006.

Bursa ülkeler arası bir ticaret merkezi haline gelecektir. Kaynakların haber verdiğine göre 16. yüzyılda Bursa'da 50 civarında han vardır. Bunların içinde günümüze kalan bilgileriyle ulaşabildiğimiz han sayısı toplam 37'dir ki; 9 u sağlam ve kullanılabilir durumda, 28 i ise yıkılmış vaziyettedir.¹² Osmanlı Şehri dendiğinde ve şehrin tipinin tarif edilmek istendiğinde, Ulu Cami ve Bedesten'den sonra muhakkak sayılması gereken eser olan Kapan Hanı'nda yıkılanların içindedir.

Osmanlı Şehirlerinde Kapan Hanları

Kelime sözlüklerde 'büyük terazi, kantar' anlamında açıklanmaktadır. Farsça'dan kab-ban(kab tutan, kab ile uğraşan) şekliyle Türkçe'ye, halk telaffuzuna da "kapan" olarak girdiği düşünülmektedir. Mısır'da kantar kullanan kimseye "kabbani", alım satım mukavelelerine nezaret eden kurumada "Divanü'l-kabbani" denirdi.¹³

Müslüman Türk ve Arap devletlerinde kullanılan kapan tabiri Osmanlı'larda ilk devirlerde kapan daha sonralarda da un kapanı(kapan-ı dakik), bal kapanı, yağ kapanı vb. satılan malın adıyla birlikte kullanılmış, böylece büyük tartı aletinin ismi olmaktan çıkıp günümüz toptancı hallerini veya zahire borsalarına benzeyen yerlerin adı olmuştur. Un, yağ ve bal

başka tahıl, kahve, tütün, ipek, pamuk kumaş ve çeşitli dokumalar üreticiden satın alınarak başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdeki kapanlara getirilirdi. Buralarda kadı naibinin nezaretinde esnaf temsilcilerinin de hazır bulunmasıyla muhtesip nezdinde mallar tartılır, ağırlık, kalite ve çeşidine göre vergi ve narha tabi tutulduktan, fiyatları belirlendikten sonra esnaf aracılığıyla tüketiciye arz edilirdi.¹⁴ Şehirlerdeki çok sayıdaki Kapan hanlarına gelince, her biri tek bir cins ticaret maddesinin toptan satışı ya da dağıtımına hizmet edecek kapalı birer pazaryeri görevi yapan bu çeşit yapılara, Anadolu'da Selçukiler devrinden beri rastlanmaktadır. Ancak "kapan hanları" bütün karakterleriyle Osmanlılar devrinde, özellikle Fatih'ten itibaren gerçek birer tarih anıtı çapında ortaya çıkıyorlardı. Bu bir yandan, devletçe miri toprakların artık vakfa bağlanmaktan esirgenmesi üzerine hayır sahiplerinin inşa ettirdikleri hayır kurumlarına sürekli gelir kaynakları bırakma çabalarından ileri gelmekteydi. Diğer taraftan da Selçukiler devrinin kervan ticareti yerine Osmanlılar çağında artan tüketici kitlelerinin ortaya çıkardığı alışveriş kalabalığının ihtiyaçlarının çok büyük miktarlarda malın dışarıdan getirilmesini gerektirmeye başlamış olması yatmaktadır.¹⁵ Osmanlı'da 1500'lerde

önemli şehirlerin nüfusları artık 5 bin civarında değil 40-50 bin civarına ulaşmış durumdadır. Bu Osmanlı Şehirlerinin ihtiyacı için dışarıdan gelen tüm malların, pazarda satılabilmesine izin verilebilmesi ancak muhtesibin onayı ile mümkündü. Bu izini alabilmek de malın kapan işleminden geçmesini zorunlu kılıyordu. Şu halde Osmanlı şehirlerinin hepsinde kapan işleminin yapılabilmesi için belirlenmiş bir han olmak zorundaydı. Ancak bu hanın adı özel sebeplerle, kapan işlevinin önüne geçmiş olabilmekte ve başka bir isimle adlandırılabilmekteydi.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı şehirlerinin pek çoğundaki kapan hanlarının varlığını basit bir inceleme de bile tespit edebiliyoruz. Mesela bu dönemde başkentte İstanbul Kapanı'nı görüyoruz kayıtlarda.¹⁶ Batı Anadolu şehirlerinde Aydın Kapanı¹⁷, İzmir Kapanı¹⁸, Gelibolu Kapanı¹⁹,larını görüyoruz çarşı düzeni ile ilgili metinlerde. Orta ve Doğu Anadolu ile Doğu Akdeniz şehirlerinde Malatya Kapanı²⁰, Mardin Kapanı²¹, Tire Kapanı²², Humus Kapanı²³, Musul Papanı²⁴, Gazze Kapanı²⁵ ve Kıbrıs Kapanı²⁶. Balkan şehirlerinde ise Üsküp Kapanı²⁷ ve Kefalonya Kapanı²⁸ gibi isimlere rastlıyoruz.

12 - Bursa'daki hanlar hakkında geniş bilgi için bakınız; Sezai Sevim, Bursa'nın Yitik Hanları ve Kapan Han, Bursa'da Yaşam (Temmuz 2009), s. 26-33; Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, 3.baskı, Bursa 1993, s. 95-96; A Gabriel, Une Capitale Turque Brousse Bursa-I, Paris 1958; E.Hakkı Ayverdi, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966; E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri: 806-855(1403-1451), İstanbul 1972; E.Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri II-IV, İstanbul 1973.

13 - Salih Aynural, "Kapan", DİA., 24, s. 338-339.

14 - Salih Aynural, "18.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları", TDA., S.80 (1980), s. 207-214.

15 - Salih Aynural, "Kapan", DİA., 24, s. 338-339.

16 - Osmanlı devleti zamanında düzenlenmiş olan sancak ve eyalet kanunnamelerine baktığımız zaman birçok şehrin alışveriş hareketliliğini tanzim eden kanun maddelerinde kapanlardan bahsedildiğini görürüz. Bakınız; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 6. kitap, sayfa 397.

17 - Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 5. kitap, sayfa 83.

18 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, sayfa 160.

19 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 1. kitap, sayfa 489.

20 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 6. kitap, sayfa 267.

21 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 3. kitap, sayfa 270.

22 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, sayfa 83.

23 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 5. kitap, sayfa 682.

24 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 5. kitap, sayfa 206.

25 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 7. kitap, sayfa 44,45,46,47.

26 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 7. kitap, sayfa 937.

27 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, sayfa 521.

28 - A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, sayfa 422.

Şehirlerin toplayıp dağıtma işlerinin pek canlı hale gelmesi ile önemli maddelerin elden ele devri Pazar hizmetlerini çok artırmıştı. Şehirlerdeki bir tek “kapan hanı” dışarıdan gelen tüm malların gerekli işlemlerini yürütmeye yeterli olmaktan çıkmaya başlamış ve çok büyük miktarlardaki malların tartılması, kalite kontrolünün yapılması, mühürlenmesi, vergilendirilmesi ve satış fiyatının belirlenmesi işlemlerinin yürütülmesi eskisi gibi kısa zamanda yapılamaz olmuş ve malı dışarıdan getiren tüccar uzun süren beklemelemlerle karşılaşmış olmuştur. Bu bekleme külfetinden kurtulmak için malını şehirde bir yerde depolama yollarına yönelmeler başlamış ve bu usuller de bazı başka kaçamak yolları yani kontrol dışı satışların yaşanmasını gündeme getirmişti. Kontrol dışı satışlar birçok sıkıntıyı, şikâyeti ve huzursuzluğu ortaya çıkarınca, çözüm arayışları

“kapan hanı”ndaki yığılmayı hafifletecek yeni ihtisas hanları yani “pirinç hanı”, “ipek hanı” gibi fikirler üretilmesinin önünü açmış oldu. Pazarlıkların kapalı yerlerde geçmesi halinde büyük kazanç sağlanacağı düşüncesiyle, ünlü “han içi” alım satım sisteminin bu işlere çok elverişli olması dolayısıyla, yığılmayı artıran bazı malların işlemlerinin yeni bir handa sadece o malın işlemlerinin yürütüleceğine dair resmi izinle önünün açılması, yeni hanların yapımını teşvik etmiş görünmektedir. Bu yolla artık ilgili malın tüm işlemlerinin (tartılması, kalite kontrolünün yapılması, mühürlenmesi, vergilendirilmesi ve fiyatlandırılması) fermanla dışarıda yapılması yasaklanarak o handa yapılması sağlanmış oluyordu.²⁹

Osmanlı Devleti genelinde var olduğunu gördüğümüz ve önemli gelir kaynaklarından olan kapanlardaki işlemler

önceleri devlet adına emin, naib, kethüda gibi memurlar tarafından yapılırken zamanla ortaya çıkan mali buhranlar yüzünden kapanlar iltizama verilmeye başlanmıştır. Kapanların işleyiş sistemi üzerine şunları söyleyebiliriz; Buğday, arpa, pirinç gibi hububat dışında her çeşit yağ, peynir, işkembe, bal vb. içine alan zahire ticaretiyle uğraşanlara “kapan tüccarı” veya “kapan hacıları” denirdi. XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul’un zahire ihtiyacının yüzde doksanından fazlasını bunlar karşılardı. Yağ ve bal mübâya’asıyla meşgul tacirlerin statüsü hububat tacirlerinininkinden farklıydı.³⁰

Kapanlara mal ve yiyecek getirme işini üstlenen büyük tüccarlara ve gemi sahiplerine ‘kapan hacıları’ deniyordu. Kapan hacıları, Osmanlı topraklarında veya dış ülkelerden yükledikleri zahire ve emtiayı İstanbul’a getirdiklerinde ilgili

29 - Salih Aynural., “Kapan”, DİA., 24, s. 338-339; Pakalın, M. Zeki, “Kapan”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II, 164-166.

30 - Salih Aynural., “18.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları”,TDA., S.80 (1980), s. 207-214.

kapana boşaltırlar, ‘çardak’ (gümrük) işlemlerini yaptırırlardı. Kapanlardaki fiyatlandırmada genelde kapan hacılarının bildirdikleri alım fiyatı, navlun ve diğer ücretler dikkate alınarak yapılmaktaydı.

Diğer esnaf gibi birbirlerine kefalet sistemiyle bağlanmış olan kapan tacirleri ayrıca devlet tarafından denetlenir, bu kontrol üretim bölgelerinde bile sürdürülürdü. Zira taahhüt edilen malın ilgili şehre sevk edilmeyip daha yüksek fiyatla yollarda satılması bu ürünün karborsaya düşmesine ve fiyatının aşırı yükselmesine sebep olurdu. Bunun için kapan tüccarı o bölgenin voyvodasına veya ilgili memurlarına mübâya’a miktarını ve fiyatını gösteren bir belge sunmak zorundaydı. Voyvoda veya ilgili memurlarda belgede belirtilen miktarları ve tespit edilen fiyatları İstanbul’a gönderirlerdi. Böylece kapanlara gelen zahire miktarı bu belgelerle karşılaştırılır, bir uyuşmazlık görüldüğü takdirde ilgililer için soruşturma açılırdı. Yağ ve bal kapanı tacirlerinin üretim bölgelerinden mal satın almakla görevli ortaklarının yaşlanması veya ölmesiyle ortaklık bozulurdu. Tacirlerde yeni ortaklık akdi için Divan-ı Hümayun’a başvururlardı.³¹

Kısacası, "kapan hanları", yahut sadece "kapanlar", işlek ticaret şehirlerinin alışverişlerinde ve pazar hayatında çok önemli ve karakteristik birer kurum olarak incelikleriyle bilinmedikçe, Osmanlı Türkiye'sinin şehirlerindeki iktisadi hareketliliği bütünü ile kavramak mümkün değildir. Selçukî Türkiye'sinin iktisadi yaşantısında şehir içindeki "kervansaraylar" fonksiyonunu, Osmanlı Türkiye'sinin iktisadi hayatında "kapan hanları" almış görünmektedir.

Bursa Kapan Hanı

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaptırılan çeşme, köprü, cami, medrese, imaret vb. vakıf müesseselerinin masraflarını karşılamak üzere bunların yanlarına hanlar da inşa ettirilmiştir. Orhan Bey zamanında Bursa'daki ticari hayatın yönlendirildiği Emir Hanı ile I. Murad devrinde Ulu Cami'nin batı tarafında tartı işlerinin yapıldığı Kapan Hanı adlı eserlerin bulunduğu bilinmektedir.

Bursa'daki Kapan Hanı, iki katlı olup 29 dükkânı vardı. Şehirdeki diğer hanlara da örnek olan ortada bir mescit özelliğine sahipti.³² Bursa valisi Reşit Mümtaz Paşa tarafından, Setbaşı caddesi ile Altıparmak Caddesinin birleştirilmesi için yıktırılmıştır. Açılan yolun altından son zamanlarda açılan geçit inşası sırasında hanın temelleri görülmüştür. Şubat 1614 tarihli bir sicil kaydında "Kabbân Hanı" tabiri açıkça belirtilmiştir. Hanın kalan kısmının da yıkılması sırasında, üst odalarında eskiden kalma kantar ve okkaların bulunduğu ve bunların müzeye teslim edildiği Kazım Baykal tarafından belirtilmektedir.³³

Buraya şunu da ekleyelim ki, bir han yaptırılmayışı yüzünden, pazarlama biçimindeki alım satımları kapalı yerlerde tekele alınamamış olan maddeler, açık pazarlarda ya da şurda-burda, dağınık bir halde elden ele geçiyordu. Örneğin, Bursa'da, "galle=zahire" pazarlaması için, böyle bir toptan alım satımı tekeline alan bir hanın yapılmadığı sıralarda, zahireciler, "muhtekir" denen kişilerin kendi evlerine, ya da ambarlarına yığdıkları zahireleri, onlardan yüksek bedellerle alarak, dükkânlarını işletmek zorunda kalıyorlardı. Her han bir tür

malın kapalı pazaryeri olma görevini fermanla tekeline geçirdiği için, burada toplanıp perakendecilere ve esnafa satılan ticaret maddesi başka yerde pazarlanamaz ve toptan satışı yapılamaz. Hanlar toplayıp dağıtma işini yaptıkları malın adını alırlar; örneğin, satılan şey un ise, o han "un kapanı"dır. Eğer sebze satılıyorsa, "sebze hanı" ya da "sebze kapanı", "pamuk hanı", "pirinç hanı", "ipek hanı" hep bu maddelerin yüklerle gelip toptan satışlarının yapıldığı yerleri anlatırlar.

Bursa'da da Koza Hanı, Pirinç Hanı, Tuz Hanı, İpek Hanı ve Tahıl Hanı gibi adlandırmalar bu çerçevedeki gelişmelerin ortaya çıkardığı neticelerle adlandırılmış hanlardır. Bazen Bursa'da Kapan hanlarının han kirası ile kapan icâresini birbirine karıştırılabilmektedir. Çünkü, Kapan Hanı işleticiliğinin icâre geliri Bursa'daki Hassa Harc Emîni'nin kontrolünde olup Mîrî gelir kaleminde kaydedilmektedir. Hanların her birisinin han kirası ise ayrı ayrı vakıfların geliri olarak vakfedilmiştir ve bu sebeple de ilgili vakfa teslim edilmek gerektir.³⁴ İlgili kaynaklarda çoğunlukla bahsedilen yüksek bedelli gelirler Kapan işletmeciliğinin icâresidir.³⁵

Bursa'da kuruluş devrini ele alarak dikkatli incelediğimiz zaman Kapan Hanı'nın konumunu daha iyi anlamak mümkün olmaktadır. 1326 Nisan'ında şehri teslim alan Orhan Gazi, kendi devrinde genellikle sur içinde imar faaliyeti sürdürülmesini sağlamıştır. Sur dışında sadece kendisi külliye yaptırmıştır. Etrafını özel olarak duvarla çevirtmiştir ki bu duvar sağlam ve hayli yüksek bir duvardır. Çünkü külliye yapıldığı bölge o sıralar تنها ve

31 - Salih Aynural, "a.g.m.", s. 209.

32 - Ayverdi, E.Hakkı, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966, s. 276.

33 - Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, 3.baskı, Bursa 1993, s. 95-96.

34 - Kapandaki Bac vergisi ve kapan kirası ödemelerinin ayrı şeyler olduğu hakkında bilgi için bakınız; Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 7. kitap, Celalzade Kanunu, s. 318-319. İstanbul 1996

35 - Hangi hanın kirasının hangi vakfın geliri olduğunu daha önceki bir yazımızda göstermiştik. Bakınız; -"Bursa'nın Yitik Hanları ve Kapan Han", Bursa'da Yaşam, Bursa (Temmuz) 2009, s. 26-33.

tehlikeli bir bölgedir. Sağlamdır ve kapıları bile vardır. Onun için bu duvarlar kale duvarı gibi addedilmiş ve oraya "aşağı hisar" da denmiştir. Bu da o zamanların Bursa'sında sur dışında pek hayat oluşmadığını göstermektedir. Belki surların geniş ve yeterli bir alanı kapsıyor olması buna ihtiyaç duyulmasını da gerektirmemiş olabilir.

Şehrin yerleşiminin kale dışına yayılmadığı dönemlerden bahsettiğimizi unutmayalım. Yani çarşı ve pazar alışverişinin kale içinde yapıldığı sıralarda şehirde satmak niyetiyle Bursa'ya mal getiren insanların, mallarını sur içine sokmadan önce Kapan Hanı'na getirip işlemini yaptırması gerekmektedir. İşte bu işlemlerin yapılabilmesi için şehre girecek yolun üzerinde ve en uygun yer seçilmeliydi. Demek ki I. Murad da şehre dışarıdan gelecek malların satışa sunulmadan önce kontrol edilmesi gerektiğini düşünmüş ve buraya Kapan Hanını inşa ettirmiştir.

Öyle bir han ki dışarıdan gelen mallar burada kontrol edilecek ve hangi şehirden geldiği tespit edilecekti. Malın kaynağı yani hangi şehirden geldiği, isminin verilmesinde ve fiyatının tespitinde çok önemliydi. Bursa İhtisap Kanunnamesindeki³⁶ her bir madde kontrol edildiğinde bu durumun önemi açıkça görülmektedir. Mesela; kanunnameye göre sadece Bursa Kapan Hanına bakkal esnafı için getirilen malların içinde meyve olarak Akşehir ve Aydın'dan armut, Karaman ve Aydın'dan zerdâli getirilir ve bakkallar buradan malları alarak dükkânlarına götürüp satarlardı. Peynir olarak da Sofya, Midilli, Eşme ve Karaman şehirlerinden peynir getirilir ve işlemleri

burada görüldükten sonra bakkalların dükkânlarında satışa sunulabilirdi. İşleme tabi tutulan meyvelerin arasında her bir cinsinin özelliklerine, tadına ve cinsine göre ayrı ayrı işlem gördüğü anlaşılmaktadır. Mesela Bursa'da II. Bayezid devrindeki bu işlem sırasında kayda geçen meyvelerden 15 çeşit armudun, hangi çeşitlerinin satıldığını bile öğrenebilmekteyiz.³⁷

Şehrin diğer hanlarına gelen malların geldikleri yöreleri de şöyle sıralayabiliriz; Akşehir armudu, Aydın ili üzümü, Birgi narı, Ulubad üzümü, Güzel Hisar narencisi, Midilli narencisi, Karaburun zeytini, Çerkeş zeytini, Engüri (Ankara) kavunu, Karaman boğasısı, Hamid ili boğasısı. Bu eşya, meyve ve sebzelerin pazara girmeden önce yine işlemden geçtiğini belgeler bize aktarıyor. Kontrol edildiği, tartıldığı, fiyatının tespit edildiği, mühürlendiği ve vergilendirildiğine dair elimizde bilgiler bulunmaktadır. Ardından ilgili malın tartma işlemleri yapılacaktır. O devirlerde batman, vukıyye ve dirhem ölçekleri kullanılırdı. Ölçüm işinde ağırlığına göre miktarı belirlendikten sonra fiyatı da tespit edilirdi.

Osmanlı Şehri tipinin merkezî yapısının "cami" (Ulu Cami) olduğu her tarihçi ve şehir araştırmacısının kabul ettiği bir gerçektir. Bu bakımdan şehrin en kalabalık yerinin de merkezdeki caminin çevresinde oluşacağı ortadadır. Günde beş vakit ve haftanın cuma günlerinde o devrin insanların camiye gidip geldiği kabul edilebilir bir tespittir. Hareketliliğin, devrin insanların ibadete rağbetlerinin üst düzeyde olduğu temelinden hareketle

cami çevresinde son derecede yoğun olması, satıcıların dükkânlarını da bu bölgede açmak istemelerini gerekli hale getirmiş görünmektedir. Bu hareketlilik şehir tipinin tamamlayıcı ikinci yapısı "bedesten" (Yıldırım Bayezid Bedesteni) in de camiye çok yakın bir yerde inşa edilmesi anlayışını ortaya çıkarmıştır denilebilir. Bedesten Bursa şehrinin ekonomik örgütlenmesinin merkezî yapısı durumunda olmuştur. İşte bu ikinci yapıyı tamamlayan ve şehrin ekonomisini kontrol etmesi dolayısıyla olmazsa olmaz denilebilecek derecede önemli bir diğer yapısı da Kapan Hanıdır.

Bursa'da şehrin ticari faaliyetlerinin sürdürülmesinde bu Kapan Hanı çok önemli bir fonksiyona sahipti. Handa gerçekleştirilen işlemlerin bazıları İhtisap Kanunnamesine yansımıştır. II. Bayezid devrinde, Bursa'da şehirdeki ticaretin düzenini sağlayan Muhtesip'in Kapan Hanında bakkal esnafıyla birlikte kuralları nasıl uygulayacaklarına³⁸ dair açıklamaları ihtiva eden Bursa İhtisap Kanunnamesi'ndeki detay şöyledir;³⁹

"Bakkallar ve ehl-i hibreleri ve a'yan-ı şehir meclise ihzar olunub kapanda alınub satılanın narhından sual olunıcak cevap şöyle verdiler ki, sabıkan kanun şöyle idi ki, haftada bir gün muhtesib âdemîsî şehirlüden ba'zı-sika kimesne ile kapana gelüb baldan ve yağdan ve gayrıdan her ne var ise onu onbir üzerine narh verüb sicillita kayd etdirüb narha muhalif kazıyye bulıcak günahına göre hakkından gelinürdi. Zâhiren dört beş yıl vardır ki, kanûna ri'ayet olunmayıb her bakkal muradları üzere alub satar. Sebebi yukarıda zikrolunan gibi akçe alub sükût etmekdir dediler. Şimdiki halde her mevsime göre onı onbir üzerine gerü

36 - Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, s. 199-200.

37 - Bu konudaki detaylı bilgiler için bakınız; Sevim, Sezai, "Kapan Hanları ve Bursa Kapan Hanı İşlevi", Osmanlı Coğrafyasında Uluslararası Çarşı Kültürü Sempozyumu (1-4 Temmuz 2010), Bildiriler, Editör; Sezai Sevim, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 81-90.

38 - Muhtesip'in Kapan Handaki işleriyle ilgili Fatih devrine ait İstanbul Kapan Kanunundaki ayrıntılar önemlidir. Bakınız; A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 1. kitap, s. 445-446.

39 - Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, 2. kitap, s. 199-200.

narh ta'yin olundu. İşbu üslûbca ki zikr olunur..." 40

Görüldüğü gibi bu zamana gelinceye kadar şehirde birçok yeni ihtisas kapan hanı inşa ettirilmiş olmasına rağmen, sadece şehrin bakkallarına hizmet verir hale geldiği dönemde bile Kapan Hanı çok detaylı işlemlerin ifa edildiği bir mekân olmaya devam etmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında Bursa'da satışa sunulacak emtianın nasıl kontrol edildiğini de anlayabilmek mümkün olmaktadır. Kapan Hanının Bursa'da 19. yüzyıla kadar işlevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Kapan Hanının yıkıldığı yıllarda içeriden bazı tartı aletlerinin çıkarıldığı ve Bursa Müzesine teslim edildiği biliniyor. 41

Kapan Hanı, buradan yol geçirme hevesine kurban edilmiş ve günümüze gelememiştir. Bursa'daki bakkalların satacakları tüm malların şehre gelişinde kontrolünün yürütüldüğü mekân özelliğini 1855 depremine kadar sürdürdüğü anlaşılan Kapan Hanı, depremde hasar görmüştür. 42 Bu hasarın tamir edilerek giderilmesi ve yine hizmetine devam edebilmesi sağlanması gerekirken, Atatürk Caddesinin Altıparmak Caddesine bağlanabilmesi çalışmaları sırasında yol inşaatında yıktırıldı. 43 Şimdi Osmanlı şehir tipinin çok önemli yapılarından birisi olan Kapan Hanı'ndan bugüne hiçbir şey kalmamıştır. Orada Kapan Hanı olduğunu artık sadece basit bir yeni tabeladan öğrenebilmek mümkündür.

Bursa'da I.Murat'ın inşa ettirdiğini bildiğimiz Kapan Hanı, Bursa'nın Osmanlı Şehri karakterinin en önemli üç eserinden biri kabul edilebilir. Kapan Hanı olmaksızın Osmanlı Şehrinin ekonomik örgütlenmesini, hareketliliğini,

canlılığını, işleyiş biçimini ve şeklini anlayabilmek mümkün olamayacağı ortadadır. Bursa şehrinin düzeni ve mimarisi Balkan şehirlerinin oluşmasında örnek kabul edilmiş görünmektedir. Üsküp'teki "Kapan Hanı"⁴⁴ nı ve "Bedesten"⁴⁵ i ile Saraybosna'daki "Bursa Bedesteni" ni ancak bu anlayışla ifade edebilmek mümkün olabilir.

Sonuç: Üsküp'te inşa ettirilen Kapan Han da yukarıda bahsettiğimiz çerçevede algılanmalıdır. Çünkü bu inşa kültürü Balkanlar'a Bursa'dan taşınmış görünmektedir. Bursa şehri hisar dışındaki haliyle, Osmanlının kurduğu ve geliştirdiği şehirler arasında şehir anlayışını ve uygulamasını en basit biçiminden en karmaşık şekline (İstanbul'un fethine kadarki dönemde) varıncaya kadar yaşattığı yerdur. Çünkü devlet olma döneminin başkent pozisyonu burada uygulandı. Bursa, beylikten devlete gidiş yolunda Osmanlıların başkentliğini yapmıştır.

Bu meyanda, Osmanlılar şehir konusunda ne biliyor ve bunu nasıl oluşturuyor idiyse Bursa'da uygulamış olmalıdırlar. Daha sonra Edirne bu işlevi üslenmeye başladıysa da yine Bursa örnek alınmış gibidir.

Bu sebeple Balkan şehirlerini anlayabilmek, Bursa'yı anlamak ile ancak daha mümkün olabilecek gibidir. Bu bilgiler ışığında Üsküp Kapan Hanı, tarih bilgileri yönüyle müstakil bir araştırmaya ihtiyaç duyar hale gelmiştir.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, 9 Cilt, İstanbul 1996.
Aynural, Salih, "18.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları", TDA., S.80 (1980),

s. 207-214.

Aynural, Salih, "Kapan", DİA., 24, s. 338-339.

Ayverdi, E.Hakkı, İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966.

Ayverdi, E.H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, C. III, 3. kitap, İstanbul 1981.

Barkan, Ö.Lütfi, Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları: Kanunlar-I, İstanbul 1943.

Barkan, Ö.Lütfi, "Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", Tarih Vesikaları, II/7, s. 15-40.

İstanbul Ansiklopedisi, "Kapanlar", C. 4, İstanbul 1994.

Baykal, Kazım, Bursa ve Anıtları, 3.baskı, Bursa 1993.

Ergin, Osman Nuri, İstanbul Şehreminleri, İstanbul 1927.

Gabriel, A., Une Capitale Turque Brousse Bursa-I, Paris 1958.

Kepecioğlu, Kamil, Bursa Hanları, Bursa 1935.

Kepecioğlu, Kamil, Bursa Kütüğü, Bursa Eski Yazma ve basma Eserler Kütüphanesi, Genel Kit., I-IV Cilt, nu. 4519-4522.

Kuban, Doğan, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziksel Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", Vakıflar Dergisi, VII, Ankara 1968.

Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983.

Salih Asım, Üsküp Tarihi, Halil Kâzım Matbaası, Üsküp 1932.

Sevim, Sezai, "Bursa'nın Yitik Hanları ve Kapan Han", Bursa'da Yaşam, Temmuz 2009, s. 26-33.

Sevim, Sezai, "Kapan Hanları ve Bursa Kapan Hanı İşlevi", Osmanlı Coğrafyasında Uluslararası Çarşı Kültürü Sempozyumu (1-4 Temmuz 2010), Bildiriler, Editör: Sezai Sevim, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 81-90

Wiedemann, E., "Kapan", İA, IV, 198.

40 - Daha detaylı işlemler hakkındaki bilgiler için bakınız; Sevim, Sezai, "Kapan Hanları ve Bursa Kapan Hanı İşlevi", Osmanlı Coğrafyasında Uluslararası Çarşı Kültürü Sempozyumu (1-4 Temmuz 2010), Bildiriler, Editör: Sezai Sevim, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2010, s. 81-90.

41 - Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 96.

42 - Ayverdi, E.Hakkı, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri-I (1230-1402), İstanbul 1966, s.275.

43 - Raşit Mümtaz Paşa tarafından yıktırılmıştır. Kazım Baykal, Bursa ve Anıtları, s. 95-96.

44 - E.H.Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, C. III, 3. kitap, s. 294.

45 - E.H.Ayverdi, a.g.e., s. 296.

YENİŞEHİR'DEN KAÇANIK'E

Osmanlı medeniyetinin izlerini Anadolu, Afrika, Avrupa ve özellikle de Balkanlar'da görmek mümkündür. Bu medeniyeti mimari boyutta ele aldığımızda da karşımıza çok miktarda ve farklı işlevlerde eser çıkmakta, bu eserler bize dönemin refah seviyesini, sanat zevkini ve dünya görüşünü yansıtmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Doğan YAVAŞ

Hem dînî hem de sivil mimari örnekler incelendiğinde bu kategoriye giren yapıların detaylarında bazı yöresel farklılıkların varlığı gözlemlenirse de ana hatlarıyla diğer coğrafyadaki binalarla aynı olduğu sonucuna varılır. Bundan başka, bilhassa Balkanlar'daki yerleşim alanlarının bünyelerinde fazla değişim olmadığından şehirlerin homojen yapısı aynı kalmış ve şehirlerin silüetlerinde önemli yer tutan dînî ve sivil mimarlık örnekleri de büyük ölçüde yöresel özellikleriyle günümüze kadar gelebilmiştir.

Cihanşümül bir devletin ortaya koyduğu ve her şeyiyle bizden olan mimari akımların etkisini ya da başka

medeniyetin üsluplarını sentez ederek ne kadarını bünyesine aldığını, özgünlüğünü büyük ölçüde korumuş olan bu yapıların çizgilerinden anlayabiliyoruz. Fakat Klasik Devir Osmanlı mimarisi söz konusu olunca, tüm coğrafyada yer alan bina türlerinin hep aynı plan şemasında ve yapı tekniğinde inşa edildiğini, farklılıkların küçük ayrıntılarda olduğunu da izliyoruz. Bunu anlayabildiğimiz için de Bursa Yenişehir'deki bir külliye'nin konumu ve mimarisi ile günümüzde Kosova Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Kaçanik'teki bir külliye'nin konumu ve ele alınışı arasında ancak bölgesel dinamiklerin etken olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

Osmanlı devletinde birkaç kez sadrazamlık koltuğuna oturan vezirlerin sayısı çoktur, Mehmet Sait Paşa 9, Mustafa Reşit Paşa'nın da 6 kez geldiği bu makama, Hersekzade Ahmet Paşa 5, Mehmet Emin Rauf paşa 5, Mehmet Emin Âli Paşa 5, Mütercim Rüştü Paşa 5 kez atanmışlardır ki onlardan biri de yazımıza konu olan külliye'nin bânîsi Sadrazam Koca Sinan Paşa'dır ve bu makama o da beş defa getirilmiştir. 1569 yılında serdar olarak Yemen'e gittiği için Yemen Fatih'i diye meşhur olan paşa, Malatya, Kastamonu, Gazze, Trablusşam, Erzurum ve Halep beylerbeyliği, Mısır valiliği yaptıktan sonra da veziri azam olmuş, beş defa geldiği bu görevde toplam 7 sene, 3 ay, 5 gün kalmıştır.

Koca Sinan Paşa'nın Şam'da, Akka'da, İstanbul'da, Üsküp'te, Kocaeli'de ve Bursa Yenişehir'de birçok hayır eseri vardır ve bunlara yüzlerce hane, dükkân, han, hamam, değirmen, bağ ve bahçe vakfetmiştir. Yazımıza konu olarak paşanın Yenişehir ve Kaçanık'teki eserleri alındığı için özellikle bu yapılar üzerinde durulacaktır. Her iki kasabada inşa ettirilen külliyelerin menzil külliyesi olarak tasarlandığı, hem bu komplekslerin planlarından hem de bulundukları konumların stratejik mevkiiler olmasından anlaşılmaktadır. Yenişehir'deki Sinan Paşa Külliyesi cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, tabhâne, fırın, han ve kervansaray binasından oluşmakta olup, eski İznik, Bilecik ve İnegöl yolu üzerinde yer almaktadır. Bu yapılardan cami, medrese, imaret ve medrese günümüze gelebilmiş fakat sıbyan mektebi, han ve kervansaray yıkılmışsa da temel izlerinden yerleri ve büyüklükleri belli olmaktadır.

Menzil külliyesi olarak tasarlandığı için cami küçük boyutlarda ele alınmış olan Yenişehir Sinanpaşa Camii, tek kubbesi, üç gözlü son cemaat yeri ile medrese ve imaretin güneyinde yer almaktadır. Tamamen kesme taştan temiz bir duvar işçiliğine sahip olan caminin son cemaat yeri, Türk üçgenli başlıklı dört adet sütuna oturmaktadır. Minaresi ise tuğla ve kesme taşın bir arada kullanıldığı almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Yine kesme köfeki taşından imal edilmiş mihrabının sekiz sıra mukarnaslı yaşmağı kayda değer, kalem işi izlerinden, bütün yüzünün süslemelerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Üç yıl önce yapılan restorasyon çalışmalarından sonra cami yeniden ibadete açılmıştır. Altı tane altlık pencerenin alınlıklarında 16. Yüz yılın muhteşem İznik çinileri kullanılmıştır. Caminin bakımsızlıktan dolayı kapalı kaldığı yıllarda maalesef bu çini alınlıklardan beş tanesi çalınmıştı. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gayretleri neticesinde bu alınlıklardan bir tanesi

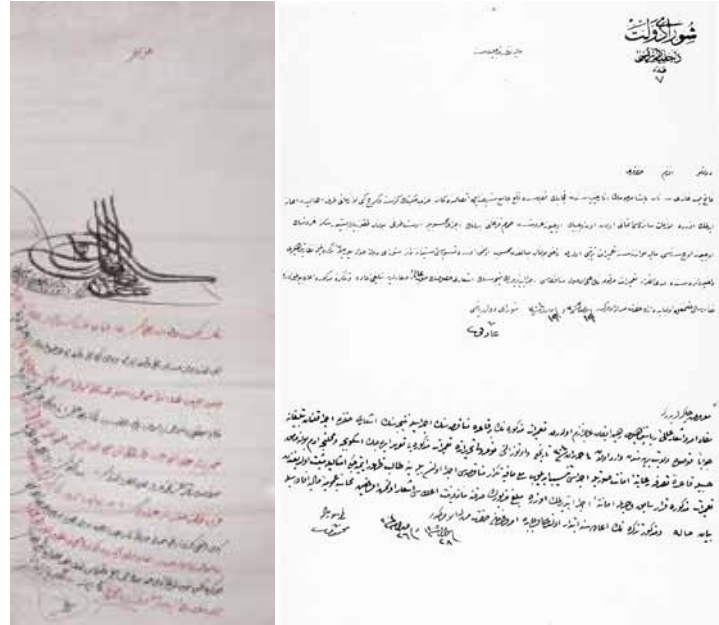
tekrar yurda getirilmiştir. Bir avlu etrafında oluşan külliyenin imareti ve medresesi avlunun kuzey batı köşesinde birleşmektedir, avlunun kuzey ucunda, doğu – batı istikametinde hanların bugün ayakta olan kemerli cümle kapısı ile arkasında hücrelerin temelleri bulunmaktadır. Burada, Bursa Müzesi tarafından 2008 yılında yapılan kazılarda temel izleri açığa çıkarılmıştı fakat şimdi yeniden üzerinde çalılık oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk payitahtı olması sebebiyle Türk halkının nezdinde çok önemli bir yer tutan Yenişehir'in tarihi ve kültürel mirasının korunması için azami gayret gösterilmelidir.

Sinan Paşa'nın vakfiyesinde; Camide imam ve hatiplik görevini yapacak kişiye günde on akçe, iki müezzine günde üçer akçe, muarriye bir akçe, namaz vakitlerini belirleyen saatçiye de üç akçe verileceği belirtilmiştir. Camide ferraşlık, kayyımlik ve kandilcilik yapan üç kişiye de günde üçer akçe ödenmiştir.

Yenişehir'deki medrese on bir hücrelidir, Sinan Paşa'nın vakfiyesinde bu medrese hakkındaki bilgilerden; burada hadis, tefsir ve fıkıh derslerinin okutulduğu, bu hücrelerin on tanesinin talebelere birinin de bevâba ayrılmış olduğu, medresenin müderrisine günde elli akçe, talebelere ikişer akçe, bevâba

da birer akçe ücret verildiği, Hanların temizliği ve bakımı için iki nâkib-i han vazife yapıyordu ve günde iki akçe alıyorlardı. Caminin yanında inşa edilmiş olan sıbyan mektebinde muallim olan kişiye günde üç, yardımcısına da iki akçe vazife verilmiştir. Matbahta sabah akşam yemek hazırlandığı, gelen misafirlerin ve ihtiyaç sahiplerinin mağdur olmamaları için her türlü tedbirin alındığı ve günde yedi yüz tane ekmek pişirildiği anlaşılmaktadır. İki aşçıya ve iki ekmekçiye günde ikişer, dört yardımcıya da birer akçe ücret verilmekteydi.

27 Eylül 1863 tarihinde Maliye ve Evkaf nezaretlerine gönderilen yazıda “ ... Yenişehir'de âsâr-ı cesîme-i mükellefe ve ebniye-i muhsineden bulunan Gâzî Sinanpaşa Câmî-i Şerifiyle medrese

ve tabhâne ve imâretin ve hân ve kârbânsaray ve mekteb ve furunun mümkün mertebe i'mâr ve ihyâsı hakkında gönderilen mektuba cevâben ..." ibaresinden, külliye binalarının tamamının tamir edilmesi gerektiği, " ... câmi-i şerîf ile tâbhâne ve medresenin birinci mertebede lüzûm-ı i'mârı külliyetli mesârife muhtâc bulunması cihetiyle bunların on bin guruşla mücedded kılıklı yaptırılmış olduğu misillû ..." tabirinden de sadece cami, tabhane ve medresenin bugünkü haliyle tamir edildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı yazıda burada hapishane olmadığı, müdür konağının harap olması sebebiyle kervansaray yerine bir müdür konağı, meclis ve sair bölümlerin inşası için de otuz beş bin kuruşa ihtiyaç olduğundan bahsedilmektedir.

Kaçanik Sinanpaşa Külliyesi

Günümüzde, Kosova Cumhuriyeti topraklarında bulunan Kačanik, Üsküp'ten Priştine'ye giden yol üzerinde ve dar bir boğaz içindedir. Sinan Paşa, işlek bir yol üzerinde bulunan bu kasabada da cami, imaret, iki büyük han, hamam, camiye bitişik sıbyan mektebi inşa ettirdiği bilinmektedir. Bugün ise sadece camisi ve görünümü tamamen değişmiş olarak mektebi ayaktaadır.

Külliyenin camisi, sekizgen kasnağa oturan 10.25 m. çapındaki tromplu kubbesi, iki katlı ve üç gözlü son cemaat yeri ile orta boyda bir yapıdır. Son cemaat yeri ahşaptandır ve dokuz aded ahşap direk üzerine oturmuştur. Batıdaki ince uzun minaresi çokgen gövdelidir, kesme taştan inşa edilmiştir. Ahşap mahfile dıştan döner merdiven ile çıkılmaktadır. Caminin 110 cm. X 55 cm. boyutlarındaki üç satırlık kitabesi, girift ve bozuk bir sülüs ile yazılmıştır:

"Hazret-i Gâzî Sinan Paşa kim
Etti bu camii lillâh bina
Vâlihî dâ'î dedi târihini
Sene 1003 (M. 1594)

Sadr-ı âlîdür ol menba-ı cûd
Tâ ibadet ede ashâb-ı şuhûd
Ma'bed-i hûb makam-ı mahmûd

Recep 1305 (Nisan 1888) tarihinde Kosova Vilâyeti'nden yazılan bir yazıda; Kačanik kasabası ile etrafındaki köylerin tamamen Müslüman oldukları halde bundan başka camileri ve mektepleri olmadığı, ibadet ve eğitim konusunda sıkıntı çektikleri, bu iki binanın tamiri için ahalinin kireç ve kerestesini temin edeceği fakat bundan başka on üç bin üç yüz kuruşa daha ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir. Bu yapılan onarımdan sonra geçen zaman

ile yine bakımsız kalan cami, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin ve Bursalı iş adamlarının girişimi ile bu yıl içinde onarıma alınmıştır ve restorasyon işleri halen devam etmektedir.

Kaynakça

- B.O.A. C.EV. 616- 31094, 638-3214, 624-31476, C. MF. 54-2662, MF.MKT.
- 114-31, MVL. 1008-29, ŞED. 318-34, DH.MKT. 1877-51, TSR.BNM. 28-135.
- Ayverdi, E.H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, C. III, 3. Kitap,
- İstanbul 1981.

KALKANDELEN HARABATİ BABA TEKKESİ

Yalnız Makedonya'nın değil, Balkanlar'daki İslam mimarisinin en görkemli eserlerinden birini teşkil eden Harabati Baba Tekkesi, 22 bin metrekare üzerinde kurulmuş olup toplam dokuz yapıdan ibaret bir külliye teşkil etmektedir. Bu yapılar şunlardır: Seyir köşkü, tavla, şadırvan, hambarlar, misafirhane, türbe (dervişhane), mescid, Fatıma'nın evi ve İmam evi.

Behuciddin ŞEHABİ

Kalkandelen'deki bu önemli Osmanlı eserini 16. asırda Sersem Ali Baba kurmuştur. Sersem Ali Baba, Kanuni Sultan Süleyman döneminde saraydan ayrılıp Rumeli'de biri Dimoteka, diğeri Kalkandelen olmak üzere iki tekke kurmuştur. Kalkandelen Bektaşî Tekkesi olarak faaliyete geçen bina, 18. asrın sonlarına doğru, Malatya'dan Kalkandelen'e gelen Harabati Baba tarafından genişletilerek bugünkü halini almıştır. Tekkenin genişletilmesinde ve onarılmasında, dönemin Kalkandelen Serhad Muhafızı Recep Paşa'nın büyük hizmeti geçmiştir. 1815 yılında Recep Paşa tarafından imzalanan tekke vakıfnamesinde, bu binanın bir Bektaşî tekkesi olarak halkın iradesine sunulduğu

belirtilmektedir. Ara sıra duraklamalar yaşanmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'na bir Bektaşî tekkesi olarak etkin hizmet vermiştir. Tekke 1945 yılında kapatılarak kendi haline bırakılmıştır.

Terk edilmiş bir durumda olan tekkenin 1967 yılında restorasyonu başlatılmış ve çalışmalar 1971 yılında tamamlandıktan sonra, komünizm dönemindeki güçlü fabrikalardan biri Teteks tekstil fabrikasının himayesinde bir turistik tesis olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tekkenin restorasyonu aslına uygun bir şekilde gerçekleştirildi ise de, manevi havasından arındırılarak 20 yıl süreyle esas fonksiyonundan uzak, başka amaçlarla kullanılmıştır. Makedonya'da 2001 yılında meydana gelen savaşta Kalkandelen'deki çatışmalarda ateş hattının tam ortasında bulunan bu nadide eser, ilahi bir rahmet olarak çok az hasara uğramıştır. Ancak, içinde Bektaşî tarikatı müritlerinin bulunması ki -Bektaşî dervişleri 1994 yılında tekrar tekkeye girmişlerdir- ve Kalkandelen

Müftülüğü'ne bağlı mescitte beş vakit namazın ifa edilmesine rağmen, bu eserdeki sanat değerlerinin tahribatı gün geçtikçe sürmektedir. Bu eserlerin muhafaza edilmesi için acil önlemler alınması gerekmektedir. Çünkü bu külliye Klasik Osmanlı ahşap işlemeciliğinin en özgün örnekleri bulunmaktadır. Şiirlerle dolu kitabeler ve mezar taşları, mermer işlemeciliğinin en nadide misalleri teşkil etmektedir. Osmanlı dönemine ait sanat ve mimari öğeleri bünyesinde barındıran Kalkandelen Harabati Baba Tekkesi, bir kültür eseri olarak kanunun muhafazası altındadır. Ancak Makedonya Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı bu şahesere, imkanları dahilinde cüz'i onarım müdahaleleri yapmaktadır. Bu müdahaleler, tekkenin asıl ihtişamını kazanması için yetersizdir. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti acil bir şekilde tekkeye el uzatmalıdır. 2006 yılında bir girişimle büyük dokuz binanın ve 28 küçük eserin restorasyon ve onarım projeleri hazırlanmış,

Türkiye Hükümetine sunulmuştur. Bu projeler, Tekkenin kurtarılması için yapılmış ve bu külliye'nin bir multimedya kongre merkezi olarak kullanılmasını öngörmüştür. Ancak bu projenin gerçekleşmesi için en büyük engel, tekkenin mülkiyet meselesidir. Merkezi Tiran'da bulunan Dünya Bektaşiler Birliği, Tekkenin bütünüyle kendilerine ait olduğunu iddia ediyorlar. Ancak, Makedonya müslümanlarının resmi dini kuruluşu Makedonya İslam Birliği, doğrusu Kalkandelen Müftülüğü, mevcut yasalara göre, Makedonya'daki bütün vakıf mallarının bu kuruluşun mülkiyetine ait olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda tarikatlerin bu kuruluşun bünyesinde faaliyet gösterebileceğini belirtmektedirler. Hal böyle iken, her iki tarafın katı duruşu, bu eserin üzerinde her türlü müdahaleyi engellemektedir. Türkiye Cumhuriyeti bu konuda otoritesini kullanarak meselenin halledilmesi için başlattığı girişimleri daha da yoğunlaştırması gerektiği kanaatindeyiz.

Bursa'da Hikem okuruz
Bize Rifaîler derler
Üsküp'te Hikem okuruz
Bize Rifaîler derler
Vardavî

BASRA BURSA BOSNA GÜZERGÂHINDA BİR MOLA: ÜSKÜP RİFÂÎ TEKKESİ

Prof. Dr. Mustafa KARA

İslam dünyasında oluşan ilk tarikatlardan biri olan Rifâîyye'nin piri Ahmed Rifâî Hazretleri'dir. Bağdat ile Basra arasında bulunan Bataih bölgesinde doğan Rifaî, yedi yaşında iken babası vefat ettiği için dayısının himayesinde tahsil ve terbiyesine devam etti. Mürşidi Ali Vasiti'nin "Herkes mürşidi ile ben ise müridimle iftihar ederim" cümlesine muhatap oldu.

1182 tarihinde vefat eden Ahmed Rifâî'nin kabri Bağdat'ın güneyinde Vasit yakınlarındadır. Eserlerinin çoğu sohbetlerinin derlenmesiyle meydana gelmiş olup Türkçeye çevrilmiştir. En meşhur eseri Hikem-i Rifâî'dir. Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelen Rifâî'ye, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda, bu toprakların gönül dünyasına katkı veren mekteplerden biri olmuştur. Basra ve Bağdat'tan başlayan yürüyüş zamanla Bursa üzerinden Bosna'ya uzanmıştır.

Bursa'da Rifaî tekkesi olarak kurulan ve asrımıza kadar hayatietini sürdüren bir dergâh yoktur. Fakat değişik tekkelerde belli bir süre hizmet veren Rifaî şeyhleri vardır. Bu şeyhlerin postnişin oldukları yıllarda söz konusu tasavvufî mekânları Rifaî dergâhı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu tekkelerde hizmet veren

Rifaîlere kısaca temas edilebilir:

1. Eyüb Efendi Dergâhı:

1863 tarihinde Setbaşı'nda meydana gelen yangınla ortadan kalkan tekkenin yerine Köstendil muhacirlerinden Rifaî şeyhi Mehmed Efendi, yeni bir dergâh kurmak istediye de muvaffak olamamıştır.

2. Temenye'de kurulan Hüsameddin Dergâhı'nda hizmet veren Ahmed

Bahauddin Efendi, (ö. 1915) Rifaî şeyhi Fahirü'l-Gani'nin mürididir.

3. Kadiriyye'ye mensup Hamam

Tekke'nin üçüncü şeyhi Hüseyin Efendi Rifaî'dir. (Ö. 1742)

4. Mir-i Büdelâ / Kediler Tekkesi

postnişini olarak hizmet veren Selim Baba (ö. 1879) ve Açıkbâş Ahmed Efendi de (ö. 1885) söz konusu tarikata mensuptur. Kabir taşında şu satırlar yazılıdır:

Varın itlaf eyledi
Yevm-i mevtin söyledi
Hak cemalin istedi
Göçtü Şeyh Ahmed Baba

Nâmı Açıkbâş idi
Pîr-i Rifâî'dendi
Son nefes Allah dedi
Göçdü Şeyh Ahmed Baba

Gitti üç yüz ikide
Bir güzel seyrane ede
Hak ganî rahmet ede
Göçtü Şeyh Ahmed Baba

5. Yunus Emrem Dergâhı'nda hizmet veren Nazif Efendi'nin, Kadirî-Rifaî icazetnamesine sahip bir derviş olduğunu Yâdigâr-ı Şemsî haber vermektedir.

6. Aynı kaynak Seyyid Usûl

Dergâhı'nda da Kadirî-Rifaî usulü icra edildiğini söylemektedir. Maksem'de kurulan Abdülmümin Zaviyesi dördüncü postnişin Mahmud Efendi'den itibaren Rifaî tekkesi olarak hizmet vermiştir. Mahmud Bahirî Efendi 1734 tarihinde Bayburt'ta doğmuş tahsil ve terbiye için İstanbul'a gitmiş, zamanla bu şehrin en meşhur müderris ve vaizlerinden biri olmuştur. Muhammed Ma'rîfî'nin (ö. 1817) İstanbul, Kartal'da kurduğu Rifâî dergâhına kendisinden sonra oğlu Ali Sabit Efendi (ö. 1863) postnişin olmuştur. Ali Sabit Efendi tarafından kaleme alınan Kisve-i Ma'rîfî adlı risalede dervişlerin kıyafetleri, tarikatın adap ve erkânı ile ilgili geniş bilgiler verilmiş ve semboller açıklanmıştır. Risalede yer alan dört kapı kırk makam tasnifi rifâî dervişinin dikkat etmesi gereken hususlara ışık tutmaktadır:

I. Kapı: Bâb-ı Şerî'at:

1. Âmentü Billâh'tır.
2. Müslüman olmaktır.
3. Göz, Kulak, Dil, Gönül, El ve Ayağını isyandan sakınmaktır.
4. İlim talep etmektir.
5. Nikâh'lı olmaktır.
6. Helal lokma yemektir.
7. Sünnet-i Resûlullah'ı icrâ etmektir.
8. Emri ve nehyi uygulamaktır.
9. Helâl elbise giymektir.
10. Kendini hor ve hakîr görmektir.

II. Kapı: Bâb-ı Tarîkat:

1. İstiğfâr'dır.
2. Mürşid-i kâmile bağlanmaktır.
3. Mürşidinin bildiğini bilip, meşrebiyle meşreplenmektir.
4. Havf ve recâ sahibi olmaktır.
5. Dâimâ gadabtan kaçınmaktır.
6. Hâsseten ve âmmeten mürşide hizmet etmektir.
7. Hak Teâlâ'dan ümîdini kesmemektir.
8. İcâzet ve kandil çerâğına amel etmektir.
9. Nasîhat ve menâkıb-ı evliyaullah ile olup, daimâ muhabbet edip, sohbetini dinlemektir.
10. Terk-i dünya olup tecrîd, tefrîd, avâyık ve alâyıktan alâkayı kesmektir.

III. Kapı: Bâb-ı Mârifet:

1. Sâlik olan kişinin kendi nefesine edep öğretmesidir.

2. Hicâb ve hayâ etmektir.
3. Perhîz, takvâ ve ikrâm üzere olmaktır.
4. Mürşidine sıdk-ı hulûs üzere olmaktır.
5. Ahdine vefâ etmektir.
6. Sahâvetli olmaktır.
7. İlim tahsil etmeye gayret etmektir.
8. İlmiyle amel etmektir.
9. Kalp gözüyle uyanık olmaktır.
10. Nefsini bilmektir.

IV. Kapı: Bâb-ı Hakîkat:

1. Bir mürşid-i kâmile teslim-i tâm ile teslim olmaktır.
2. Yetmiş iki milleti bir bilip gayra nazar etmemektir.
3. Her ne lokma gelir ise, men' etmeyip ziyâfetullah budur diye yiyip-içmektir.
4. Her ân Hak Teâlâ'ya kulluk edip, varlığını fedâ eylemektir.
5. Hiçbir mahlûka zararda bulunmamaktır.
6. Mürşidine kaviyyü'l-metîn i'tikâd etmektir.
7. Seyr-u sülûkunda dâimâ mürşidini müşâhede etmektir.
8. Nâs ile çok ülfet etmeyip, münzevî olmaya sa'y etmektir.
9. Daimâ tehlîl, temcîd, tekbîr, tevhîd, tesbîh ile olmaktır.
10. Hakîkati duyunca ve bilince gizlenip, sır eyleyip setretmektir.

Sadeddin Sırrı ve Yahya Kemal

Bilindiği gibi tasavvuf kültürü Osmanlı

medeniyetinin “olmazsa olmaz” bir rengidir. Bursa’da temelleri atılan bu medeniyet bütün unsurlarıyla Balkanlar’a geçmiş ve çeşitli kurumlarla mesajlarını topluma sunmuştur. Farklı etnik gruplarla gönül iletişimi kurma konusunda ise önde olan kurum, tekkeler ve zaviyelerdir. Balkanlar’ın her noktasında var olan bu müesseseler derinden derine söz konusu kültürün “gönül örgü”sünü işlemiş, insanları Allah aşkının sonsuzluğa açılan manzaralarıyla tanıştırmıştır.

İşte asırlardan beri tüten bu ocaklardan biri de Üsküp Rifâî Dergâhı’dır. Şimdi değişik tarikatlara mensup 18 tekkeyi barındıran bu şehirde bir mola verelim ve Sadeddin Sırrî Efendi’nin dergâhına mihman olalım. 1818 yılında kurulan tekkede şeyh olarak hizmet verenlerin isimleri şöyle sıralanabilir: Mehmed Efendi, Sadeddin Efendi, Mehmed Efendi, Sadeddin Efendi, Ahmed Efendi, Mustafa Efendi, Haydar Efendi, Murtaza Efendi.

Tekkenin giriş kapısında bizi şu beyit karşılıyor:

Dersen bu cihanda seni sokmaya efa’î
Gel işte budur dergâh-ı vâlâ-yı Rifâî
“Bu dünyada zehirli yılanların seni sokmasını istemiyorsan buyur gel yüce Rifâî dergâhına”

Üsküp’te son yıllarda “yaşam mücadelesi” veren yapılardan biri olan Rufai Tekkesi’ne de Bursa Büyükşehir Belediyesi eli değdi. Tarihi yapının restorasyonu için ilk harcı, Başkan Recep Altepe ve hayırsever iş adamları koydu.

Kapının iç tarafındaki taş levhada Şeyh Sadeddin Sırrî'ye ait olduğu iddia edilen şu mısralar vardır:

Kutb-ı âlem Hazret-i Seyyid Rifâî kim
odur / Çifte sancak birle ehlullâh içinde
bîbedel / Şüphe yoktur, vâsıl-i kurb-i
Resûlullâh olur.

Niyet-i ihlasile her kim ki ondan aldı el
Vâkıf-ı sırr-ı tarîki olmak istersen eğer
Sıdkile dergâh-ı Hacı Şeyh Saduddîne gel
Üçüncü kitabe dergâhın çeşmesinde olup
Kemalî mahlaslı bir şaire aittir:

Bu kuru çeşmeye bak! El Hâc Saduddîn
kim

Yem-i hizmet ile ihyâ edip ol şeyh-i
zaman

Meh-i mâtemde idi çünkü sebil ettiği dem
Kerbela erleri ervâhını kıldı şâdân
Bir hisapta çıkarıp ben de Kemalî tarih
Hasaneyn aşkına cârî ola bu mâ-i revân

Şimdi Balkanlar'ın bu yıldız şahsiyeti
için Yahya Kemal Beyatlı'yı dinleyelim:

“Üsküp'te bir Rifâî şeyhi Sadeddin Efendi vardı. Taşranın bu kadar uzak bir şehrinde yetiştirebileceğine inanılmayacak kadar kibar, terbiyeli ince bir adamdı. Postnişin olduğu gibi şehrin eşrafından da addedilen bu zat Redife Hanım ile evlendi. Rifâî tekkesi, Üsküp'ün eski, güzel, ziyaretgâh, çeşmeli ve şadırvanlı oldukça zengin bir dergâhtı; Cuma günleri zikir ve devran olduğu saatlerde seyircilerle dolar, erkek mahfilleri gibi, kadınlara mahsus kafeslerinde iğne atılsa yere düşmez derecede kalabalık olurdu. Bir Cuma günü oraya gitmiştim. Zikirden sonra, kadınların tarafından çıkan Redife Hanım'ı hayatımda üçüncü defa gördüm. O vaktin taşra kızları, kızlıktan kadınlığa geçince ilk defa bir kadın gibi süslenirler ve birdenbire epeyce başkalaşırlardı. O bu son görüşünde daha başka türlü güzeldi. Bende on beş yaşına girmiştim. Bu üçüncü tesadüfün tesiri derin oldu. Mektepte vazifelerimi, evde ve sokakta eğlencelerimi unuttum. Ailem dalgınlığıma merak etti ve zannedersen derdimin farkına da vardı. İzdırabımı bir şiirle söylemek hevesine düştüm. Lakin

bu defa, ikinci tesadüfte olduğu gibi adı bir türkü değil, kitaplarda gördüğüm manzumeler nevinden aruzla bir şiir söylemeye çalışıyordum. Aruzla, bozuk düzen bir kıta söylemeye muvaffak olmuştum. Redife Hanım'ın zevci Şeyh Sadeddin Efendi güzide bir zattı, o zaman Üsküp'de yaşayan Bursalı Tahir Bey gibi, Bursalı Eşref Paşa gibi fazıllarla görüşürdü, tasavvufi ve edebiyattan bahsederdi ve mutasavvıfane şiirler neşrederdi; kıtâmı ona gösterdim. Beğenir gibi davrandım. Kırmızı mürekkeple birkaç noktada vezin hatalarını tahsis ederek bana verdi. Veznin hayliden hayliye farkına vardım.”

Yahya Kemal'in küçük kardeşi Reşat Beyatlı, ağabeyinin vefatından sonra yayımlanan bir yazısında, onun çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Sadeddin Efendi'nin tuttuğu yerden şöyle bahseder: “Halk arasında Gazi Baba diye anılan, hakikatte Yavuz Sultan Selim ve Kanunî zamanında Üsküp kadılığındaki bulunan Tezkiretü's-şuara müellifliği ma'ruf şair âşık Mehmed Çelebi'nin türbesi altında bir Rifâî tekkesi vardı ki Şeyhi, şair Sadeddin Efendi idi. Bu zat çok kamil, olgun bir şahsiyetti. Yahya Kemal, daha on üç on dört yaşlarında iken bu tekkeye muntazaman devam ederdi. Cuma günleri yapılan ayinlerde arakiyyeli serpuşuyla zâkirlik ederek ilâhiler okurdu. Demek ki bir aşk-ı naim gibi, merhumun ruhundaki şiir ve edebiyat duygularını bu Şeyh Sadeddin uyandırmıştır. Çünkü bu zattan günlerce Fârisî dersi almıştı.”

Ahmed Rifâî'nin hikmetli sözleri

Dinî-tasavvufî konuları kısa cümlelerle ifade etme bir diğer adıyla hikem geleneğinin ilk temsilcilerinden biri de Ahmed Rifâî'dir. Sadeddin Sırrî Efendi Hikem-i Rifâî'yi Türkçeye tercüme eden dervişlerden biridir. İşte hayat felsefesi ile ilgili bazı cümleleri;

1. Kâzip, âlâyîşe bakar; âkil her şeydeki meknuz hakikati arar. (Yalancı, dış görünüşün cazibesine kapılır, akıllı ise her şeyde gizli olan gerçeği arar.)

2. Sûfî-i sâfi odur ki, kendisinde diğer birinden fazla bir meziyet görmez. (Gönlü saf olan derviş, kendisinde bir üstünlük görmez.)

3. Âkilin kârı, mihnette sabır, rahatta tevazu göstermek ve ihtiyatı elden bırakmamaktır. (Akıllı insan, darlığa dayanır, bolluğa şükreder ve her zaman tedbirlidir.)

4. Ârifin nişanı kendini göstermemek, sözü doğru olmak ve vahi emellerden beri (boş emellerden uzak) bulunmaktır.

5. Tarik-i İlahî'de takva ne güzel refik, ihlas ne âli konaktır. (Allah yolunda takva ne güzel arkadaş ihlas ne muhteşem konaktır.)

6. Lisan, kalbin tercümanıdır. Kalpte ne bulursa onu söyler. Binaenaleyh kalbi pak olanların lisan ve beyanı tabiidir ki güzel olur.

7. İş ehline vermek hikmettir. Nâehline (ehil olmayana) vermemek sadakattir.

8. Dessâs (aldatan), felah bulmaz.

9. Zâlim, azîz olmaz.

10. Allah, muhavvil-i ahvaldır.

Gayretullah, kulların kalplerini kıranları kahreder. (Kullarını halden hale çeviren Allah'tır. Bu yüzden kullarına eziyet edenleri kahreder.)

11. Humk'a (ahmaklık) ilaç yoktur.

12. Düşmanını bilmek istersen şu alametlere bak; Elinde bir şey görse kapmak ister. Servet inkiraza (iflas) yüz tutarsan yüz çevirir. Zem olunsan (kınanırsan) hoşuna gider, medh olunsan tasalanır.

13. İlim nur, tevazu sürûrdur.

14. Kalb-i münevver, (aydınlanmış gönül) sülehâ (kamil insan) ve âriflerin sohbetine meyleder. Küberâ (büyüklük taslayan) ve cahillerin sohbetinden ürker.

15. Allah'ın kullarına hüsn-i muamele (güzel davranmak), kulları Allah'ın rızasına ulaştırır.

16. Ağniyayı kendine imrendirecek sade bir surette telebbüs et. Fukarayı mahzun edecek bir halde giyinme. (Giyinişin öyle sade olsun ki, zenginler imrensin, fakirler üzülmesin.)

17. Senden bir şeyi talep edeni elinle memnun etmeye gücün yetmezse dilinle tatyib etmeye (hoş tutmaya) gayret et.

18. Hikmeti nerede görsen kabul et.
Hangi duvarda yazılmış, hangi lisandan
çıkılmış olduğunu arama.
19. Dünya ser a ser ibrettir. Bilakayd her
me'hazdan ibret al. (dünya baştanbaşa
ibretten ibarettir. Sen de her kaynaktan
ibret al.)
20. Humk'u, ucub, buhlü olan kimse veli
olamaz. (Ahmak, kendini beğenen ve
cimri olan Allah dostu olamaz.)
Şimdi Sırrı Efendi'nin Eylül 1909'da
Üsküp'te yayınlanan Yıldız dergisinde
neşrettiği iki şiirini okuyalım:

Zikr-i Bârî

Uyandırdım çerâğ-ı aşkımlı nûr-i İlâhî'den
Lisanım rûz u şeb eyler nidâ Allah yâ
Allah
(Aşkımın meşalesini İlâhi nurdan
tutuşturdum. Onun için dilim gece gündüz
Allah'ı terennüm eder.)

Tecelli eyledi ism-i Celâl'in feyzi
canımda
Figanım fikr ü zikrim dâimâ Allah yâ
Allah
(Allah zikrinin feyiz ve bereketi ruhuma
aksettği için fikrim, zikrim, feryadım
Allah ya Allah oldu.)

Dedikçe âşıkân Allah meydan-ı

muhabbette
Fezâ feryad eder inler semâ Allah yâ
Allah
(Allah âşıkları aşk meydanında Allah ya
Allah dedikçe yer gök aşka gelir, inler,
feryad eder.)

Desin her bir nefeste âşık-ı billâh layıktır
Hulûs-i kalp ile her yerde Allah yâ Allah
(Allah dostları her yerde ve her nefes
alışverişte bütün samimiyetiyle Allah ya
Allah desin, ona layıktır.)

Hâmûş olamaz müebbed andelibi bağ-ı
lâhûtun
Diyenler hep bulur vecd ü safâ Allah yâ
Allah
(İlahi gülistanın bülbülü asla uyumaz.
Allah ya Allah diyenler her zaman
aradığını bulur. Vecd ve safa ile mest
olur.)

Hû

İncilâ ettikçe dilde cilve-i esrâr-ı Hû
Âşık-ı Hakk'ın lisanından gelir ezkâr-ı Hû
(Gönülde Hû zikrinin sırlarının cilveleri
parladıkça Allah âşıklarının dilinden Hû
zikri dökülür.)
Kâm-yâb olmaz cemel-i lâ-yezâlden gönül
Can ü dilde olmayınca munceli didâr-ı Hû
(O'nun sonsuz güzelliği iç dünyaya

aksetmeyince gönlün tatmin olması
mümkün değildir.)

Dîde-i Hak-bîne bahş eyler cihât-ı
sitteden
Her neye baksa cihan-ender-cihan âsâr-ı
Hû
(Hakikati gören göz nereye bakarsa
baksın bütün cihan ona Hû'nun eserlerini
lütfeder, ikram eder.)

Bir hüviyettir hakikat, eyler isbat-ı vücud
Gitse ağyâr ortadan ancak kalır bir yâr-ı
Hû
(Allah dışındaki her şey silinince o zaman
hakikat ortaya çıkar. Hû'nun dostu...)

Bang-ı Hû'ya hilkat-i âlem bir eyvallâhdır
Bir nidâ-yı Hû'ya her bir zerre bir ikrâr-ı
Hû
(Hû sadasına kainatın yaratılışı
"eyvallah" demekte, her zerre bu "Hû"
sesine "Hû" ile karşılık vermektedir.)

Odamıza Üsküp'ün kokusunu getiren Ali Ulvi Amca'ya...

GAZİ BABA'NIN HUZURUNDA

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

Birkaç yıl önce bir Üsküp türküsü dinlemiştim... Bir iki dizesini de defterime kaydetmiştim. O gün oracıkta türküyü olduğu gibi kayda almadığıma pişmanım. Şimdi nasıl söylenirdi bu türkü? Her ne ise, meselemiz bir Üsküp türküsünün hikâyesi değil; ancak orada bir beyitte Gazi Baba'ya atıfta bulunur âşık... Gazi Baba, sevdiğine kavuşmak, onunla evlenip güzel bir yuva kurmak isteyen âşığın sığındığı limanlardan biri olmalıdır. Şöyle diyor:

“Üsküp’e varmadan gelir Kumanova
Gel seninle güzel yârim kuralım bir yuva
...
Üsküp’ün içinde yatar bir Gazi Baba
Seni bana yar edenler girsinler sevaba”

Evet, “güzel yârim kuralım bir yuva” niyazı kabul edilmiş, o yuva kurulmuştur... Belli ki âşık Gazi Baba türbesinde çokça niyaz etmiş, sevgiliye kavuşmuştur; bundan dolayı şükretmektedir...

Arabamız Türk Üsküp’ün dar sokaklarından çıkıp yamaçtaki eski mezarlığa doğru tırmanırken bendenizin aklında hep bu türkü, o vuslata eren âşık ve kurulan güzel yuvayı düşünüyordum. Kurulan o yuvalar, o sevdalar ve yakılan o türküler, tıpkı şu yokluğa mahkûm edilmiş Üsküp’ün eski Müslüman Mezarlığı gibi, ta Balkan Savaşları’ndan bu yana garip ve bokes kalmış... İçim sızlıyor; Yahya Kemal’in Üsküp’ü

Bursa’ya benzetiş aklıma geliyor, uzakta çok uzakta kalan Uludağ’ın hayali ve şuracıkta ihtişamıyla şehri temaşa eden Şar Dağları’nın gölgesinde Gazi Baba’nın huzuruna ulaşıyoruz.

Burada Bursa Büyük Şehir Belediyesi’nin misafiriyiz... Bursa-Üsküp, Bursa-Bosna hattında güzel eserlere imza atan Belediye Başkanı Recep Altepe, Yahya Kemal’in işaret ettiği izi süren ve bu izi daha belirgin hale getirmek için çaba sarf eden öncülerden birisi. Birkaç yıl evvel yine onun davetiyle Üsküp’e gelmiş, Kalkandelen, Ohrid, Struga, Prizren ve Piriştine’ye uğramıştık. O vakit onarılması gereken bir iki cami vardı, şimdi ise bir tekkenin restorasyonu ve bir türbenin yeniden inşası için buradayız. Tekke, Yahya Kemal’in de ilk şiirini yazdığı o meşhur Rifai Tekkesi... Türbe ise, 1963 depreminde tamamen yıkılan ve yok edilmeye mahkûm bırakılan bir kutlu mekân: Gazi Baba’nın sırlandığı yer... Bu türbenin etrafında en büyük ve en eski Müslüman Mezarlığı vardı, diyor milletvekili Behicüddin Şehabi ve devam ediyor: “Mezarlık 1955 yılında yok olmuş.” İşte o vakit, türbelerin ve mezar taşlarının ne denli önemli birer miras olduğunun ayırımına bir daha varıyoruz... Mezarlıklar, mezar taşları tapu sicilleridir. Türbeler ise, içinde yaşanan toprağa ruh veren ve orayı mayalayarak vatana dönüştüren büyük ruhların sığınağı. O büyük ruhlar sayesinde toprak vatan oluyor.

Bir büyük ruhun huzurundayız... Büyük ruh derken, Gazi Baba tabirinden hareketle, bir asker ve bir ermişin huzurunda olduğumuz sanılsın. Gazi, gaza kelimeleri, bizim kültürümüzde Alp Eren kavramını hatırlatmakta, “gazi-eren” tipini ihsas etmektedir. Burada büyük bir ruhun huzurundayız; lakin bu, ifade edilen tipin dışında, ilim ve irfan yolunda ilerleyen bir büyük devlet adamıdır. Gazi Baba, esasen Kadı Baba’dır ve zaman içinde “kadı” kelimesi “gaziye” dönüşmüştür... Bir kadı’nın, eski zamanların Üsküp Kadısı’nın huzurundayız. Kadı, dava işlerine baktığı gibi, vakıf, eğitim ve belediye işlerine de bakar. Bir bakıma validen veya beylerbeyinden sonra devletin en önemli temsilcisidir. Demek ki, ruhen ince, insanların dertleriyle hemdert olan bir zatın huzurundayız... Neden? Zira dava, vakıf, belediye ve eğitim işlerini yüklenenler devletin biraz soğuk yüzünü göstermek durumunda kalabilirler; biraz resmi ve biraz mağrur... Kim ne derse desin bürokrat deyince, hele hele kadı deyince hemen böylesine bir imajla karşılaşıyoruz. Lakin burada farklı bir yerde olduğumuzun idrakindeyiz. Farklı bir kadı... Farklı diyorum; zira pek çok kadının adına türbe yapılmıştır... Ama kaç evliya mesabesinde bilinmekte, türkülerde konu edilmekte? Kaç âşıklar için sığınılacak bir ada gibi tasavvur edilmektedir? Doğrusu bilemiyorum; ama burada “kadılık”tan “gaziliğe” tebdil eden bir isim var

ise, halk bunu böyle bilmiş ve böyle isimlendirmişse, işte bu isimlendirme bile, burada sırlanan ruhun ne denli bir bilge kişi olduğuna işaret eder.

Kimdir bu büyük ruh?

Evet, kimdir bu büyük ruh? Bu soru çerçevesinde meseleye baktığımızda karşımıza çıkan isim şudur: Âşık Çelebi... Evet, halkın Gazi Baba diye bildiği ve eski bazı kaynaklarda Kadı Baba olarak anılan bu bilge kişi, klasik şiirimizin olduğu kadar kültür ve edebiyat tarihimizin de seçkin müelliflerinden olan Âşık Çelebi'dir.

Âşık Çelebi'nin asıl adı Pir Mehmet'tir. Her ne kadar bazıları Bursa'da doğduğunu söylese de, esasen o, 1520'de Prizren'de doğmuştur. O vakit, babası Seyyid Ali Prizren kadısıdır. Kendisi de ileride kadılık yapacak ve bilhassa Üsküp'te iken Kadı Baba olarak anılacak olan Pir Mehmet yahut bilinen namıyla Âşık Çelebi, bir kadının oğludur. Kadıoğlu olmaktan öte, seçkin bir ailenin üyesi; mesela dedesi Seyyid Muhammed Natta'î, Osmanlı'nın ilk nakîbu'l-eşrâfı... Bilindiği gibi, nakîbü'l-eşrâf, seyyidlerin ve şeriflerin idari ve hukuki işlerinden mesuldür. Bu göreve gelmek için de hem

ilmiyeden olacaksınız, hem de seyyid. Demek ki, huzuruna vardığımız bu büyük ruhun soyu bir silsile dâhilinde Hz. Peygamber'e kadar çıkar.

Rivayet o ki, ata dedesi, aslen Bağdatlı'dır ve Emir Buhari ile birlikte Bursa'ya gelmiştir... Bunu bilemeyiz, ama şunu tahmin edebiliriz: İlk eğitimini babasından almış, daha sonra erken denilebilecek bir yaşta, 15 yaşında İstanbul'a gelmiştir. Burada Pîr Mehmed, Kasımpaşa müderrisi Sürûrî Çelebi, Kalenderhâne müderrisi Taşköprüzâde Efendi, Sahn müderrisi Saçlı Emîr Efendi ve Ebussu'ûd Efendi gibi zamanının büyük âlimlerinden okuyarak iyi bir eğitim görmüştür. Bir süre Fenârî Muhyiddîn Efendi'nin asistanlığını (mülâzim) yapmış, daha sonra Bursa Mahkemesi'nde kâtip olarak görevlendirilmiştir. Bursa'da bir müddet Emir Sultan vakıflarında mütevellî olarak da bulunmuş ve bu süre içinde Bursa Şehrengizi'ni yazmıştır... Bu bakımdan o, bir Bursa sevdalısı, Bursa yazarıdır. Ne var ki, Bursa Şehrengiz'i şu anda elimizde bulunmamaktadır. İstanbul'da Zatî, Taşlıcalı Yahyâ ve Hayalî gibi mühim şâirlerle tanıştığı sanılan Âşık Çelebi'nin Bursa'nın

şii atmosferinden yararlanmış olması muhtemeldir. Fakat gönlündeki İstanbul sevdası hiç bitmemiş... İstanbul kâdısı olan hocası Saçlı Emîr Efendi'nin himayesiyle, görevini İstanbul mahkemesine kâtibi olarak nakletmiştir. Bir ara Şeyhülislam Ebussu'ûd Efendi'nin fetva kâtibi olarak görev yaptığı da zikredilir. Bilahare kâdi olarak, Silivri, Priştine, Serfiçe, Alâiye, Rusçuk gibi merkezlerde görev yapmıştır. Kânûnî Sultan Süleymân Han'ın vefâtından sonra yerine geçen oğlu sultan İkinci Selîm Han'a da Belgrad'dan İstanbul'a dönerken, yeni bir gazelini takdîm ederek iltifatına kavuşmuş, Karatûva kazası kâdılığına getirilmiştir. Bilahare ölümsüz eseri Meşâirü's-şu'arâ'yı Pâdişâh'a, Arabça yazdığı Şakâik Zeyli'ni de Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya sunmuş, ilmî çalışmaları takdir görmüş; mükâfat olarak kaydı hayat şartıyla Üsküb kâdılığına getirilmiştir. Burada 1572'de vefat etmiştir.

İlim ve sanat adamı bir kadı
İlim ve sanat adamı bir kadı: Âşık Çelebi'nin belki de Kadı Baba ve Gazi Baba olarak anılmasına sebep olan husus bu olmalı... Gerçekten de bitmek tükenmek bilmeyen bir ilmi gayrete

Üsküp'e hakim bir tepe üzerinde yer alan ve 1900'lü yılların başına kadar ayakta kalabilmeyi başaran tarihi yapı, yakın tarihte temellerine varıncaya kadar sökülüştü.

sahip. Onun en mühim ve en çok şöhret kazanan eseri Meşâir-üş-şuarâ adlı şâirler tezkiresidir. Tezkire’de, diğer tezkirelerde olduğu gibi isimlerde hurûf-u hece tertibi tâkib edilmeyip, şâirler, ebced tertibi esas tutularak sıralanmıştır. Döneminin şâirlerinden iki yüz seksen iki zâtın terceme-i haliyle şiirlerinden seçilmiş parçaları ihtiva eden bu tezkire, geçtiğimiz yıllarda İstanbul Araştırmaları Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır. Bu eser incelendiğinde şu fark edilecektir: Âşık Çelebi, diğer eserlerini ve görevlerini bir kenara bırakalım, sadece bu eseriyle büyük ruh olarak nitelendirilmeyi hak ederdi. Kültür ve edebiyat tarihimizin, bilhassa Rumeli ve Bursa ile ilgili temel kaynaklardan birisi

olan bu eserinden başka, sanatçı kişiliğini ele veren Dîvân’ıyla da dikkat çeker. Keza kahramanlık tarihimizin bir cüzünü adeta destanlaştıran Zıgetvârname de onun sanatçı tarafını ele veren eserlerden birisi olmalıdır... Ne yazık ki, bu eser de elimizde olmadığı için inceleyemedik. Bunlardan başka, Gazzali, İbn. Teymiyye ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifî gibi alim ve sanat adamlarından yaptığı tercümeleriyle de kültür tarihimizde adından söz ettiren mütercimlerden birisi olmuştur. Bir beytinde şunu söylüyor:

Elinden yeryüzünde mûr incinmedi anın
Aceb mi gökte tahtın yel götürdüyse
Süleyman’ın.

Şunu diyor: “Yeryüzünde, bırakalım insanı, karıncayı bile incitmedi Hz. Süleyman... Şu halde onun tahtını yelin götürmesine, gökte uçmasına neden şaşıyorsun?”

Hiz. Süleyman’ı, yol kesen karıncaları, ilgili ayetleri hatırd tutarak şunu söylemek mümkündür: Süleyman olmak, öyle lafla olmaz! Kimseyi incitmemek, kırmamak, eziyet etmemek ve daima mahlûkata hizmet etmek gerek... Bu uzun ve ince bir yol, şifresi ise şu iki emir kipinde saklı: Kıрма ve kırılma! Bunun için ise, nezakete, letafete, ince anlayışa ve kavrayışa ihtiyaç var. Çelebi tavrı bu olsa gerek... Evet, Pir Mehmet’i Âşık Çelebi’ye ve halk nezdinde Gazi Baba’ya dönüştüren iksir bu asalette saklı olsa gerektir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin önderliğinde bir hayırseverimizin inşasını üstlendiği türbenin temel atma töreninde fakire konuşma emri verdiklerinde, dilimden dökülenler elbette sadece bunlar değildi... Belki daha farklı konulara da temas ettim. Ama şimdi çalışma odamda, masamın başında ruhen yeniden o kutlu mekâna teveccüh edip, sözü kayda almaya başlayınca geride bu cümleler kaldı. Gazi Baba’yı ve Üsküp’e hayat veren diğer büyük ruhları, rahmetle ve minnetle anıyor, onlara hizmet götürme vefalı evlatlarını gönülden kutluyorum.

Büyükşehir Belediyesi jeoarkeoloji çalışmasıyla yapının temellerini tespit etti ve restorasyon için düğmeye bastı.

BALKANLAR'IN YARALARI “İHYA HAREKETİ” İLE SARILIYOR

Gıyasettin BİNGÖL / Sınav Eğitim Kurumları YK Baş.

Osmanoğulları'ndan bu yana Balkanlar'da kazanılan tüm topraklara Anadolu'nun bağrından kopararak yerleştirilen, yerleştikleri bölgelerde Müslümanların soylarını ve varlıklarını geliştirme misyonunu sadakatle hatta fedakarlıkla üstlenen muhacirler 100 yıldır süren yetimliğin ardından bir kez daha kökleri ile kucaklaşıyor.

Osmanlı'nın idaresinde söz sahibi olmuş nice şehzadenin yetiştiği; Mehmet Akif Ersoyların, Yahya Kemallerin, İbrahim Temoların büyüdüğü; bilim, sanat ve siyaset konularında her daim yepyeni ufuklar açmayı başarmış Balkanlar'da yaşayan Müslümanlar, yıllarca Sırp, Hırvat ve Bulgar zulmü altında ezildiler. Dillerinden, dinlerinden, köklerinden uzaklaşmaları için akla gelmeyecek işkencelere maruz kaldılar. Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan ve Adalet ve Kalkınma Partili belediyeler yıllarca yaşanan zulümlere ve Balkanlar'ın 100 yıllık yetimliğine sessiz kalmamış, köklerine sahip çıkmak adına başlattıkları İhya Hareketleri sonucunda pek çok bölgede güzel gelişmeler gözlemlenmeye başlanmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi,
Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi

Başkanlığı TİKA tarafından düzenlenen Balkan ülkeleri gezilerinde bizler de hükümetimizin, belediyelerimizin ve hayırsever iş adamlarımızın İhya Hareketine katkılarını gözlemleme şansını yakaladık.

Bu seyahatlerden birinde Makedonya devletine ait Üsküp'te bulunan bir Türk okulu olan Tefeyyüz İlköğretim Okulu gibi önemli bir mekanı da ziyaret ettik. 1885 yılında kurulmuş olan okulun adı feyiz almak kökeninden geliyor. Öz Türkçesi ilerleme, yükselme demek olan Tefeyyüz İlköğretim Okulu Türkçe eğitim vermek amacı ile kurulmuş nadir okullardan biri. Sırp egemenliğinde bir süre Türkçe eğitim kaldırılmış ama o süre içinde bile okuldaki öğretmenler gönüllü olarak Türkçe öğretmeye devam etmişler. 1944 yılından bu yana aralıksız bir şekilde ana dilde, yani Türkçe olarak eğitim verilen okulun halen 745 öğrencisi bulunuyor.

Okulun şimdiki halini gördükten ve Türkçe eğitim konusundaki idealist tutumunu öğrendikten sonra böyle bir eğitim kurumunu yeniden imar etmenin benim için bir zorunluluk olduğunu düşündüm. Kendimi bu konuda bir gönüllü sayarak, İhya Hareketinin bir

neferi de ben olmak için kolları sıvadım ve Üsküp'ün 127 yıldır Türkçe eğitim veren Tefeyyüz ilköğretim Okulunu Balkanlar'ın en modern okullarından biri yapmak için projeler geliştirmeye şimdiden başladım.

Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan ve Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'nin önderliğindeki çalışmalar sayesinde böyle bir bahtıyarlığı yaşamak benim için büyük bir onur oldu. Yetim Balkanlar'ın yaralarının sarılması ile yaşanan sıkıntıların sona eriyor olması, böyle bir çalışmanın bir ucundan Gıyasettin Bingöl olarak benim de tutuyor olmam büyük bir gurur vesilesidir benim için. Burada öğrencilerin en modern sınıflarda son sistem akıllı tahtalarla donatılmış bir okulda eğitim almaları bir eğitimci olarak en çok beni mutlu edecektir.

İhya Hareketleri sayesinde Bosna Hersek, Kosova ve tüm Balkanlar, yeniden ayağa kalkıyor. Ezilen Müslümanlar diline, dinine ve özüne yeniden dönüyor. Osmanlı yetim kalan çocuklarına bir kez daha elini uzatıyor, sahip çıkıyor. Uzanan ellerden birinin sahibi olabilmek fikri ise beni hayli heyecanlandırdığı gibi sonsuz derecede de mutlu ediyor.

BULGARİSTAN'DAN BURSA'YA GÖÇLE GELEN ŞAİRLER

1975 yılında daha Yıldırım Bayezid Lisesi öğrencisiyken “Yeni Nilüfer” adlı bir edebiyat dergisinin hazırlığını yapıyordum. Yurt içinden ve dışından Türkçe yazan edebiyatçıların ürünlerine yer vereceğimiz dergi için Bulgaristan’dan yeni gelmiş genç bir şair arkadaştan şiir talep ettim. Bu genç şair 1954’te doğduğu Kırcaali’nin Haşallar Köyü’nden 1973’te Bursa’ya serbest olarak göçen Hilmi Haşal’dı. Harita teknisyenliği yapan Hilmi, Bulgaristan’da şiirlerine telif ücreti aldığı için bana da ne kadar telif ödeyebileceğini sordu. Ben de o gün için telif ödeyecek gücümüz olmadığını, Türkiye’de taşrada bir edebiyat dergisinin kolay kolay telif ödeyemeyeceğini belirtince, bu duruma alışık olmayan şairden dergimize şiir alamadım ama kardeşliğimiz, dostluğumuz yıllar boyu sürdü. Zaman içinde Hilmi Haşal’ın şiiri çok inkişaf etti. Şair ve yazar olarak çeşitli dergilerde imzası yer aldı. 1991’de çıkan “Denge/ Sizler Adına” adlı şiir kitabını diğerleri takip etti: “Elektronik Yalnızlık(1992)”, “Yol Boyu Notları(1993)”, “Kozmik

Aşk Suçu(1995)”, “Venüs’le Aşk(1997)”, “Son Siren Kuşu(2000)”. Halen kentimizde yayımladığı “Eliz” adlı şiir dergisiyle üretkenliğini sürdüren Haşal, Balkanlar’ın şiirimize ve Bursa’mıza değerli bir armağanıdır.

Güzel Bursa’mızda kendimi bildim bileli kitapçılık mesleği ile uğraştığım için özellikle Bursa’da kendi kitaplarını yayınlayanlarla tabii olarak tanıştım ve onlarla dostluk kurdum. Bunlardan biri de 1950’de Kırcaali’nin Susuzköy’ünde doğan ve 1975’te Türkiye’ye iltica eden Şükrü Esen’di. Bulgaristan Türk şiirinin ve özgürlük hareketinin önemli adlarından Recep Küpçü(1934-1976)’yle arkadaşlık etmiş ve Küpçü’den feyz almış biri olan Esen’le de tanışır tanışmaz kaynaştık. Ben de Türkiye dışındaki coğrafyalarda meydana getirilen Türkçe edebiyata son derece ilgi duyduğum için Küpçü’yü de bu çerçevede ilgi alanımda tutuyordum. Şükrü, hem şiirlerinde hem sohbetinde birinci ağızdan Recep Küpçüyü ve O’nun şüpheli ölümünü, Bulgaristan Türklerinin

Nevzat ÇALIKUŞU

sıkıştırılmış hayatını anlatıyordu. 1987’de yayımladığı “Sizin Olsun” adlı kitabını, “Başegmezlikti Kaderim”(1997) adlı şiir kitabı takip etti.

1945 yılında Bulgaristan’ın Varna ilinde doğan sahne insanı ve şair Hafize Gün de 1977’de Türkiye’ye göç etti ve Bursa’ya yerleşti. Gün, Bursa Ahmet Vefik Paşa Devlet Tiyatrosu’nda yıllarca görev yaptı. Bu arada şiirlerini “Penceremde Çerçevesi Gökyüzü” ve “Yarı Uyanık Sokaklar” adlı kitaplarında topladı.

1972 Filibe/Bulgaristan doğumlu olan Mustafa Ocak ailesiyle birlikte 1978’te Bursa’ya göçtü. Çocuk yaşta geldiği Bursa’da yetişen genç şair, 1999’da şiirlerini “Geçmiş Zaman Silüetleri” adı altında kitaplaştırdı.

1989’da, Bulgaristan’da Türklere uygulanan Jivkov zulmünden kaçan binlerce insanın mekanı Bursa oldu. Zorunlu göçle Bursa’ya yerleşen soydaşlarımız arasında şairler de vardı. Ahmet Şerif Şerefli, Ahmet Emin Atasoy, Süleyman Mustafa Özgür, Hasan Özkan, Nurettin Eyüp Haskırış, Mehmet Şükrü Çavuşoğlu, Sabahattin Bayramöz yerleşmek için Bursa’yı seçen şair ve yazarlardı.

Ahmet Şerif Şerefli 1926’da Razgrat’ın Torlak şehrinde doğdu. Yaşamını gazetecilikle kazanan Şerefli, baskıcı Bulgar idaresine karşı çıkınca hapsedildi. Zorunlu göçle Bursa’ya yerleşince Bal-Göç tarafından yayımlanan “Balkanlar’da Türk Kültürü” dergisine emek verdi. 2000 yılında vefat eden Şerefli arkasında şiir ve düzyazı olarak çok sayıda kitap bıraktı. Burada şiir kitaplarını sıralayalım: Müjde(1960), Azın Çoğu(1963), Üçüncü Adım(1969), Çoğun Azı(1998) ve ölümünden sonra yayımlanan Vakıf Çok Geç(2001).

1944 yılında Eskicuma ilinin Krepça Köyü’nde doğan Ahmet Emin Atasoy Bulgaristan’da radyo programcılığı ve gazetecilik yaptı. Zorunlu göçün ardından

yerleştiği Bursa’da da öğretmenlik mesleğini sürdürdü. Şiir kitapları: Sensizliğimle Beraber(1968), Yüreğimde Şirin Tuna Aktıkça(1994), Duygu Burgacı(1994), Rüzgarların Küstürdüğü Yapraklar(1998), Perdeledim Penceremi Geceye(1998), Aşkın Yaşı Yok(1999), Damla Damla(1999). Şiir güldestesi: XV. Yüzyıldan Bugüne Rumeli Motifli Türk Şiiri Antolojisi(2001).

Eskicuma’nın Osmanlar Köyü’nde 1947 yılında dünyaya gelen Süleyman Mustafa Özgür Türkoloji öğreniminden sonra öğretmenlik yaptı. Bulgaristan’dan zorunlu göçle geldiği Bursa’da da öğretmenliğini sürdüren Özgür, bu şehirde şiirlerini kitaplaştırdı: “Sevgi Benim Borcum(1998)”. Bir de çocuklar için yazdığı şiirlerini “Düşlerim Gerçek Olsa(2001)” adıyla yayımladı.

Kırcaali’nin Aşağı Tozcalı Köyü’nde doğan Hasan Özkan da Türkoloji tahsilinden sonra öğretmenlik yaptı. Zorunlu göçle yolu Bursa’ya düşen şair burada üç şiir kitabı çıkardı. Sırasıyla “İnsan(1995)”, “Tan Gülücüğü(1996)” ve “Yardımlı(1997)”. Bursa’da da öğretmenliğine devam eden Özkan, 2001 yılında hayata gözlerini yumdu.

1990’lı yıllarda bir gün gazete-dergi bayiliği de yaptığım Yeşil’deki Sanat Kitabevi’nde bir adam uzun uzun edebiyat dergilerini tetkik edince dikkatimi çekti. Onunla konuşmaya başlayınca 1950 yılında Bulgaristan’ın Şumnu iline bağlı Tekke Kozlucası Köyü’nde dünyaya geldiğini, elektrikçilik meslek lisesi mezunu olup uzun yıllar elektrikçilik yaptığını ve zorunlu göçle geldiği şehrimizde de mesleğini sürdürdüğünü öğrendim. Bu şiire tutkulu elektrikçi Nurettin Eyüp Haykırış’tı. Benim şairliğimi ve yayımcılığımı öğrenince şiir dosyasını getirdi bir başka gün. Haskırış’ın o sıcacık ve samimi şiirlerini okuyunca çok duygulandım. Tek tek bütün yazdıklarını kendisiyle tartıştım. Eleştirilerimi ve şiirlerine müdahalelerimi olgunlukla karşıladı ve

teşekkür edip ayrıldı. Bir gün yakınları Onun “Yılların Tüketemediği(2002)” adıyla basılan şiir kitabını getirdi dükkanıma. Ne yazık ki benim elektrikçi-şair soydaş arkadaşım bu dünyadan uçup gitmişti.

1948 yılında Kırcaali/Eğridere’nin Elmalıkibir Köyü’nde doğan Mehmet Şükrü Çavuşoğlu da Türkoloji öğreniminin ardından öğretmenlik yaptı. 1989’da göçle geldiği Bursa’da hem öğretmenliğini hem de şiir çalışmalarını sürdürdü. Şiirlerini “Allıgını Soyunurken Kavaklar(1999)” adı altında kitaplaştırdı.

Bulgaristan’dan Bursa’ya son kırk yılda göçle gelen şairleri ve onların eserlerini konu ettiğim bu yazıyı Sabahattin Bayramöz’le tamamlamak istiyorum. Bulgaristan doğumlu Türk şairlerinin en önde gelenlerinden biri olarak değerlendirebileceğimiz Bayramöz 1931 yılında Bulgaristan’ın Dobriç şehrinde dünyaya geldi. Gazetecilik, editörlük ve radyo programcılığı yapan Bayramöz’ün Bulgaristan’da “Adresim Şudur(1962)”, “Ahmet Destanı(1964)” ve “Sokaklarım Çağrışimler İçinde(1966)” adlı şiir kitapları basıldı. Derlemeleri ve çevirileri de olan Bayramöz 1990’da Bursa’ya göç etti. Türkiye Yazarlar Birliği’nce ilki 1992’de Bursa’da düzenlenen “Türkçenin Uluslararası Şiir Şoleni”nde tanıdım Bayramöz’ü. Göçten önce Bulgaristan’da olanlardan ötürü son derece üzgündü. İçinde bulunduğu ruh hali şölende okuduğu şiire de yansdı. Duygulu ve derinlikli bir şiiri olan Bayramöz’ün “Bulgaristan Türklerinin Şiirinden Seçmeler: TÜRKÇENİN SARMAŞIKLARI” adlı güldestesi 2002’de Kültür Bakanlığı’na yayımlandı.

Yeri gelmişken şiir ve diğer edebi türlerdeki Türkçe eserlerini halen Bulgaristan’da üreten sanatkarları da selamlayalım. Başta Bursa olmak üzere Türkiye’nin muhtelif yerlerine göçle gelen şairlerin verimlerinin çağdaş Türk edebiyatına ayrı bir renk ve çizgi kattığını da belirterek yazımızı bitirelim.

Prof. Dr. İsmail Doğan

ERGUVAN, EMİR SULTAN VE BURSA

Bursa'da doğdum ve büyüdüm. Yani yörenin diliyle doğma büyüme Bursalıyım. Hayatımın üniversiteye kadar olan kısmı da Bursa'da geçti. Çocukluk ve gençlik yıllarını kapsayan bir dönemden söz ediyorum. Bu dönem, benim için olduğu kadar insan hayatı için de son derece önemlidir. Daha sonraki yıllarda üzerine konulan ve konulacak olan her şeyi belirleyen ve anlamlandıran keskin ve kalıcı etkilerin dünyasıdır üzerinde durduğumuz. O nedenle bu şehrin tonunu, rengini,

ufkunu, vizyonunu, geçmişini, bugününü ve geleceğini ruhumda daima hissettim ve hissetmekteyim. İşte bu nedenle birçok imge, hatıra, izlenim, yaşantı, tecrübe gibi; bir arkadaşımın Lise yıllarında "hatıra defterime" yazdığı şu dizeler de o dönemden kaldı:
Ne lale rengi, ne dal yeşili
Ne bir tas şaraptır arzuladığım
Erguvan akşamlar misali içli
Bir garip ruhum var
Anlamadığım.

Hatıra defterinden dilime dolanan, dilime pelesenk olan bu şiir ilginç bir şekilde duygusal dağarcığımanın vazgeçilmezleri arasına girdi. Birçok arkadaşımın benzer hatıralarına el yazımla benden intikal ettiği gibi, hissiyatımın nazik zamanlarında da hep yanımda oldu. Bunun bana göre birden fazla olan nedenleri arasında ruhumu erguvan akşamlarla bütünleştiren güçlü imgeleri gelir. Gün batımlarının yeryüzünde bıraktığı renk armonisi erguvanlarla, Bursa'nın erguvanlarıyla mistik bir vals üretirken günün çalkantısını evrensel bir dinginliğe ve huzura dönüştürdü. Burada sorun şudur: Acaba bu şiiri bir gencin zihin ve duygu dünyasına

yerleştiren şey gerçekten erguvan imgesi midir; yoksa çocukluğu ve gençliği erguvanlar şehrinde geçmiş birinin kanıksanmış ruh haliyle bütünleşme kolaylığı mıdır? Bu sorunun cevabını doğrusu tam olarak ben de bilmiyorum. Ama şunu söyleyebilirim: Erguvan'ın "toplumsala girdiği", "toplumsala dönüştüğü", "toplumsalla kaynaştığı", "toplumsalı ürettiği" nokta işte bu soruların kesiştiği noktadır. Erguvan bir yere ait olmanın, bir yöreye ve bir kültüre mensubiyetin anahtar terimi olmuştur. Emir Sultan Bursa'da başlattığı "erguvan etkinlikleriyle" böyle bir anahtar terim seçmiş olmaktadır. Bu bakımdan erguvanın kendine özgü renklerinde

mistik ve toplumsal bir mesaj bulan bilgedir Emir Sultan.

Erguvan yalnızca bir renk değildir

Çünkü erguvan bir renktir, bir sentez, bir alaşımdır. Bir renk alaşımıdır. Bu renk "doğal yolla ancak bazı yumuşakçaların topluca yok edilmesi pahasına elde edilir. Mineral erguvan şeklindeki formu ise, altın tozu ve bazı kalay tuzlarının karışımı halinde yapay yolla da elde edilebilir." Bu haliyle erguvan, "aurada derin bir ruhsal bütünlüğe işaret eder."¹ O nedenle erguvan sadece bir renk değildir. Bu renk, dönüştürendir. Bu renkle gün geceye, gece de güne, gündüze, aydınlığa dönüşür. Bahar

¹ Hasan Doğruyol, "Erguvan Üzerine", Uludağ Üniversitesi Dergisi, Nisan 2003, S. 13.

akşamlarında uzun gün batışlarına rengini veren, günü yine kendi renklerinden açan ve üretendir erguvan. Bir yüzünde dünya, öte yüzünde ukbâ... bir yüzü geçmiş, bir yüzü gelecek. Ve bütün yüzlerinden filizlenen bir çağrıdır, bir sestir bu rengiyle erguvan.

Harun Peygamber'in efodundaki erguvanî kırmızı, Eski Mısır'ın asalet sembolünde, Roma İmparatorunun pelerinindeki erguvanî tonunda, Kanuni Sultan Süleyman'ın kabul çadırında seçilmiş bir renktir erguvan. Acaba bu rengi dünyevî saltanatın simgesi haline getiren; Peygamberlerin, İmparatorlukların, Sultanların, Kralların muktedir dünyalarına; efsanelerin, mitolojinin gizemine bir metafor olarak girmesini sağlayan şey alışımındaki bu erişilmez metafizik öz müdür? Bu sembolik seçim iktidarlar ve imparatorluklar için metafizik bir güç ve temel arayışına mı işaret emektedir? Bu soruların cevabı Emir Sultan'ın Bursa'da erguvanlara yüklediği anlam ve işlevlerde gizlidir.

Evliya Çelebi'nin Bursa fotoğrafı

Evliya Çelebi ünlü Seyahatnamesinde benzersiz bir Bursa tablosu için şöyle bir giriş yapar: "Bu şehir, Filedar sahrasından acayip ihtişamlı bir şekilde bellidir ki, seyrettiğim büyük şehirlerin hiçbirine benzerliği yoktur, üzerinde ışık dalgaları rûhaniyetli büyük eski bir şehirdir. Zira burada olan büyük ermişler, tefsirciler, hadis bilginleri, edebiyatçılar ve yazarlar başka diyarlarda yoktur, ancak cennet benzeri Bağdat'ta ola.

Bu şehrin güney tarafında Ruhban Dağı'nda hayat suyu kaynakları bulunduğundan o yüksek dağdan, 1060 adet isim ve şekilleriyle bilinen hayat suyu, akarsular akarak yukarıda sayılan yapıları sulayan, pınar suları çağlayan bir şehirdir. Geniş vilayeti bakımlı, bağ ve bostanları meşhur, ebedi sürecek olan cennet benzeri yerdir.

Meyveli ve meyvesiz ağaçları, sayısız çiçekleri ve özellikle erguvan çiçekleri açan ağaçları o kadar boldur ki senede bir kere Emir Sultan hazretlerinin "Erguvan cemiyeti" şenliği olup bütün diyarlardan denizler gibi insanlar toplanıp büyük bir topluluk olur ki bu çok meşhurdur, anlatmak ve izah etmek mümkün değildir. Ancak bu büyük topluluk Emir Sultan ruhaniyeti ile olur."²

Görüldüğü üzere Emir Sultan ve erguvanları, Evliya Çelebi'nin Bursa fotoğrafının en güzel karesi olarak seçilmiştir. Kaldı ki Evliya Çelebi'nin Türk kültür tarihine mâl olan seyahat merakının temelinde de, içine düşen Bursa ateşini alevlendiren de Emir Sultan'dır. Günün birinde "dert ortağı" dediği bir "can dostu",

"Ey can dostum kardeşim Evliyam! Gel seninle 'önce yoldaş' sonra yol sözüne uygun olarak arkadaş olup beş-on gün içinde eski taht merkezi, büyük bir şehir olan Bursa şehrini seyredip gezip dolaşıp kalbin aynasını gam pasından arındırıp hüznü gönlümüzü şenlendirelim. Gamlı gönlümüzü gamdan kurtaralım. Binlerce ibret verici eserleri, yüzlerce bilgin canları, geçmiş Osmanlı Sultanlarının türbelerini ve diğer nurlu mezarları ziyaret edelim. Özellikle Emir Sultan hazretlerinin mübarek kabrine yüz sürüp kalbimiz nurla dolsun, cihan cihan can sohbetleri edelim" deyince hemen içime bir ateş düşüp o vefalı dostun teklifiyle içi (me) Bursa diyarına gitme ..."³ arzularıyla dolmuştur.

Emir Sultan ruhaniyeti

Evliya Çelebi'nin Nisan 1640 tarihinde gidip gördüğü Bursa izlenimlerinde bu alıntılarda gözlendiği üzere Emir Sultan, kent gezginleri için merkezî bir merak ve izlenim konusudur. Ama Evliya Çelebi'nin bu izlenimi Emir Sultan'ın yalnızca mistik ve ruhaniyetli vasfıyla sınırlı olarak kalmamış; bu bilge

insanın döneminden sonraki etkilerine de yönelmiştir. Onun dikkate değer olan bu gözlemi ancak "Emir Sultan ruhaniyetiyle" bir araya gelen hareketli topluluklardır. Evliya Çelebi "Erguvan Cemiyeti"ne böylelikle önemli bir vurgu yapar. Erguvan cemiyeti şaşırtıcı bir biçimde çok sayıda insanı, onun diliyle "denizler gibi insanları" bir araya getirmektedir.

Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği "Erguvan Cemiyeti", "Erguvan Faslı", ve "Erguvan Bayramı", "Erguvan Şöleni" olarak da bilinir. Emir Sultan'ın yaşadığı dönemde olduğu gibi yaşamından sonra da ve günümüzden yüz yıl öncesine kadar devam etmiştir. Böylelikle ölümünden sonra manevî varlığına paralel olarak Emir Sultan'ın toplumsal etkisi de varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte "Emir Sultan türbesi ve mescidi, Bursa'nın hayatını zaman zaman etrafında toplayan merkezlerden biri"⁴ haline gelmiştir.

"Ben Emir Sultan'ın bu rolünü çok seviyorum..."

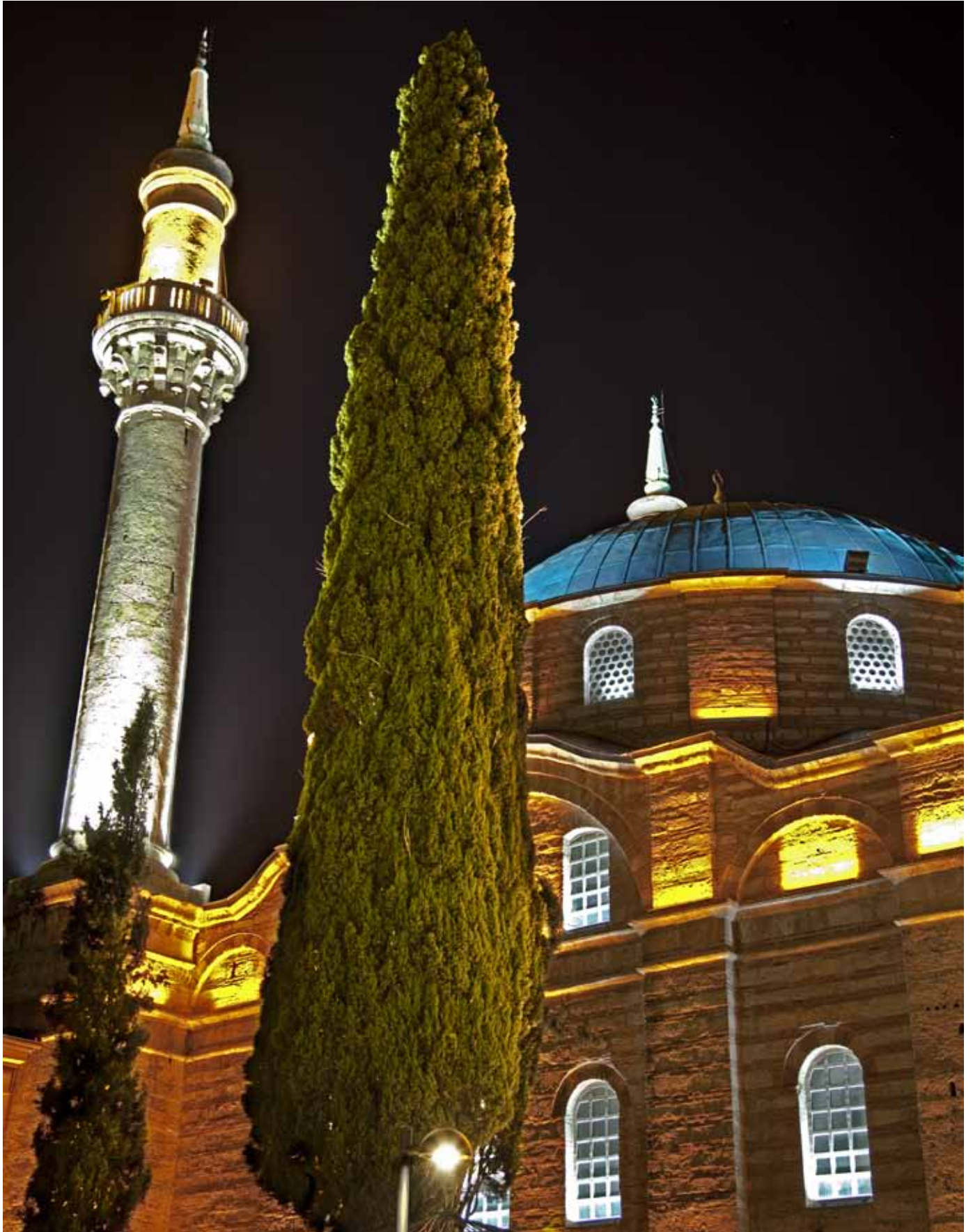
Emir Sultan ve türbesinin bir cazibe merkezi haline geldiğine dikkat çeken Ahmet Tanpınar olayı şöyle betimler: "Her sene bahar mevsiminde bu türbede büyük bir halk kitlesi toplanır, erguvan bayramı yaparlarmış. Bu erguvan sohbeti beni çok düşündürdü. Acaba eski dinlerden, bugün Bursa müzesinde küçük mezar heykellerini, yüzlerce kırık âbidesini gördüğümüz akîdelerden kalma bir şey mi? Yoksa sadece yeni fethedilmiş bir toprağı takdis için fâtihten icat ettikleri bir bayram mı? Nereden gelirse gelsin, bu Türk velîsinin adı Bursa'da tarih boyunca devam eden ve 'naturiste' bir ibadete çok benzeyen bir geleneğe karışıyor.

Ben Emir Sultan'ın bu rolünü çok seviyorum, çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da erguvandır. O, şehirlerimizin ufunda

² Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Hazırlayanlar: Y. Dağlı/S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi yayınları, Haziran 2005, 2. C.-1. Kitap, s. 12-13.

³ Aynı, s. 2.

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 1969, s. 126.

her bahar bir Diyanizos rüyası gibi sarhoş ve renkli doğar. Dünyanın tekrar değiştiğini, tabiatın ağır uykusundan uyandığını haber vermek ister gibi zengin, cümbüşlü israfıyla her tarafı donatır, bahar şarkısını söyler.”⁵

Evliya Çelebi’nin şaşkınlığı Tanpınar’ın açıklamalarında tarihsel ve sosyolojik bir meraka dönüşür. Tanpınar, erguvan etkinliğinde “naturist bir geçmişe” gönderme yaparken aslında erguvanların çağlar boyunca süregelen varlığını öne çıkarır. Bu süreklilik gücünü ister “naturist” düzeyde “dinsel” ve “metafizik” bağlama otursun; isterse dünyevî güç ve iktidarlara simgesel anlamlar yükleyen aktüel bir değer üretmiş olsun; her durumda ve her zaman yaşamın içinde –var- olmaktan alır. Bu açıdan bakıldığında erguvanların Tanpınar tecessüsünde tebellür eden “kırık dökük akidelere” anlam vermesi kadar doğal ne olabilir ki?! Hayatı bu kadar derinden yakalayan bir “varoluştan” elbette ki Emir Sultan’ın kayıtsız kalması beklenemezdi. Öyle de oldu. Hem o kadar oldu ki, Emir Sultan kuruluş devrinin Bursasında Emir Sultan, erguvanlarla bir milletin “asabiyyet”⁶ ruhunu birleştirdi. Böylelikle Erguvanlar, Emir sultan gayretinde Bursalıların şahsında Osmanlı milletin asabiyyet ruhunu ateşleyen toplumsal bir simgeye dönüşüverdi.

Emir Sultan’ın Bursa’daki toplumsal rolü

Tanpınar’ın ayrıntıya girmeksizin Emir Sultan’a yakıştırdığı ve sevdiğini söylediği rolü işte budur. “Ben Emir Sultan’ın bu rolünü seviyorum” diyordu Tanpınar. Bu rol “toplumsal”dır. Şimdi ben yıllar sonra Tanpınar’ın bu sözünü böylece tamamlamış oluyorum: Emir Sultan, mistik önderliğinin yanı sıra çok sayıda Bursa ve çevre vilayetlerin insanlarını erguvan şölenleriyle bir araya getirmek suretiyle Türklerin asabiyyet

ruhunu geliştiren büyük bir toplumsal rol üstlenmiştir. O, son kuşak Horasan erenlerinden olarak kendi kuşağının misyonunu da böylelikle daha etkin ve görkemli olarak toplumsal alana taşımış olmaktadır. Emir sultan özelinde bu misyon, yığınların ve kalabalıkların kentler kurmaları, kurdukları ve yaşadıkları kentleri bayındır ve medeni hale getirmeleridir. Bu aşamada şu sorunun cevabını verebiliriz: Acaba Emir Sultan’ın erguvanlarda gördüğü neydi? Emir Sultan’ın toplumsal rolü için erguvan seçimi bir birikimin sonucudur. Bu birikim Buhara’nın ait olduğu coğrafyadan kültürel genlerine intikal eden ‘naturel’ imgelerle; ana kavşaklarını Merv, Nişapur, Isfahan, Bağdat, Hire, Basra, Hicaz, Kudüs, Halep, Şam, Antakya, Konya, Karaman, Kütahya, İnegöl ile Bursa’da noktalanan uzun bir yolculuk üzerinden gelişen yorucu ve çileci bir bilgeliktir.

Bu yorucu ve çileci yolculuk tüm bu kavşakların tarihsel, sosyal, kültürel gizemini Emir Sultan’ın kültürel ve entelektüel dağarcığına taşıyan önemli bir faktördür. Açık ki bu durum farklı

coğrafyaların kanatlarını birleştiren bilgelik için, özgün bir entelektüel hinterlant olarak algılanmalıdır. Aksi halde bir bitkiyi toplumsal bir işlev için simgesel bir değer olarak kabule varan bilgeliği anlamak güçleşecektir. O halde Emir Sultan Erguvanlarda gerçekten neyi görmüş olabilir? Bir bitkide geçmişte gören gözler neyi gördüyse döneminde de Emir sultan onu görmüştür. Bugün de bir bitkide gören gözler neyi görüyorsa Emir sultan onu görmüştür. Bazen “sarı çiçeğe” yönelen meraklar olmuş, “annen baban var mıdır?” diye seslendirilen. “Çiçek, eydur derviş baba/ annem babam topraktır” deyivermiş. “Zambaklar en ıssız yerlerde açar Ve vardır her vahşi çiçekte gurur” dizelerinde olduğu gibi çiçeklerdeki gururu zambaklarla anlattı bazı şiiirler. Güllerin sembolik gizeminde şiiirler varoluş ve dirilişin evrensel kanatlarını ürettiler; tıpkı Sezai Karakoç’un “Gül Muştusu”nda olduğu gibi: “Ey Gül, sen bahar yağmuruna karışan Diriliş şarabı olursun bize Ölüp de dirilmiş çocuklar oluruz biz Seni kana kana bahar bardaklarından içince.”

⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 1969, s. 127.

⁶İbn-i Haldun’un toplum çözümlemesinde kullandığı bir kavram olan asabiyyet, Mukaddime’de şöyle tanımlanır: “Bir nesilden gelenlerin bir araya toplanarak kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafında toplanmalarıdır”.

Bilgelik ve sosyoloji: Horasan erenlerinin evrensel söylemi

Hiç kuşkusuz ki Türklerin tarihinde bilgeliğin sosyolojik kulvardan yararlandığı bir gerçektir. Ahmet Yesevî kırkar kişilik gruplarda kadınlara Divan-ı Hikmet okurken; Hacı Bayram Velî, Bacıyân-ı Rum örgütlenmesinde toplumsal dayanışmayı kadınları da işin içine sokmak suretiyle genişletirken; Mevlana, “Gel, ne olursan ol yine de gel!” çağrısında hareket kabiliyetleri olarak gönüllerde genişleyen sosyolojik bir referanstan güç ve enerji almışlardır. Bunları yapmakla onlar, dünyadan ve toplumdan kopuk bir hareket değil, bilakis farklılıkları kucaklayan geniş ve kuşatıcı toplumsal bir rol üstlenmişlerdir. Eğer böyle olmasaydı Emir Sultan ruhaniyeti, “denizler gibi insanı” yani çok farklı kalabalıkları bir araya getirebilir miydi? “Denizler gibi” deyimini bizatihi farklılıkları anlatan bir deyim değilse ne olabilir? O halde Emir Sultan’ın erguvanlar üzerinden ürettiği toplumsal bir çağrı var mıdır? Bu çağrı nasıl bir ayrıntı ortaya koyar?

Bu sorunun son kuşak Horasan Erenlerinin evrensel söylemiyle yakından ilgisi vardır. Orta Asya steplerinden başlayıp Gazneli ve Selçuklu kollarıyla İran içlerinden Anadolu’ya ulaşan ve burada bir İmparatorluk gücü ve genişliğine yükselen büyük yürüyüşün öncüleri (Horasan Erenleri) son kuşakta şöyle bir söyleme yöneldiler: Bu topraklar başta Anadolu olmak üzere sonsuza kadar bizimdir. Bu toprakların ebedi geleceğinde söz sahibi olabilmek için yerleşik kültürün olanca gerekleri yerine getirilmelidir.

Yerleşik kültür demek sanat demektir, edebiyat demektir; mimarlık ve bayındırlık demektir. Şehirler kurmak ve kurulan şehirleri, köprüler, yollar, sanat ve edebiyat eserleri ile donatmak

demektir. Ait olduğunuz şehirleri yaşayan bir kültür ve uygarlık merkezi, bir bilim, inanç ve felsefe dünyası haline dönüştürmek demektir.

Bu bağlamda bakıldığında Emir Sultan’ın Bursa’daki yaşamında ve burada yaptıklarında mistik ve manevi önderliği ile paralel giden bir toplum mühendisliğinden söz edilebilir. Hiç kuşkusuz indirgenmiş görünen bu işlev onun yelpazesi çok geniş olan toplumsal çağrısı ile açıklanabilir. Bu geniş toplumsal çağrıyı anlayabilmek için yaşadığı dönemi çok iyi bilmek gerekir.

Emir Sultan, kuruluş ve gelişme halindeki yeni bir devletin mensubudur. İstanbul onun vefatından 24 yıl sonra fethedilmiştir. İstanbul fethi öncesine tekabül eden bu yaşamı Osmanlı’nın kuruluş ve genişleme sancılarının toplumsal heyecan ve başarıma duygusuna en çok ihtiyaç duyulan bir döneme aittir. Emir Sultan bu heyecanı mistik bir temelde dünyevileştiren, üreten ve geliştiren bir bilgedir.

Milletlerin devlet olma serüvenlerinde bu başlangıçların önemi çok büyüktür. “Asabiyyet” duygusunun yoğun olduğu bu dönemde, bu duygulardan görünür toplumsal sonuçlara yönelme işi biraz da toplum önderlerinin kılavuzluğuna ihtiyaç duyar. Son kuşak Horasan Erenlerinin ebedi söylemi böyle bir kılavuzluğun ürünüdür. Emir Sultan, yeni devletin başkentinde bu toprakları ebediyen yaşayanlara ve onlardan gelenlere bırakacak unsurların neler olduğunu kuşkusuz ki çok iyi biliyordu. O nedenle okuturken okutmanın; yaşarken, yaşamıyla önderliğin ve rehberliğin; yazarken tarihe bir şeyler bırakmanın aynı zamanda erdemine olan bir çağrıyı da apaçık öne çıkarıyordu. Bu bağlamda erguvan şenliği bizatihi toplumsal bir çağrıdır.

Demek istenen de şudur:

“Ey Bursalılar!
Sizler!

Bursalı ve Şehrîsiniz; şehirlisiniz ve medenîsiniz. Bir medeniyete âitsiniz. Şehirliler, birbirinden kopuk, birbirine sırtını dönük, birbirine kayıtsız olamaz. Şehrin toplumsal damarlarından, şehirlerin yer altından ve yer üstünden ve şehirlerin bu ayrıntıda ortaya çıkan kaderinden kendinizi soyutlayarak yaşayamazsınız. Sizi erguvanlar çağırıyor. Erguvanların bu çağrısına kulak verin.

Uzun kış mevsimi sizleri birbirinizden uzaklaştırmış, münzevî hale getirmiş ve kendi sorunlarına itmiş ve hatta zorlamış olabilir. Bu olmasa bile kışın getirdiği kozmik etki sizi bir şeylerden ve hatta dünyadan uzaklaştırmış olabilir. Ama bilin ki bahar geldi. Erguvanlar sizi yaşadığınız ve ait olduğunuz kente ve dünyaya çağırıyor. Bir araya gelin. Yaşamın merkezinde birbirinizi esenleyin. Varolmanın tadını birlikte olmaya zerk ederek yaşamda sizin için sunulan nimetlerle Allah’a şükredin, yaşadığınızın farkına varın.”

Böylelikle bir paradoks olarak denilebilir ki, Emir Sultan, Erguvan şölenleriyle Bursa’nın kış mevsiminin kozmik etkisinde pekişen mistik havasını henüz baharın başlangıcındayken dünyevileştirmeyi denemiştir. Bunun için yöntem basittir: Toplumsal hareketliliği sağlamak. Kalabalıkları kente, kent merkezine çekmek. Erguvanlar bu amaçla seçilebilecek en karakteristik bir mensubiyet sembolüdür.

Kenti erguvanla özdeşleştiren bu bilgeliğin mensubiyete yüklediği anlam önemli bir toplumsal mesaj içermektedir. Bu mesajda kentlilerin ve özellikle Bursalıların yaşadıkları şehre sahip çıkmaları istenir. Erguvan etkinliklerinin kent merkezine getirdiği toplumsal

hareketlilik elbette kültürel, ekonomik, edebi ve sanatsal hareketliliğin de esaslı bir nedeni olarak işleyecektir. Bursa'nın Erguvan şölenleri münasebetiyle her yıl böyle bir zengin sosyo-kültürel etkileşime sahne olmasının söz konusu olumlu sonuçlardan ayrı düşünülmesi elbette mümkün değildir. Bursa'nın bir cazibe merkezi haline gelmesi bu etkinliklere anlamını ve ruhunu veren Emir Sultan'ın hiç kuşkusuz ki temel beklentileri arasındaydı. Bunun son yılların aktüel turizm gündemi olan "inanç turizmi"nden beklenen maddi ve manevi yararların tümünü kapsayan bir beklenti olmadığını kim inkâr edebilir.

Bir Öneri: "Emir Sultan Ruhaniyeti Büyük Bursa Ödülü"

Şimdi Bursalılara ve kentlilere, yüzyıllar öncesinin bu evrensel bilgeliğinde ortaya çıkan toplumsal çağrıya kulak vermek düşüyor. Bu sese kulak veren Bursalılar neler Yapmalılar? İşte bazı öneriler:

Erguvan etkinlikleri geçmişte olduğu gibi Bursa'da her yıl düzenli olarak organize edilmelidir. Erguvan etkinliklerinin bir şölen boyutu olmalı, bir de kültürel ve entelektüel boyut olmalıdır. Şölen boyutu, eğlence ve toplumsal ve ticari hareketliliği içermelidir. Bu alanda tam bir festival havası yaratılmalıdır. Bursa, etkinlik günlerinde görsel ve sanatsal açıdan ülke ve dünya için bir cazibe merkezi haline getirilmelidir.

Enetelektüel boyut ise ülke ve dünyadaki bilim ve düşünce adamlarını toplayacak etkinlikleri içermelidir. Bunun için sempozyum, kongre, çalıştay ve paneller düzenlenmelidir. Bu çerçevede başta özellikle Bursa'nın tarihsel, düşünsel, sosyolojik sorunları tartışmaya açılmalı; kent ve kentlilik bilinci oluşturu söylemler üretilmelidir. Bursa'nın ve Bursalının başarı

öyküleri ödüllendirilmelidir. Sanatta, edebiyatta, bilimde, bilgelikte, sporda, ekonomide, siyasette öne çıkmış; ülke ve dünya çapında isim yapmış Bursalılar ödüllendirilmelidir. Bu ödül organizasyonunun adı da "Emir Sultan Ruhaniyeti Büyük Bursa Ödülü" olmalıdır.

Bursa'da genç kuşakların "kentlilik bilinci" ve "mensubiyet kültürlerini" üretmek ve geliştirmek amacıyla ilk ve ortaöğretim öğrencilerinin bu etkinliklerde sorumluluk ve rol almaları sağlanmalıdır. Bunun için teşvik edici ve güdüleyici (motive edici) bir yaklaşım içinde olunmalıdır. Pedagojik açıdan gönüllülük esas olmalıdır. Bu amaçla öncelikli olarak ilk ve orta öğretim düzeyinde Bursa ve ülke genelinde; "Emir Sultan'ın toplumsal rolü" konulu, ödüllü bir kompozisyon yarışması düzenlenmelidir.

Bütün bu etkinlikleri ve her yıla tekabül eden uzun erimli çalışmaları planlayacak ve organize edecek bir "Erguvan Etkinlikleri Bursa Konseyi" kurulmalıdır. Bu konsey ya da danışma kurulu, "Emir Sultan ve Erguvan Etkinlikleri Kurulu" adını almalıdır. Bu kurulun üçte biri yerel ve mülki yöneticilerden, üçte ikisi ise düşünce, sanat ve bilim adamlarından oluşturulmalıdır. Bursalı bilim, sanat ve düşünce insanları elbette tercihen çoğunluğu teşkil etmelidir.

Kaynakça

ALGÜL, Hüseyin: "İsmi Erguvanla Özdeşleşen Derviş: Emir Sultan Buhari", Erguvan Muhabbeti içinde, Derleyen, Ramis Dara, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Yayınları, Mart 2005, s. 43-48.

BİRAND, Kâmuran, Alıç Ağacı İle Sohbetler, TÜBİTAK Yay., 1996.

DOĞAN, İsmail, "Bursa'da Emirsultan ve

Erguvanların Toplumsal Çağrısı", Emir Sultan ve Erguvan, Toplumsal Bir Çağrı", Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Nisan 2007, s. 105-116.

DOĞAN, İsmail: "Doğal Bir Müzeyi Dünyaya Açmak, Ya Da Uludağ'ı Yeniden Keşfetmek", Eylül ve Bursa, Kent Sosyolojisi Denemeleri içinde, İstanbul, Gendaş Yay., Temmuz, 2004, s. 41-54.

DOĞAN, İsmail: Türk Eğitim tarihi'nin Ana Evreleri: Kişiler Kurumlar ve Söylemler, Ankara, Nobel Yayıncılık, 2. Baskı, Şubat, 2012.

DOĞRUYOL, Hasan, "Erguvan Üzerine", Uludağ Üniversitesi Dergisi, Nisan 2003, S. 13.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Hazırlayanlar: Y. Dağlı/S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi yayınları, Haziran 2005, 2. C.-1. Kitap.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, Beş Şehir, İstanbul, MEB. Yay., 1969.

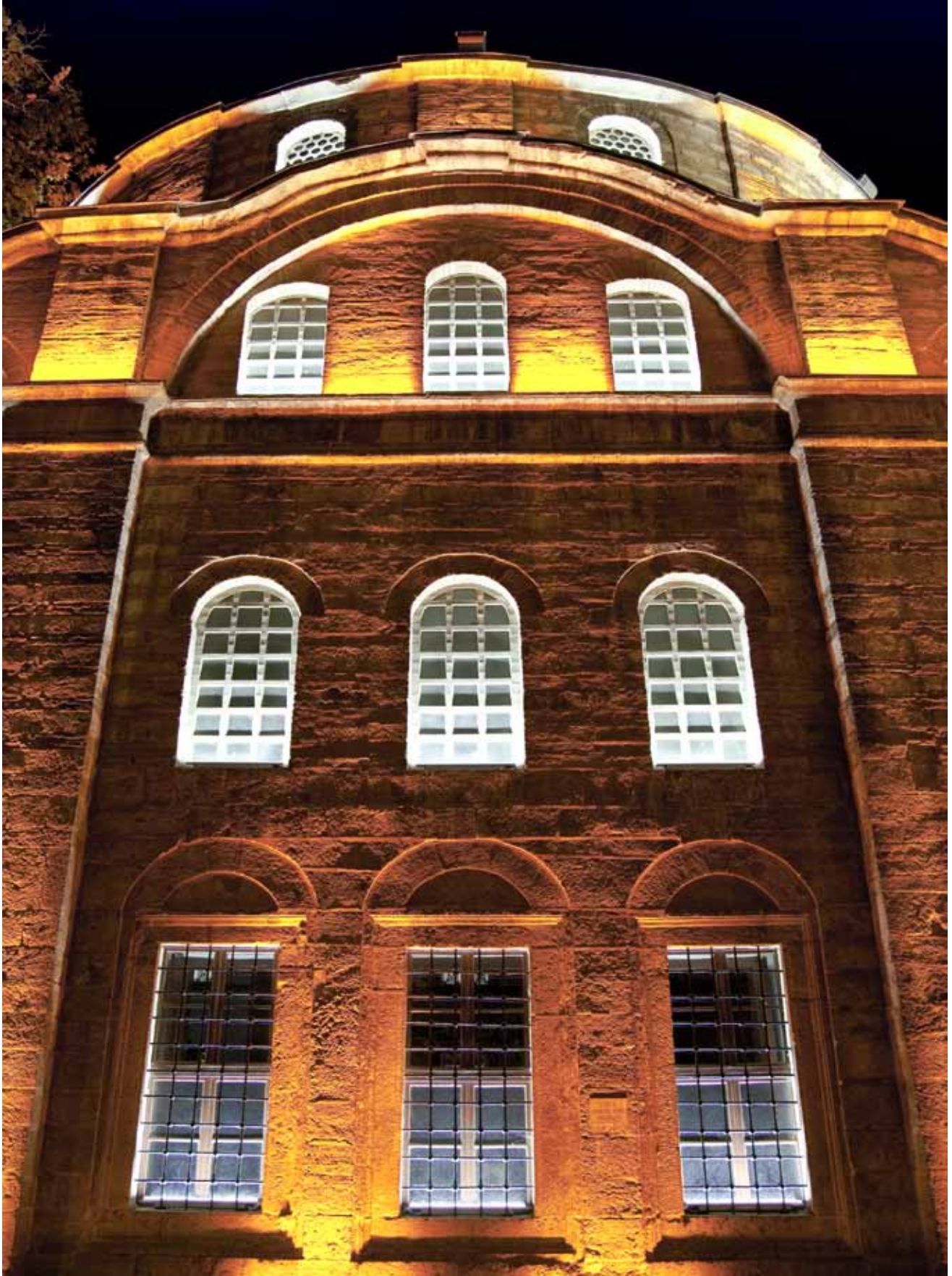
Hasan Doğruyol, "Erguvan Üzerine", Uludağ Üniversitesi Dergisi, Nisan 2003, S. 13.

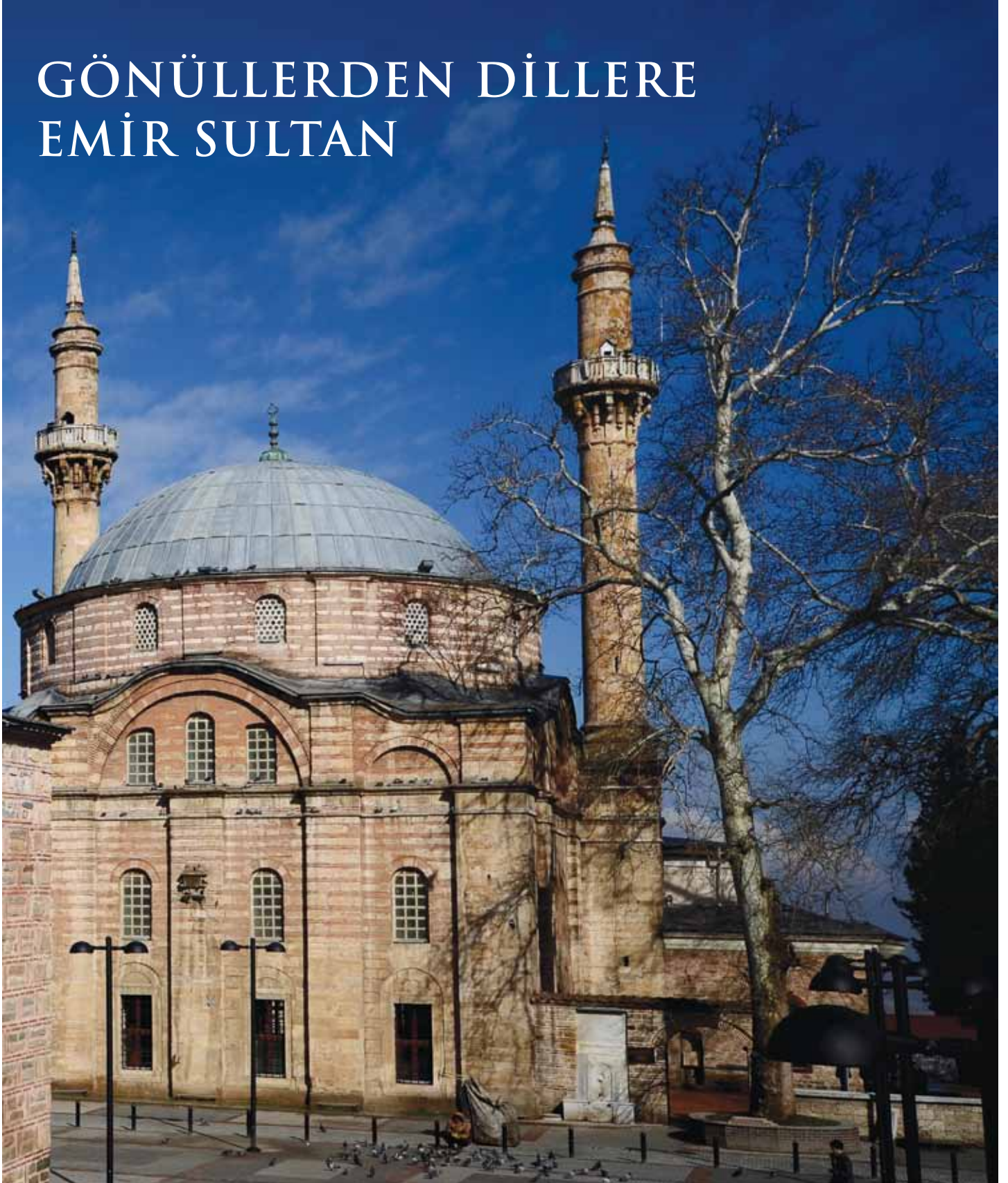
Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Hazırlayanlar: Y. Dağlı/S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi yayınları, Haziran 2005, 2. C.-1. Kitap, s. 12-13. Aynı, s. 2.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 1969, s. 126.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir, İstanbul 1969, s. 127.

*İbn-i Haldun'un toplum çözümlemesinde kullandığı bir kavram olan asabiyyet, Mukaddime'de şöyle tanımlanır: "Bir nesilden gelenlerin bir araya toplanarak kuvvet, kudret ve üstünlük sahibi olmaları ve bir ideal etrafında toplanmalarıdır".

GÖNÜLLERDEN DİLLERE EMİR SULTAN

Derleme: E. Ertan AKMAN

Bizim önümüzü aydınlatan üç kandilimiz, üç ışığımız var; bu 3 kandilden birincisi sevgimizdir. Bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır. Bizi halka, halkı bize; hepimizi, bedenimizi vereceğimiz toprağa bağlar. Bu üç kandilden ikincisi yine sevgidir. Bizi yönetenlere, yönetenleri bize; hepimizi bizi doyuran toprağa bağlar. Bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır. Bu üç kandilden üçüncüsü, bir daha sevgidir. Halkımızla yönetenlerimizin ötesinde kalan insanları bize, bizi insanlara; hepimizi bir göğün altına, bir yerin üstüne bağlar. Bizde yanar, bizde söner, bizden sonraya kalır. Biz de, bizden öncekiler yolunca tâ Buhara'lardan bu 3 kandilimizle geldik buraya temelleşmeye... Buranın temellisi; buralı olacağız... İnşallah!"

Emir Sultan, Anadolu'yu aydınlatanlardan... İç gözlerine hikmet sürmesi çekilen Hak kahramanlarından... Asıl adı Mehmed Şemseddin. Babaları Seyyid Mehmed bin Ali... Bir zamanların irfan beldesi Buhara'da dünyaya geldi. Fakat asıl adıyla değil de "Emir Sultan" olarak şöhret buldu ve öyle tanındı...

Tarihimizde yaşayış ve sohbetleri ile insanların İslâm'a gönülden bağlanmasına vesile olmuş büyük insanlar vardır. Bu büyük insanlar yaşamış oldukları şehirlerin manevî merkezi haline gelmişlerdir. Nitekim İstanbul'da Eyüp Sultan, Ankara'da Hacı Bayram-ı Veli; Konya'da Mevlâna, Erzincan'da Terzi Baba; Kastamonu'da Şeyh Şaban-ı Veli ve Bursa'da Emir Sultan bu büyük insanlardandır.

Bu Allah dostlarının Anadolu'da İslâm'ın yayılması ve doğru şekilde yaşanmasında rolleri büyüktür. Daha işin başında Anadolu fatihlerinin yanında alperenler diye bilinen tasavvuf erbabı âlim ve arif kişileri görüyor; bunların bu toprakların mânevî fatihi ve gerçek mânâda Anadolu'yu aydınlatanlar olduklarını biliyoruz.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi; "15. asrın halk muhayyilesine en çok mal olmuş kişisi olan ve özellikle Bursa'nın dinî ve tasavvufî hayatına çok önemli katkılar yapan, dinin doğru yaşanmasını sağlayan, Kur'an ve Sünnet adabını halka öğreten, gönüllere imanın yerleşmesine vesile olan, ilmi, irfanî ve hayatıyla insanlara en güzel örneği sunan büyük Allah dostlarından birisi de Emir Sultan Hazretleridir.

Bursa deyince akıllara ilk gelen Emir Sultan'dır. Çünkü Bursa'ya manevî gıdaların salkımını veren O büyük Veli'dir. Emir Sultan, yeni yepyeni ve taptaze bir toprakta mekân tutmak üzere Orta Asya'dan Anadolu'ya akan Türk boylarını mayalamak gayesiyle, Horasan illerinden kopup gelmiştir... Nesepleri tâ Hazret-i Ali'ye, ondan da Allah'ın Sevgilisi Hazret-i Muhammed'e uzanmaktadır.. Yani seyyidler kolundan... Asıl adı Muhammed Şemseddin olan Emir Sultan, 1368'de Buhara'da doğmuştur. Babası, çömlekçi mânâsına gelen "Emir Külâl" lâkabı ile tanınan devrinin mutasavvıflarından Seyyid Ali'dir. Soyları itibarıyla "Emir", Buhara'da doğmalarından dolayı "Emir Buhari" veya "Emir Şemseddin-i Buhari" dendiği gibi, veli olmasından ve aynı zamanda Sultan Yıldırım Bayezid'e damat olmasından dolayı da, "Emir Sultan" denmektedir.

Emir Sultan'ın babası Seyyid Ali, Buhara'da âriflerin yolundan gidenlerdendi. Şöhretten ve gösteriştan kaçınır, halkın hizmetine koşardı. Kıt kanaat da olsa alın teri, el emeği ile geçinmeye itina gösterir, çömlekçilik yapardı.

Emir Sultan Hazretleri ilk tahsilini her şeyiyle Müslümanlığın yaşandığı aile ocağında görmüştür. Babası, yedi yaşında iken annesi vefat eden oğlu Muhammed Şemseddin'in (Emir Sultan) örnek bir insan olarak yetişmesi için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Oğlunu, İslâm'ın özünde var olan yüksek insan sevgisi ile

yetiştirmeye çalışıyordu. Bunun yanında oğluna kendi mesleği olan çömlekçiliği öğretiyordu. İşte oğluna verdiği nasihatlerden bir misal:

"Oğlum! Peygamberi anandan ve babandan daha çok sev. Soyunla övünme. Yalan söyleme, her gününü son gününmüş gibi tamamlamaya çalış. İlim öğren ve bunda asla üşenme. Selâm vermeden hiçbir topluluğa girme. Hz. Kuran ve hadisler sana yol gösterecek. Oğlum! hayat her şeyi ve her yanıyla senin için bir mekteptir. Hayra koş; kötülükten kaçın. Unutma ki en büyük silâhın Allah'a ettiğin dua olacaktır."

Ayrıca babasının önde gelen müritlerinden Şeyh İsa gibi zamanın ünlü mutasavvıflarının da sohbetlerinde bulunarak olgunlaşmıştır. Emir Sultan, on sekiz yaşlarında iken, en önemli dayanağı babasını kaybetmişti. Bir süre babasının yakın dostları ve özellikle Seyyid İsa'nın yanında kalmış eğitimini tamamlamıştır.

Kendini bildi bileli ilim meclislerine koşar. Okur, okutur, öğrenir, öğretir, hasılı iyi yetişir. Babasının vefatı üzerine Medine'ye yerleşmeye niyetlenir. Artık Alemlerin Efendisine komşu olmalı ve ömrünün sonuna kadar kalmalıdır orada. Nitekim önce hacceder, sonra Münevver Belde'ye geçer.

Ama bakın şu işe ki, o yıl görülmedik bir kalabalık vardır. Yine de misafirhanelerden birinde kıvrılıp uyuyacak kadar olsun bir yer bulur, döşegini serer. Ancak binaya bakanlar alelacele gelir, başına dikilirler.

"Ama efendim" derler, "orası Seyyidlere ayrıldı" Seyyid Muhammed güler. "İyi ya" der, "Ben de Seyyidim zaten." Görevliler "Hadi canım sen de" demezler belki, lâkin delil isterler. Seyyid Muhammed ellerini çaresizlikle açar, boynunu bükür. "Buraların yabancısıyım, söyleyin kim

şahit olsun bana?" der.

- Peki ama, biz nasıl inanalım sana?
- Durun. Bir şahit buldum galiba.
- Kimi?
- Dedemi!

Seyyid Muhammed "Buyrun!" der, önlerine düşer. Mescid-i Nebi'ye gelirler. Genç Seyyid kabre döner, "Esselamü âleyküm ya ceddî!" der. Kabirden çok tatlı bir ses duyulur: - "Ve âleyküm selâm ya veledi!"

Seyyid Muhammed Medine'de yerleşmeye niyetlidir, ancak bir gece rüyasında Resulullah Efendimiz ile Hazret-i Ali'yi görür. - Ey oğlum! Sana burada mekân tutmak yok! Hak tarafından vazifeli kıldın! Anadolu'ya gidecek, halkı irşad edeceksin. Senin önünde ilerleyen nurdan üç kandil belirecek. O kandiller hangi yerde gözden kaybolursa, orayı kendine mekân tutacak ve ebedî olarak orada kalacaksın. Mezarın dahî orada olacaktır.

Seyyid Muhammed uyandığında kandilleri karşısında bulur. Hemen o gün hazırlanır, çıkar yola. Bu manevi işaret üzerine hacca gelen Buharalılardan ve bazı Medinelilerden oluşan kabile ile Anadolu'ya hareket eder. Seyahat haftalar sürer ve bir gün kandiller söner. Emir Sultan çevresindeki muhib ve müridlerine, Evliya Çelebi'nin naklettiği gibi:

- "Ey kardeşler! Bizim ömrümüzün kandili bu şehirde sönecek, makamımız bu şehir olacak." der. Uludağ eteklerinde yemyeşil bir beldededir şimdi... Bursa'da! O üç kandilin son görüldüğü yer, bu gün dahi o günlere atıfta bulunan bir adla anılmaktadır. Işıklar Bursa'ya geldiğinde, daha yirmi bir-yirmi iki yaşlarında bir gençtir. Bir müddet inzivaya çekilmeyi tercih etse de kısa bir süre sonra Bursa halkı bu cevheri keşfetmiş, ona büyük sevgi ve saygı besleyip ve onu baş tacı

etmiştir. Etrafında halka olur sohbetine katılırlar. Hatta Sultan derler ona. Emir Sultan!

Evet. O, Bursa'nın ufkuna bir güneş gibi doğmuştur. Bursa'ya geldiğinde ona yol gösteren, manevi kandiller, ışıklar sönmüştür ama O, Bursa'nın bir ışığı, nuru, güneşi olmuştur. Sonrası yine öncesi gibi menkıbelerle ulaşır günümüze, yine öncesi gibi rivayet olunur ki diye başlar her kelam...

O günlerde Yıldırım Bayezid Macarlarla savaşılmaktadır. İki tarafta güçlü, haliyle kayıplar büyüktür. Yaralılar öylesine çoktur ki çadırlardan taşar. Üstelik cerrah sıkıntıları vardır. Ancak, revirde o güne kadar tanımadıkları bir genç peydahlanır. Görünüşe bakılırsa son derece mahir bir hekimdir. Hatta günün birinde sultanın kolundaki yarayı sarar. Kesik derindir, ama tutkalla yapıstırılmışçasına iyileşir. İzi bile kalmaz. Yıldırım Bâyezîd sargıyı çözerken hayretten dilini yutar. Zira bu hanımının nişanlıken kendisine verdiği mendilin yarısıdır. Sırrı bilmek ister. Ama esrarengiz genç yoktur ortalıkta.

Niğbolu müstahkem bir kaledir. Osmanlı ordusu büyük kayıplar vermesine rağmen tek taş sökemez. Görünen o ki, bu gidişle kaleye girmeleri ham hâyâldir. Ama Yıldırım kolay pes etmez. Büyük bir âzimle yürür surların üstüne. Tam ümidini yitirmek üzeredir ki, kale kapısı açılır.

Osmanlı ordusunu âdeta içeri buyur eden genç kolundaki yarayı saran hekimin ta kendisidir. Yıldırım Bâyezîd ve askerleri kaleye girerler. Kaledelikler, bu durum karşısında teslim olmak mecburiyetinde kalırlar. Zaferden sonra bu genci arasalar da yine bir türlü bulamazlar.

Yıldırım Bâyezîd Han, Rumeli fethinden sonra Bursa'ya gelmeyip Edirne'de konaklar. Ailesi Bursa'dadır. Bâyezîd'in

Hundi Fatıma adında hâya ve takva sahibi bir kerimesi vardır. Bu kızcağız bir gece rüyasında Efendimizi görür. Ondan Muhammed Buhari ile evlenmesi istenir. Ama kızcağız edebinden kimseye bir şey söyleyemez. Ertesi gün Server-i Kâinat yine rüyasını şerefendirir ve "Eğer" buyururlar, "Ahirette şefaate kavuşmak istiyorsan dinle beni!"

Hundi Fatıma Sultan'ın talibi çoktur. Adı büyük paşalarla, namılı beyler sıradadır. Görünüşte Emir Sultan gibi fakir ve garip biri onlarla aşık atamaz. Ancak Hundi Sultan kararlıdır. Bedeli ne olursa olsun Emir Sultan'la evlenecektir. Ama sırrını kimselere açamaz. Hem Emir Sultan'ın Efendimizin emrinden haberi var mıdır acaba?

Çok geçmez. Bir gün Emir Sultan dünür yollar saraya. Valide sultan dudak bükür. Açıktan açığa "olmaz!" demez; ama öyle demeye getirir. "Söyleyin ona" der, "kırk deve yükü altın getirsin, alsın kızımı!" Emir Sultan sakindir, "Öyleyse!" der, "göndersin develeri!"

Bu yanıt üzerine telaş alır sarayı. Böyle fakir bir dervişin, kırk deve yükü altını nasıl vereceğini şaşkınlıkla karşılar, inanamazlar. Yine de gönderirler kırk deveyi. Emir Sultan, deveci başını karanlıkta karşılar, onları hiç dolandırmadan Nilüfer çayına götürür. Su yatağındaki çakılları göstererek "Doldurun!" der, "Hatta kendi keselerinizi de."

Devecilerden bazıları "bunda bir hikmet olmalı" der, bazıları güler geçer. Hele içlerinden biri "n'olacak bunlar" deyip aldığı çakılları geri döker. Kırk deveden meydana gelen kervan saraya girince, heybeler ters yüz edilir. Zemini kıpkızıl altın kaplar. Valide sultan şaşırmanın ötesinde korkar. Şimdi diyecek tek sözü vardır: "Nasıl istiyorsan öyle olsun!"

Kendi onayı alınmadan gerçekleşen bu evlilik haberi Edirne'ye ulaşınca, çok öfkelenen Yıldırım Bâyezîd, Kapıkulu askerlerinden kırk askeri Süleyman Paşa'nın emrine vererek, Emir Sultan'ın ve Hundî Hâtun'un başlarını getirmesi için Bursa'ya gönderir. Vâlide Sultan karşı çıkması üzerine kırk asker, Vâlide Sultan'ın sarayına saldırır.

Valide Sultan kızına ve damadına siper olur. Dahası büyük âlim Molla Fenari

araya girer, askeri ikna eder. Hatta sarılır kaleme, padişaha bir mektup yazar. "Mektubuma, dâimâ kullarına acıyıcı olan Allahü teâlâ'nın adıyla başlarım. Sultanımızdan bir ricamız vardır. Emrettiğiniz Emir Sultan, Resûl-i ekremin neslinden hürmete değer bir insandır. Buna benzer aslı temiz bir kimseyi elleri hediyeler dolu davetçiler göndererek Buhârâ'dan Anadolu'ya getirmeye çalışsaydınız, sizin için ebedî bir şeref olurdu. Böyle yapmadığınız hâlde,

mânevî irâde üzerine yurdumuza gelen bu zât dolayısıyla Peygamber efendimize yakınlık kazandığınız takdirde, dünyâ ve âhiret saâdetiniz artacaktır. Eğer bir daha onun başını kestirmek için asker gönderirseniz, bütün yurdumuzun felâketi olacağından şüphemiz yoktur. Son ferman sultanımızdır."

Aradan günler geçtikten sonra Bursa'ya dönen orduyu ve öfkesi dinen sultanı karşılayanlar arasında Emir Sultan

da vardır. Yıldırım Bâyezîd, onunla selâmlaşınca, savaş meydanında askerlerle kendi yarasını saranın ve Niğbolu kalesinin kapılarını açarak zaferi mümkün kılanın bu genç olduğunu anlar. - O el çabukluğu ne idi?" diye sorar. Emir Sultan; Feth suresinin 10. ayetini okur. "Allah'ın kuvvet ve yardımı, o biat edenlerin vefâ ve sadâkatlerinin üzerindedir."

- Ya o mendilin yarısı ne oldu? Diye sorunca...

- O mendilin yarısı cebimdedir. Bendeniz damadınız Muhammed Şemseddîn." Der Emir Sultan.

Yıldırım Bâyezîd Han atından inerek onunla kucaklaşır ve gözyaşlarını tutamarak ikisi de ağlarlar. Emir Sultan, saraya damat olduktan sonra şehrin manevî imarı için yoğun çalışmalar yapmış, tedris ve sohbet halkası oluşturarak hem halkın bilgilenmesine hem de ilmî-akademik bir çevrenin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu doğrultuda Molla Fenârî, Hacı Bayram Veli, Somuncu Baba Hazretleri ve bunların dışında Bursa'da ikamet eden veya zaman zaman misafir olarak gelip giden mutasavvıf ve bilginlerle ilim meclisi oluşturmuş, görüş alışverişinde bulunmuştur. Onun bu çabasının doğal olarak, şehrin ilim ve fikir seviyesinin yükselmesinde ve sosyo-kültürel hayatın olumlu yönde gelişmesinde etkili olduğu bir gerçektir.

Emir Sultan Hazretleri, tarihimizde her kesim tarafından çok sevilen mutasavvıflardan biridir. Her kesimden ve her meslekten insanlar ona yakın ilgi göstermişlerdir. Ayrıca o, devlet üst yönetiminde bulunan zatların ilgi ve saygısına erişmiş, Osmanlı sultanlarına kılıç kuşatmıştır. Mustafa Çelebi'nin isyanında II. Murad'ın yanında yer almış, aynı padişahın 1422'de gerçekleştirdiği İstanbul kuşatmasına yaklaşık 500

dervişleriyle katılmıştır. Sağlığında kendisiyle yakın ilişki kuran devlet adamları, vefatından sonra da ziyaret yoluyla ona ilgiyi sürdürmüşlerdir. Bu cümleden olarak II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim'in onun türbesini ziyareti meşhurdur.

Kullukta samimi, irşad ve aydınlatma çalışmalarında hasbî, ilim-irfan yolunda gayretli ve halka hizmette gönüllü oluşuyla üstün bir kişiliğe sahip olan Emir Sultan Hazretleri 1429'da Allah'ın rahmetine kavuştu. Cenaze namazını o sıralarda Bursa'da olan Hacı Bayram Veli Hazretleri kıldırdı ve şu andaki türbesinin olduğu yerde toprağa verildi.

Bursa Tarihinin en önemli sosyal etkinliği olan "Erguvan Şenliği" onun, her kesim ve meslekten insanlar tarafından çok sevilmişliğinin ve Türk insanı üzerindeki derin tesirinin adeta topluma yansımaları gibidir.

Kaynaklarda "Erguvan Cemiyeti, Erguvan Faslı, Erguvan Bayramı" gibi isimlerle geçen Erguvan Şenliği, bahar mevsiminin bütün yeşilliğiyle ortaya çıktığı, erguvanların olanca güzelliğiyle açtığı günlerde Emir Sultan halife, derviş ve sevenlerinin Osmanlı Türkiye'sinin çeşitli bölgelerinden gelerek Bursa'da Emir Sultan Dergâhı'nda, iyi dilek ve temennilerle toplanmalarıdır.

Taşradan gelen bu insanlar Emir Sultan Hazretlerini ziyaret ediyorlar, dergâhta topluca zikir icra ediyorlar, sohbet dinliyorlar, şehir çevresine tertiplenen gezilere katılıyorlar, vesileyle öteki dergâhların davetine icabetle oralarda sohbet dinliyorlar, icra edilen zikir u tevhide iştirak ediyorlardı. Zamanla halkın kitleler hâlinde katılımıyla bunun bahar coşkusu içinde bir gönül şenliğine dönüştüğü söylenebilir. Bir hafta kadar süren bu faslın, adını, o dönemde şehrin tepelerini, bağ ve

bahçelerini bir gerdanlık gibi kuşatan ve rengârenk çiçekleriyle göz ve gönülleri adeta büyüleyen erguvanlardan aldığı bilinmektedir. Yani erguvan, bu şenliğe bir çeşit takvim oluşturmuş, ad vermiştir.

Emir Sultan'ın hayat hikâyesinin de yer aldığı Şehir tarihleriyle Vefeyatnâme, Menâkıbnâme ve Seyahatnâme'lerde, sağlığında başlayıp 19. yüzyıl sonlarına kadar devam eden Erguvan Faslı'ndan ayrıntılı olarak bahsedilir. Meselâ Evliyâ Çelebi bu hususta, "senede bir defa Emir Sultan Hazretlerinin Erguvan Cemiyeti Faslı olup her taraftan deniz gibi insanlar toplanır ki, bu kalabalık cemiyeti anlatmakta kalem âcizdir. Böyle bir cemiyet ancak Emir Sultan sevgisiyle olur..." sözüyle tarihe tanıklık etmektedir.

Emir Sultan'la ilgili Menkıbe kitabıyla tanınan Senâî, Erguvan Faslı izlenimlerini şöyle nakleder:

"... Bursa'da her yıl çevreden fakir, zengin her meslekten çok sayıda hak âşıkları ve samimi dostlar Emir Sultan Hazretlerini baharın başlarında ziyarete gelirler. Gelenlerin her birinin sevgi duygusu derinleşir, nefis-i emmârenin şerrinden kurtulur ve sanki Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret sırasında hissettikleri huzuru andıran derin bir manevî haz alırlar..."

Bursa Tekkeleri'nin yakın dönem mühim kaynakları arasında yer alan "Yadigâr-ı Şemsî" adlı eserinde Mehmed Şemseddin Efendi (ö. 1936) bu geleneğin tarihî çizgide aldığı yolu da dikkate alan tasvirinde şöyle der: "Emir Sultan'ın kendi zamanından beri âdet olduğu üzere yakın zamana kadar civar köylerden ve yerleşim yerlerinden çoğu, Emir Sultan halife ve dervişleri olmak üzere sûfiler kalabalık kitleler hâlinde senede bir kere ziyarete gelirler ve camide sabahlara kadar zikir u tevhid iderek manevî feyze nâil olurlardı. Bunlar gerçekten

gönülleri saf âşık zatlar olduğundan Bursa'ya böyle gelip dua etmeleri bereket vesilesi sayılmış ve gelmedikleri sene feyz ü bereket olmaz, diye bir anlayış yerleşmişti.”

Bu hususta günümüze en yakın dönemde yazılmış bir kaynaktan - Tanpınar'ın Beş Şehir adlı eserinden bir nakil yaparak bu kısmı tamamlayabiliriz. Tanpınar, kendine has edebî üslubuyla şöyle der: “Eski Emir Sultan türbesi ve camii Bursa'nın hayatını zaman zaman etrafında toplayan merkezlerden biriydi. Evliya Çelebi bu türbenin ihtişamını anlata anlata bitiremez. Her sene bahar mevsiminde bu türbede büyük bir halk kitlesi toplanır, Erguvan Bayramı yaparlarmış. Bu erguvan sohbeti beni çok düşündürdü. Acaba eski dinlerden bu gün Bursa Müzesi'nde küçük mezar heykellerini, yüzlerce kırık abidesini gördüğümüz akidelerden kalma bir şey mi? Yoksa sadece yeni fethedilmiş bir toprağı takdis için fatih cedlerin icat ettikleri bir bayram mı? Ben Emir Sultan'ın bu rolünü çok seviyorum. Çünkü bizim iklimde gülden sonra bayramı yapılacak bir çiçek varsa o da erguvandır; o, şehirlerimizin ufkunda her bahar diyonizos rüyası gibi sarhoş ve renkli doğar. Dünyanın tekrar değiştiğini, tabiatın ağır uykusundan uyandığını haber vermek ister gibi, zengin, cümbüşlü israfiyla her tarafı donatır, bahar şarkısını söyler... Emir Sultan türbesinin etrafında yatan ölüleri her bahar kendiliğinden açılan bu hayat ve arzu sofrası cömertçe kandırır...”

Türk kültür tarihine Erguvan Cemiyeti, Erguvan Faslı, Erguvan Bayramı gibi isimlerle geçen bu şenlik, her sene bahar mevsiminde bir hafta sürüyordu. Bu cemiyet, Emir Sultan Hazretlerinin sağlığında 15. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyıl sonuna kadar dört yüz yıldan fazla bir zaman devam etmiştir. Başlangıçta Emir Sultan halife ve dervişlerinin

baharda erguvanların açtığı günlerde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu etkinlik, ilerleyen zamanda halkın da katılımıyla adeta bir bayram veya şenliğe dönüşmüştür. Belki de ünlü edip Tanpınar'ın, Emir Sultan'ı “15. asır Türkiye'sinin halk muhayyilesine en fazla mal olmuş çehresi” olarak göstermesinin ve Evliyâ Çelebi'nin de Erguvan Cemiyeti'ne iştirak edenlerin çokluğunu belirtmek için “deniz gibi” benzetmesini yapmasının sebebi bu olsa gerektir.

Nitekim bu cemiyete katılanların çokluğu tarihte Bursalılarca da bereket sebebi sayılmış, bunun aksi yani herhangi bir sebeple katılımın azlığı ise bereketsizlik olarak algılanmıştır. Bunu da anlamak zor değildir. Çünkü yüzyıllar öncesinde baharda her sene çok sayıda insanın Bursa'ya geliş şehrin sadece manevî hayatında değil, ekonomik hayatında da hissedilir bir canlanma meydana getiriyordu. Görüldüğü gibi bu şenliğin ekonomik hayata bakan bir kapısı da vardı. Ama eski zaman şartlarında uzaklardan gelen ziyaretçilerin manevî bir gaye uğruna bir zahmete katlanarak birbiriyle kucaklaşmaları en önce hatırlanması gereken bir husustur.

Bir hafta süren bu fasıl süresince gerek Emir Sultan dergâhında, gerekse öteki bazı dergâhlarda kalabalık katılımlarla dinî, sosyal, kültürel alanlarda sohbetler yapılıyordu. Esasen Emir Sultan'ın tasavvufî kişiliği buna çok müsait olduğu için sağlığında kendisi bu kabil fikir alış-verişine açık olduğu gibi takipçileri de yüzyıllar boyunca aynı anlayışı sürdürmüşlerdir.

Bu vesile ile Emir Sultan Hazretlerini ve tarih boyunca onun başlattığı hizmetleri sürdürenleri rahmet ve minnetle anıyoruz. Unutulmamalıdır ki, dinî ve millî kültürümüze hizmet veren büyüklerimizi rahmetle anmak bir vefa borcudur.

“Geceleyin Bursa” adlı yazısında Nedim Gürsel Emir sultan caminde yaşadığı hayali buluşmayı şöyle dillendirir.

Ulu Cami'nin aydınlatılmış kubbeleriyle iki minaresini, Koza Han'ın taş duvarlarla çevrili avlusunun ortasında yapayalnız duran mescidi ve uzakta, selvilerin arasından mavi bir su gibi fışkıran Yeşil Türbe'nin ötesindeki Emir Sultan'ı görebiliyordum. Kendisini değil elbet, Bir kandil gibi ışılan türbesiyle iki minareli, camisini.

Gecenin bu saatinde türbe kapalıydı. Cami de öyle. Merdivenlerden çıkıp iki sütun arasından geçerek geniş avluya girdik, şadırvanın kenarına oturdum, o havuzun çevresindeki mermer taşlardan birine.

Elimi suya sokunca içimde bir serinlik, gönlümde adlandıramadığım bir genişleme, çözülme, uyku veren güzel bir ferahlık hissettim. Mezarlıkta selviler hışırdıyor, caminin kesme taştan minareleri artık tenime batmıyor, canımı acıtmıyordu. Doymak bilmeyen, dünya nimetlerinden her tadışta daha fazlasını isteyen içimdeki canavarı da unutmuş gibiydim.

Ahşap revaklarla çevrili avluya kapatılmış, erguvan bayramını bekliyordum. Gün gelip vakit eriştiğinde, yani erguvanlar çiçek açtığında Emir Sultan'ın dervişleri dolduracaktı burayı. Yün dokuma yekpare libasları, boyunlarından sarkan keşkülleriyle diz çöküp tespih taneleri gibi dağılacaklardı avluya. Zikre başlamadan önce belki nefir üförece, belki halka olup hu çekecek, tespih çevireceklerdi. Aralarında erbainden yeni çıkmışlar da olacaktı, Yunus gibi gece gündüz, "dağlar ile taşlar ile" Mevla'yı çağırınlar da.

Yunus Emre'nin değilse de bir başka Yunus'un, diyelim ki Bursalı Yunus'un

söylediği, baharı müjdeleyen, doğanın uyanışıyla kendinden geçen dervişlerin sevincini dile getiren o ünlü ilahiyi duyar gibiydim: "Emir Sultan dervişleri / Tesbih ü sena işleri / Dizilmiş hüma kuşları / Emir Sultan türbesinde".

Yalnızca dervişler değildi Emir Sultan'a gelen. Çarşı pazardan, çevre köylerden halk da toplanmış, avludan sokağa, oradan yamaçlara taşmış, aşağıya set set inen mezarlığı bile doldurmuştu. Uludağ'daki manastırlarını, mağara ve ağaç kovuklarını bırakıp gelen keşişler de vardı içlerinde. Isınmaya başlayan toprak, çağlayan sular, sürgün veren ağaçlar, yapraklarından önce açan, Yehuda'nın utancını mor, kırmızı, pembe bir renk alacasına dönüştüren erguvanlar gibi coşku içindeydiler.

Derken Emir Sultan görüldü. Dolama destarlı, 12 terkli yeşil tacı vardı başında; siyah hırkası uzun, asası gülağacındandı. Yeşil softan cüppesi dedikleri kadar parlak, yumuşacıktı. Belindeki kemerden kanberyesi sarkıyor, yürüdükçe boynuna astığı teslim taşı sallanıyor, Nesimi'nin, Hallac-ı Mansur'un, doğru bildikleri yoldan dönmedikleri, "Vahdet-i vücud" aşkıyla yanıp tutuştukları için derisi yüzülen, dar'a çekilen tüm sufilerin acısını dile getiriyordu.

Melih yüzünde peygamber soyundan gelenlerin nuru, bakışlarında muradına erenlerin huzuru vardı. Sultanın rızasını almadan kızı Hundi Hatun'la evlenip Bayezid'e damat olmuştu çünkü, kayınpederine "Yıldırım" lakabını da o vermiş, sefere çıkmadan önce kılıç kuşandırmıştı. Hatta dervişleriyle İstanbul surları önünde görünmüş, tahta kılıcıyla kuşatmaya bizzat katılmıştı.

Yıldırım Niğbolu'da onun kerametleri sayesinde tepelemişti Haçlı ordusunu. Şimdi kendinden emin, padişahıtan daha çok sevildiğinin, daha çok sayıldığıının

farkında ama sarayda dönen dolaplardan, iktidar ve egemenlik hırsından uzak, erguvan bayramını başlatıp zikre katılmak üzere dergahın avlusunda yürüyordu.

Yürürken de doğup büyüdüğü Buhara'yı, Medine'ye peygamberin makamına giderken konakladığı kederli hanları, parası bittiğinde bir köşeye kıvrılıp uyuduğu tozlu, bitip tükenmek bilmeyen yolları, bozkırdaki yalnız ağaçları, çölü kat ederken gökyüzünde yanan ve yakan güneşi, gece ayazında boşluğa asılı duran yıldızları görüyordu.

Ve Bursa'ya gelip Pınarbaşı'nda inzivaya çekilinceye kadar ne yol biliyordu ne yordam. Ona Yunus'un ağzından "Yeşil Donlu Emir Sultan merhaba!" demek geldi içimden. Elim şadırvanın suyundaydı hâlâ, damarlarımda aktığını hissediyordum serin suyun. Zihnim öylesine açılmıştı ki, erguvan bayramını hayal etmekle kalmıyor, Emir Sultan devrinden bu yana baharda yapılan törenleri zemheri ayından görebiliyordum. Birden yol arkadaşımın beni neden Emir Sultan'a götürmek istediğini anladım. Yeşil Donlu evliyanın Yeşilaycı kerametini, hiç kuşku yok o da duymuş olmalıydı.

Niğbolu Savaşı'nı kazanırsa 20 cami yaptıracığını vaat ediyor Yıldırım Bayezid. Zaferin ertesinde, Bursa'ya döner dönmez inşaatın başlaması için ferman veriyor, ne var ki Emir Sultan karşı çıkıyor bu karara. Padişaha, 20 cami yerine adına yaraşır 20 kubbeli tek bir cami yaptırmasını tavsiye ediyor. Bayezid de Ulu Cami'yi yaptırıyor.

Birlikte yeni mabedi gezerlerken padişahın bir eksiği olup olmadığı sorusuna şu yanıtı veriyor Emir Sultan: - Her şeyi çok güzel, yerli yerinde hünkarım. Bir meyhanesi eksik.

Padişah şaşırıyor tabii. Yine de damadının kendisine dolaylı olarak yönelttiği eleştiriyi anlamazdan geliyor.

- Ne yani, burası Beytullah değil mi? Allahın evinde meyhanenin işi ne?

- Orası öyle de, kul yapısıdır. Bu güzel camiyi senin işçilerin, ustaların, mimarların yaptı. Oysa seni Allah yarattı, bedeninin onun elinden çıkmadır. Asıl Beytullah olan bedenini içki içerek meyhaneye çevirmekten çekinmiyorsun da, camiye içki sokmaktan mı korkuyorsun? Bunun üzerine Yıldırım'ın tövbe edip bir daha ağzına içki koymadığı söylenir. Doğru ya da yanlış bilemem. Ben eski kaynakların yalancısıyım.

Türbesi Bursa'nın güneydoğusunda isminin verildiği mahallede, yüksek bir yerdedir. Türbesinin hemen karşısında, iki minareli Emir Sultan Camii vardır. Etrafında büyük bir mezarlık bulunur. Emir Sultan'a komşu olmak isteyen Bursalıların yattığı bu mezarlarda kim bilir kaç Bursa gömülüdür.

Mermerle döşenmiş büyük bir avluya karşılıklı iki büyük kapıdan girilir. Doğu kapısının üzerinde, meleklerin cennete gireceklere söyleyeceği ifade olunan Zümer suresinin 74. ayeti yazılıdır: "Selâm üzerinize olsun. Ne hoşsunuz! Ebedi olarak içinde kalmak üzere cennete girin."

* Bu metin Bursa Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nca sahnelenen bir derlemeden alınmıştır.

Kaynaklar:

Prof. Dr. Hüseyin Algül, Bursa'da medfun Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan, Prof. Dr. Hüseyin Algül, Emir Sultan Hazretleri Ve Geleneksel Erguvan Bayramı (Makale)

Şinasi Çoruh, Emir Sultan

Nedim Gürsel, Geceleyin Bursa (2) (Makale)19 Ocak 2007 - Milliyet Gazetesi "Seyir Defteri"

5 ÜLKEDE GERÇEKLEŞTİRDİĞİMİZ ONLARCA TARİHİ ESER
RESTORASYONU VE SOSYAL AKTİVİTELERLE

BALKANLARDA DA BÜYÜKŞEHİR'İN GÜCÜ VAR

Bugün Balkanlar'ın neresine gidersek gidelim, Bursa ile teması olan insanlarla karşılaşırız. Bursa'nın da hemen her mahallesinde Balkanlar'dan bir iz görmek mümkündür. Şehrimiz, nüfusunun yüzde 50'sinden fazlası Balkan göçmeni olan bir şehirdir. Özellikle Balkanlar'daki kardeş şehirlerimizle toplumlararası diyalog ve kültür köprülerinin daha da sağlamlaşması amacıyla; sosyal, kültürel ve ticari alışverişimizi en üst seviyeye çıkaracak projelere imza atıyoruz. Zamana yenik düşmüş tarih tanıklarımız olan ecdat yadigarı eserlerin yeniden şenlenmesi için Bursa'da çalıştığımız gibi Balkanlarda da çalışıyoruz. Gönül köprüsü niteliğindeki projelerimizle, bu bölgelerde yaşayan soydaşlarımızın umudu olmanın mutluluğunu da sizlerle paylaşıyoruz

Balkanlarda da hizmetlerimiz hız kesmeden devam edecek...

Recep Altepe
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

KENT MERKEZİNDEN, KOCAYAYLA'DA YÖRÜK ÇADIRINA

TARİHİ KENTLER BİRLİĞİ

BURSA BULUŞMASI

Aziz ELBAS

Tarihi kentler Birliğinin kurulduğu 2000 yılı ülkemizde tarihi ve kültürel mirasın yeniden ayağa kaldırılması ve toplumsal kültür bilincinin yeniden kazandırılmasında milad teşkil eder. 1980'li yıllarda Prof Dr. Metin Sözen öncülüğünde başlatılan tarih ve kültüre sahiplenme çabaları nihayet bu tarihte somut bir kurumsallaşmaya dönüşür. Bursa'nın kurucu kent olduğu birlik hep ilklerin hep başlangıçların kenti olma özelliğinin taşıyan Bursa için de bir onur vesilesidir. Bursa'dan yükselen ses dalga dalga tüm yurdu sarmakla kalmamış, sınırların ötesine de geçip tüm coğrafyayı sarmıştır.

Bursa başlangıçta üstlenmiş olduğu öncü rolünü bundan sonraki süreçte de sürdürerek adeta lokomotif olma misyonunu devam ettirmiştir. 2004 yılından itibaren Bursa'da "İkinci Zaman"

olarak nitelendirdiğimiz yeni bir bir çalışmanın startı verilmiş, bu kapsamda yol haritaları oluşturulmuştur. Değerli büyüğümüz Metin Sözen hocamızın tam destek ve katkılarıyla Bursa'da özgün kimliğinin yeniden kazanılması yolunda projeler hazırlanıp uygulamaya geçirilmiştir. Kentin kalesinden, çarşısına, mahalle aralarındaki hamamlarından unutulmuş terk edilmiş harabe yapılarına değin tüm yapılar çalışmaların odak noktasını oluşturmuştur. Mekanların ayağa kaldırılmasıyla birlikte yaşam kültürünün yeniden hatırlanması amacıyla mahalle kitapları hazırlanmış, mahalledeki kültür değerleri, anılar, bilgi ve belgeler yeniden hatırlanarak kent arşivine kazandırılmıştır.

Değerli hocamızın "Kale düşerse kent düşer, çarşı düşerse kent biter, mahalle biterse kentte yaşam biter" sözünün bir

misyon edildiği çalışmalarla Bursa'da gerçek anlamda bir ikinci zaman yaşanmıştır. 2009 yılında yürütülen çalışmalar daha bir ivme kazanarak "Bursa'da Yeni Zaman" olarak daha bir öncü kimlik ile sürdürülmüştür.

Bursa'ya yeni bir misyon

Bursa edindiği deneyimi farklı konseptlerde başta Tarihi kentler Birliği üyeleri olmak üzere ülke bazında paylaşmanın önemli olduğu düşüncesiyle sempozyumlar serisi başlatmıştır. Çekül Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği'nin destekleriyle gerçekleştirilen uluslararası sempozyumların ilkinde, çoğu kentte ilgisizlikten kendi kaderine terk edilen savuma kalelerinin yeniden hatırlanması ve sahiplenilmesi amaçlanmış ve bu hedefte önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İkinci sempozyumun konusu ise kentlerin kalbi olarak

nitelendirdiğimiz çarşılar idi. Modern alışverişlere inat geleneksel alışveriş mekanları olan çarşıların yaşatılması ve rekabet edebilecek düzeye getirilmesi hedeflenmiş ve bu konuda da oldukça önemli çalışmaların önü açılmıştır. Bizi biz yapana değerlerden birisi olan mahalle kültürümüz ile ilgili geçen yıl yapılan sempozyum ile gün geçtikçe yok olmakta olan mahalle kültürümüz, yeniden hatırlandı ve hatırlatıldı. Bu yıl Tarihi Kentler Birliği Bursa Buluşması'nın alt başlığı ise "Kırsal Yaşam ve Kırsal mimari" idi. Kısacası Köy kültürü ve yaşamı diyebileceğimiz konuyla ilgili Balkanlar'dan Orta Doğu'ya değin farklı bölgelerden örnekler sunuldu. Farklılıkların zenginlik

olarak yorumlandığı toplantıda, köy yaşamının ve zorluklarının verdiği sıkıntıların verilecek desteklerle en aza indirgenebileceği vurgulanmış, bu konudaki çabaların artırılması için çalışmaların başlatılma kararı alınmıştır. Köyler kentlerin kültürel olarak beslendikleri en önemli menbaalardır. Bu menbaaların kurumaması için köylerde yaşamın desteklenmesi gerekiyor.

Toplantının ikinci gününde Osmanlı'nın çadır hayatından devlete geçişi öncesi de tüm obaların toplandığı Kocayayla'da toplanıldı. Yörük kıl çadırda gerçekleştirilen toplantıda bölgenin belediye başkanları yukarıda ifade ettiğimiz kültür menbaasının kurumaması

için yapılması gerekenleri ve bu konudaki özelleştirileri bir bir sıraladılar. Köy dernekleri dağ yöresi ilçelerinin kurulan çadırlarda sergiledikleri gösteri ile geleneksel sanatlar örnekleri kırsal yaşamdaki zenginliği de gözler önüne sererken, yapılan bir birinden özgün ve bir o kadar da leziz ikramlar katılımcıları fazlasıyla memnun ettiğine inanıyoruz. Mehter takımının konseriyle farklı atmosfere bürünen Kocayayla kılıç kalkan ekibinin kılıç şakırtılarıyla talim gören Osmanlı yiğitlerini hatırlattı. Yüz beş yaşındaki Yörük Ana'nın oynadığı yöresel oyun kadar yaşına rağmen sergilediği performans ayrı bir renk kattı.

Kırsal yaşamın ve mimarisinin en iyi örneklerinden birisi olan Gelemiş Köyü sakinlerinin geleneksel misafirperverlikleri ve sıcakkanlı ev sahipliği gönüllerde taht kurdu. Yörede yetişen meyvelerin ikram edildiği köy meydanında yenen meyveler kadar bu köyde yetişen Uludağ Üniversitesi Öğretim Görevlisi Ali Hoca'mızın verdiği kısa bilgiler ve köylülerin sergiledikleri kısa yöresel gösteri zenginliği kat ve kat arttırdı. Köy sokaklarında birbirinden özgün ve güzel evler ev sahiplerinin sıcaklıkları gibi adeta içten hoşgeldiniz der gibiydiler. Yakılan köy fırınlarında pişirilen taze ekmeğin yanında ikram edilen çitlembik yağı katılımcıların bilmedikleri bir tadın farkına varmalarını sağladı.

Belediyemiz bünyesindeki Bursa Araştırmaları Merkezi'nin iki yıldır somut olmayan kültür çalışmaları çerçevesinde sürdürdüğü köy araştırmalarında köy yaşam kültürüne dair elde edilen bilgi ve belgeler geçen yıl ilki yapılan "Harman Yeri" programıyla bizzat köylülerin rol aldığı performansla davetlilere sunuldu. Geleneksel köy yaşamına dair ipuçlarının tadımlık olarak verildiği gösteri programının yanında, araştırmalar neticesinde yeni derlenen türküler yöresel sanatçı ve aynı zamanda araştırma merkezinde görevli Menteşeli Cengiz tarafından seslendirildi. Söz konusu yeni derlenen türkülerden oluşan ve ilki geçen yıl yayınlanan "Uludağ'ın Eteğinden Türküler Albümü II" ile birlikte bu yıl ilki yayınlanan "ninni"

albümü, yapılan çalışmaların örnek ürünleri olarak katılımcı ve Bursalılarla buluşturuldu. Köy çalışmalarında elde edilen veriler ışığında daha sonra konu ve bölgeye göre yapılacak yayınların bir özeti olarak yayınlanan "Bu Toprağın Renkleri" adlı kitap yaşamın farklı boyutlarından mimariye değin birçok konuyla ilgili özet bilgileri sunulduğu örnek bir eser olma niteliği kazandı.

Yapılan son toplantı; hep ihmal edilip arka plana itilen ya da görmezlikten gelinen kırsal alanları yani köylerin gündeme taşınmasına, fark edilmesine ve seslerinin duyurulmasına vesile oldu. Bu anlamda koruma çalışmalarında yeni bir sayfa açılmış oldu.

HARAÇÇIOĞLU MEDRESESİ NEYDİ, NE OLDU?

Saffet YILMAZ

Tüm zamanların en güzel şehri olarak kabul edilen Bursa, son yüzyıla değerlerinin önemli bir kısmını kaybederek girdi. Gerek doğal koşulları dışında gelişen göç olgusu ve gerekse kentin ön önemli dinamiği durumuna gelen rant, yüzlerce yılı aşır gelen anıtsal yapıları birer birer yok etti. Sadece anıtsal yapılar değil, özel mülk konusundaki yapılar da birer birer yok oldu. Yerleri, ya daha “modern” günümüz

yapılarına ya da açık otopark alanlarına terk edildi. Hamam iken marangozhane olmuş, medrese iken hapishane olmuş çok yapı bulursunuz bu şehirde.

Kontrolsüz göç olgusunun doğurduğu konut ihtiyacı, kentin yüzlerce yıl korunan ana yapılaşma karakteristiğini bir anda değiştirince, gözden çıkarılan ilk yapılar tarihi eserler olmuş. Ne zamana kadar? Bu şehirde korumanın tarihi Tarihi

Kentler Birliği’nin (TKB) kuruluşuyla başlatılır. Ancak Kazım Baykal gibi ömrünü bu kentin değerlerini korumaya adanmış değerler de unutulmaz.

2000 yılında 52 belediyenin katılımıyla Bursa’da kurulan Tarihi Kentler Birliği, aslında hem bu kentin hem de tüm Türkiye’nin koruma tarihini şekillendiren ana kurumlardan biri olmuştur. O güne kadar daha çok bireysel mücadele

Mimari yapısıyla görsel bir ziyafet sunan tarihi yapının bahçesinde dinlenmek isteyenler için mimari yapıya uygun bir kamelya, servis amaçlı bir mutfak ve wc yapıldı. Yine mimari yapıya uygun bir çeşmenin yer aldığı bahçe, Hisar içi bölgesinde tarihle iç içe zaman geçirilebilecek cazip bir mekân oldu.

yöntemleriyle korunmaya çalışılan tarihi yapılar, o günden sonra yasal zeminlerde, kanun koruması altında muhafaza edilmeye başlandı. Bir yandan korumanın ne şekilde olacağı konuşulurken, diğer yandan gerek devlet bürokrasisi, gerek sivil toplum kuruluşları ve gerekse kamuoyu eğitildi. Tarihi değerlerin kayıp yılları, TKB ve ÇEKÜL gibi sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, bizzat kamuoyunun da uyanışıyla bir anda tersine döndü. Artık, yüzyıllarca kentin ziyneti olmuş yapılar üzerlerindeki tortulardan arındırılıyor ve yine kentin önemli bir değeri olarak sosyal yaşama katılıyordu. Dünyada sadece 3 örneği bulunan Irgandı Köprüsü'nün ayağa kaldırılması, yüzyılı aşkın zamandır

yıkık vaziyette bekleyen o dev harabenin Ördekli Kültür Merkezi olarak kent yaşamına katılması, Uzakdoğulu turistlerin pek çok Bursalıdan daha iyi bildiği Karabaş Tekkesi'ne gerçek işlevine paralel olarak "can" verilmesi, sadece kent yöneticilerini değil, bu kentin sıradan sakinlerini bile heyecanlandırdı. Devam eden birkaç yıl içinde o heyecan tüm kenti sardı ve yerel yönetimler, tarihi kenti bir baştan bir başa ayağa kaldırmaya başladı.

Hikayeler başka başka...

Bu süreç, pek çok insan hikayesine ve hikaye bile olamayacak pek çok garabete de tanıklık eder aslında. Hikayeler Uzun Çarşı'da başka, Tuz Hanı'nda başka,

Saltanat Kapı'da başkadır. Her yapı, ait olduğu kişi veya kuruma göre, o günkü işlevine göre, bitişiğindeki diğer yapılara göre yeni hikayeler üretir.

Tarihi kaynakların 'kaybolmuş eserler' arasında saydığı, hızla yok oluşa doğru ilerlerken kaderi bir anda değişen Haraççı Medresesi de bunlardan biri. Yıl 2004, Kavaklı Caddesi üzerinde, caddeye adını veren tarihi caminin yakınında bir harabe. Yaklaşık bir dönümlük fasulye bahçesinin içerisinde kalıntılar, tarihi bir yapıdan arta kaldığı belli olan yıkık duvarlar, sadece bir odası ayakta kalmış medrese yapısı ve kendi yalnızlığını yapının yalnızlığı ile birleştirmiş kimsesiz yaşlı bir teyze. Fasulye bahçesine girdiğim

o ilk günü bugün gibi hatırlıyorum. Bahçeye zarar verilmeyecek, gürültü çıkarılmayacak, teyze rahatsız edilmeyecek!

Mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde olan yapıyı ayağa kaldırmak için ilk iş, yaşlı teyzeye yeni bir ev bulmak olmalıydı ve oldu. Sonra; tarihi yapı 20 yıllığına Vakıflar'dan belediyeye geçti. Bir sonraki adımda, yapıyı çevreleyen, yine Vakıflar mülkiyetindeki, tarihi değeri olmayan, sadece "akar" olan başka yapıların yıkılması gerekiyordu, o da oldu. Dönemin Osmangazi Belediye Başkanı Recep Altepe, Vakıflar'a her ay kira geliri sağladığı için "akar" kabul edilen bitişikteki yapıyı, "akar"ını korumak kaydıyla devralıp yıktı.

Haraççı Medresesi'nin o eşsiz mimarisi ortaya çıktı. Vakıflar'ın "akar"ı da artık belediyeden akıyor..

Kütüphane

Bursa'nın ilk yerleşim alanı olan Hisar bölgesinde, Cizyedarzade Hüseyin Ağa(ö:1783) tarafından zaviye olarak yaptırılan, daha sonra medreseye çevrilen, ilk yapıldığında Nakşibendi tekkesi olarak da faaliyet gösterdiği tahmin edilen eşsiz güzelliğindeki yapının restorasyonuna 2005 yılında başlandı. Önemli bir zaviye iken medreseye dönüştürülmüş, bünyesindeki kütüphanesi ile ün salmış bir eğitim kurumu olan Haraççı Medresesi, yaklaşık 1,5 yıllık bir çalışmanın ardından restore edildi. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1566 kitap bulunduğu ve

Bursa'da Orhan Kütüphanesi'nden sonra en zengin kütüphane olduğu rivayet olunan tarihi yapı, kentin manevi odak noktaları arasına katıldı. Bir bölümü yine kütüphane yapılan tarihi yapı, sosyal tesis olarak hem Bursalıların hem de bölgedeki manevi noktaları ziyaret eden turistlerin soluklandığı başlıca mekanlardan biri haline geldi.

Ve açılış...

Tarihi yapının açılış törenine ünlü isimler katıldı. Dönemin Bayındırlık Bakanı Faruk Nafiz Öz'ın yanı sıra, dönemin AK Parti Grup Başkan Vekili ve Bursa Milletvekili Faruk Çelik, Bursa Milletvekilleri Ertuğrul Yalçınbayır, Niyazi Pakyürek, Zafer Hıdıroğlu, Mehmet Emin Tutan, Şevket Orhan,

YIL 2004 HARAÇÇIOĞLU MEDRESESİ

Tarihi yapının açılış törenine ünlü isimler katılmıştı. Dönemin Bayındırlık Bakanı Faruk Nafiz Özak'ın yanı sıra, dönemin AK Parti Grup Başkan Vekili ve Bursa Milletvekili Faruk Çelik, Bursa Milletvekilleri Ertuğrul Yalçınbayır, Niyazi Pakyürek, Zafer Hıdıroğlu, Mehmet Emin Tutan, Şevket Orhan, Faruk Ambarcıoğlu, Mustafa Dündar ve Altan Karapaşaoğlu ile Bursa'daki ilçe ve belde belediye başkanları hayata yeniden merhaba diyen yapıyı yalnız bırakmamıştı.

Faruk Ambarcıoğlu, Mustafa Dündar ve Altan Karapaşaoğlu ile Bursa'daki ilçe ve belde belediye başkanları hayata yeniden merhaba diyen yapıyı yalnız bırakmadı. Yıllarca yapının ayakta kalmış bir gözünde yaşamını sürdüren yaşlı teyze bugünleri göremedi. Teyzemizi, restorasyonun başladığı günlerde kaybettik. Yaşasaydı ve yapının bugünkü halini görseydi tanır mıydı acaba!

Cizyedarzadeler

Cizyedarzadeler Bursa'nın köklü aileleri arasında yer alırlar. Uzun zaman Bursa Ayanlığını yürütmüşlerdir. Bir dönem Osmanlı ordu ve donanmasının peksimet

ihtiyacı Bursa'da pişirilerek karşılanırdı. Tarihi kaynaklarda, bu amaçla Bursa Ayanlığını yürüten Cizyedarzade ailesine görev tebdil edilerek 30.10.1660 tarihinde 2000 kantar, 1769-1770 tarihlerinde 10.000, 1771, 1777 ve 1790 tarihlerinde ise yine yüksek miktarlarda peksimet yapıp orduya gönderilmesini emir buyrulmuştur. Cizyedarzadeler'in Bursa Ayanlığı'ndan ayrılması ile Bursa Ayanlığı'nın kaldırıldığı ve Tekalif Nazırı adında Beş Esnaf Kethüdasından oluşan bir heyet tarafından işlerin yürütüldüğü görülmektedir.

Hacı Hüseyin Ağa, vakfiyesinde zaviyede şeyh olacak kişinin gerek dergâhın işlerini yürütebilecek, gerek talebelerin öğrenimleri ile meşgul olabilecek kudrette, güvenilir ve dindar olmasını şart koşturmuştur. Örneğin bu aileden gelen ve tarihe oldukça meraklı ve duyarlı bir kişi olan Haraçcıoğlu Ahmet Bahaddin Efendi Bursa Ayanlığını yürütmüş, Halep kadılığı yapmış, bununla birlikte; Tâcüt-Tevarih adlı eseri tehis eylemiş ve Nemçe Muharebatı, Salihyye adıyla anılan Vefeyatname'yi yazmıştır. Cizyedarzade Hüseyin Ağa ve bu aileye ait kabirler Kavaklı Caddesi üzerinde bulunan Dar'ul Kura'nın hazire alanındadır.

ESKİ BİR OSMANLI BAŞŞEHRİNE YENİ DÜŞLER GÖRDÜRMEK

Prof. Dr. Necmi GÜRSAKAL

Bursa'yı en iyi şekilde nasıl anlatabiliriz? Kırışmış saçları ile yıkık, ahşap bir sarayın kalıntılarından gezinerek, şehzade cenazelerinin gelmesini bekleyen bir masal sultanı olarak mı? (Ahmet Hamdi Tanpınar böyle anlatıyor). Yok, ABD'nin otomotiv endüstrisi merkezi Detroit'e benzeyen bir kent olarak mı? (Zaman zaman medya böyle anlatıyor) 16. ve 17. Yüzyılda dünya ekonomi tarihinin en önemli şehirlerinden biri ve ipek ticaretinin merkezi olarak mı? Yine o

dönemde altınla gümüşlü kumaşların dokunduğu bir şehir olarak mı? (Tarih kitapları böyle anlatıyor)

Hanlar Bölgesi ve Cumalıkızık'ın UNESCO dünya mirası listesine girmesini istiyorsak, belki bunların tümü önemli. Bunlar Bursa'yı zaman içinde bir film şeridi gibi anlatan görüntüler. Ancak, geleceğe dönük bir şeyler yapmak için öncelikle bu bölgeye ilişkin algıyı iyi yönetebilmemiz gerekir. Hanlar Bölgesi

ve Cumalıkızık'ı yaşatarak korumak istiyorsak, işin içinde insan en önemli unsur olarak karşımıza çıkar. O zaman bugünün Bursa'sı ve bugünün insanının algılayışı önem kazanıyor. "Yaşatarak korumak" için tarihle pek ilgisi olmayan, TV dizilerini, şovu, hamburgeri ve alışveriş merkezlerini seven bir insan tipini gözden uzak tutmamız mümkün değil. En azından böyle bir insan tipinin oransal olarak öneminin farkında olmalıyız. Bu bölgeye yeni işlevler

yüklerken hedef kitleyi, bunun içinde yer alacakları iyi tanımlamalı, iyi bir şekilde analiz etmeliyiz. Diğer yandan, Cumalıkızık için geliştirilecek her türlü “yaşatarak koruma” önerisinin, Cumalıkızık köylülerinin bilgi, beceri, eğitim, gelir düzeylerini göz önüne alarak yapılmasının yararlı olacağını; köydeki insan kaynağı ne kadar iyi incelenir ve bilinirse, bunları veri olarak alan çözümlerin o ölçüde başarılı olacağını düşünebiliriz.

Bazı veriler

“250 Büyük Firma” araştırması sonuçlarına göre, 2007 yılında otomotiv ana ve yan sanayinde çalışanların sayısı tekstil ve konfeksiyon sektöründe çalışanların sayısını geçiyor. Yine 250 büyük firma içinde otomotiv ana ve yan sanayindeki firma sayısı, tekstil ve

konfeksiyon sanayindeki firma sayısını aşıyor. Kısaca, 2007 yılında Osmanlı döneminden beri Bursa’da sürmekte olan tekstil ağırlıklı yapı yerini otomotiv ana ve yan sanayine bırakıyor.

2011 yılında Bursa’nın ihracatına baktığımızda Tekstil hammaddeleri, hazır giyim ve konfeksiyon sektörlerinin toplam Bursa ihracatı içindeki payı yüzde 14 iken; taşıt araçları ve yan sanayi sektörünün payı yüzde 60. BTO tarafından yapılan Bursa’daki “250 Büyük Firma” araştırmasının sonuçlarına göre firmaların yüzde 20’sinin toplam cironun yüzde 80’ine sahip olduğunu görüyoruz. Son yıllarda iki büyük otomotiv firması toplam cironun üçte birini, geriye kalan 248 firma ise üçte ikisine sahip olmuş. Demek ki otomotiv ana ve yan sanayi artık Bursa için bir lokomotif. Şüphesiz

sanayileşme, o eski kendi içine kapalı Bursa’ya sermaye getirmenin ve istihdam olanakları oluşturmmanın yanında, çevre kirliliğinden trafik sorununa kente yeni olumsuz boyutlar da ekliyor.

Ciro, brüt katma değer, ihracat, öz sermaye ve dönem karı değişkenleri için Bursa’nın 250 büyük firmasının değerlerini, ISO’nun 500 büyük firmasının değerlerine oranları 1997’den günümüze azalma eğiliminde. Bunun anlamı, Bursa nüfus olarak ülkenin dördüncü büyük kenti ama Bursa’nın İstanbul’a göre önemi azalıyor. Antalya, Konya, Adana gibi kentlerdeki gelişmeleri göz önüne aldığımızda; Bursa’nın önem kaybı içinde olduğunu görebiliriz.

Hava yolu sorunu neden çözülüyor? Eğer Bursa turist gelmesini istiyorsa hava

alanı sorununu çözmek zorunda. Ancak Bursa, yıllardan beri bir türlü bu sorunu çözemiyor. Sayısız yerel yönetici, değişik siyasi parti geldi geçti ama sorun yerinde duruyor. Belki de bu sorun yöneticilerin becerisi ile ilgili bir sorun değil. Önlemler, destekler bir türlü kar etmiyor. Yoksa sorunun çözülmemesinin nedeni, kentin İstanbul'a yakınlığı olmasın? Günümüzde Bursa, İstanbul'un güney ucundaki büyük bir bölgesi, adeta bir ilçesi haline geldi. Bursa'nın sorunlarını İstanbul'dan bağımsız düşünmenin anlamı yok. Soruna bir de bu açıdan bakmalıyız.

Hanlar Bölgesi önemini ne zaman kaybetti?

1960 yılına kadar Hanlar Bölgesi Bursa'nın kalbiydi ama 1958 yılındaki büyük yangın ve Organize Sanayi Bölgesi ile sanayileşmenin başlaması bu bölgenin önemini yitirmesine neden oldu. Çarşı yangını olgunlaşan koşulların tetikleyici oldu ve Hanlar Bölgesi işlevsel önemini kaybetti. 1960-2012 arasındaki yaklaşık yarım asırlık dönemde bu bölge, önem kazanmadı kaybetti.

Elbette Koza Han'ı gezen İngiltere Kraliçesi için bu bölge her zaman önemli ve önemini hiç de kaybetmeyecek. Ekonomi tarihini bilerek bu bölgeyi gezen biri için bu her zaman böyle. Ancak şu bir gerçek ki, bu bölgede iş yapan ve gezenlerin çoğu tarih ile ilgili değiller ve günlük işleri ile uğraşıyorlar. Cumalıkızık'ta veya Hanlar Bölgesi'nde bir TV dizisi yapılırsa, o zaman buraları önem kazanır ama dizi bittiği gibi de ilgi biter. UNESCO ve Bursa kenti Hamburger, show, TV, alışveriş merkezi odaklı insanlar için de tarihi değerleri korumak zorunda. İşin zorluğu bu noktada başlıyor.

Hanlar Bölgesi'nin Çakırhamam'a yakın ucunda Pirinç Han'ı yer alır. Pirinç Hanı'nın hemen yanı Zafer Plaza adlı bir AVM. Belki tarihin ilk büyük alışveriş ve ticaret merkezi olan Hanlar Bölgesi,

işte o noktada bugünün davranış biçimi, mimarisi, günlük yaşam alışkanlıkları ile yan yana geliyor. İşte o noktada ekonomi tarihi bugüne, dar bir sokak mesafesinde yakınlaşıyor. Hanlardan AVM olur mu sorusunun yanıtı, burada karşımıza çıkıyor. Belki olmaz ama hanların hemen dibinde AVM iyi de iş yapıyor...

Hanlar Bölgesi'ndeki değişim

Hanlar Bölgesi'ni incelediğimizde Bursa'nın genelinde gözlenen bir olguyu bu bölgede de görüyoruz. Bursa'da İzmir Yolu ve Mudanya yönüne doğru daha yüksek gelir grupları, Ankara Yolu yönüne doğru ise daha düşük gelir grupları yer alır. Hanlar Bölgesi'nde de Çakırhamam-Tophane yönüne doğru görece olarak kuyumcular, çeyiz dükkanları yer almakta buna karşılık Hanlar Bölgesi'nin Yıldırım'a yönelen diğer ucunda ise görece olarak daha alçakgönüllü, daha ucuz ürünler satan dükkanlar yer almakta. Bu olgu, bölge için yapılacak yeni önerilerde göz önüne alınmalıdır.

Bursa'daki eski Kapalıçarşı ile bugünkü Kapalıçarşı birbirinden çok farklı. Bugünkü Kapalıçarşı artık tam anlamıyla bir Kuyumcular Çarşısı olmuş durumda. Bakırcılar Çarşısı'ndan girip Açık Çarşı'nın sonuna kadar gittiğimizde şunu açık bir şekilde görebiliriz. Bakırcılar Çarşısı'nın sadece adında bakır kalmıştır. Bu çarşıda çeyizlik eşya ve bebe giyimi satılır olmuştur. Bakırcılar Çarşısı'nın devamında çok sayıda kuyumcu dükkanı yer alır. Ardından Açık Çarşı'da ise görece olarak daha ucuz giysiler ve ayakkabı satılmaktadır. Özet olarak Hanlar Bölgesi bir iki istisnanın dışında (Kuyumcular ve Koza Han gibi) görece olarak ucuz ürünlerin satıldığı bir bölgedir. Eskiden bu bölgede et dönerli sandviç satılırken şimdi tavuk dönerli sandviç satılmaktadır. Yine bir iki istisnanın dışında (Çiçek Izgara bunlardan biridir) bu bölgede yeme-içme konusunda hizmet veren mekanlar bize ne eskiyi hatırlatmakta ne

de yeni ile ilgili ipuçları sunmaktadır. Bu bölgedeki yapılar tarihi ve eskidir ama bu bölgede gezen ve iş yapanların genelde bu tarih ile pek bir ilişkileri yoktur.

Kısaca Hanlar Bölgesi, içinde ipek ve baharatın olmadığı (baharat için elbette Duraner gibi bir iki istisna olabilir) kuyum işi dışında ucuz eşyaların satıldığı bir bölgeye dönüşmüştür. Bu cümleye doğal olarak, kentlerin merkezden çıktıkları görüşünü de ekleyebiliriz. Bölgenin Yıldırım yönündeki ucunda 80'li yılların sonuna kadar ancak müzelerde görebileceğimiz türden üretim örnekleri vardı. Bu satırların yazarı, o yıllarda inanılmaz ölçüde ilkel bir tezgahta üretim yapan bir mutafçı ile mutaf üretimi (at kılından heybe ve yol

yaygısı üretimi) konusunda söyleşi yapma şansını yakalamıştı. Şimdi ne mutafçı kaldı, ne de Bakırcılar Çarşısı'nda bakırcı. Pamuk atıcıdan yorgancıya, mutafçıdan bakırcıya, dokumacıdan terziye bu bölgenin eski sahiplerini gösteri açmalı da olsa bu bölgede görmek en azından insanlara tarihi anımsatacaktır.

İletişim

Bursa gereğinden fazla alçakgönüllüdür. Geçmişten günümüze kendini övmenin gereğine inanmaz. Ama o eski günlerden bu yana çok şey değişmiştir. Bursa'ya zamanında kaplıcalar ve kebab yemek için gelen o insanlar yaşlanmış, onların çocukları da, "Bursa'da ne var?" diye sormaya başlamıştır. Bursa hem ülke içine hem de dışına kendini anlatmak

zorundadır. Çok doğru Cumalıkızık 600 yılı aşkın bir tarihe sahip bir köydür. Ama bu yeterli değil. İnsanları oraya bir TV dizisi çevrilmeden de çekebilmenin yolları üstüne kafa yormak gerekir. Orada reçel, erişte ve tarhana satılması bir farklılık oluşturmuyor, köy sahip olduğu değeri anlatmayı bir yana bırakmış tarhana satmakla uğraşıyor.

Bursa Kent Müzesi'nden çok güzel bir gelinlik sergisi ve serginin katalogu yapıldı. İyi de bu iş için İstanbul'dan veya yurt dışından bir iki moda editörü bu sergiye davet edilerek işin iletişimi yapıldı mı? Geçmişten günümüze biz bu konularda hep takılıyoruz. İletişim konusunda tuhaf bir beceriksizliğimiz var.

Öneriler

Bursa'ya yeni düşler gördürmeyi planlarken İstanbul'u, Bursa ve yakın çevresinde yaşayanları göz önüne almayı unutmamalıyız. Hanlar Bölgesi inanılmaz bir öyküdür. Ama biz bu öyküyü anlatmasını bilmiyoruz. İletişim bu konunun en önemli ayaklarından biri ama biz bunu hep es geçip başka boyutlarla ilgileniyoruz. Pirinç Han'ının geçmişte kaç yılda restore edildiğine bakarsak, elbette koruma ile ilgili önemli sorunlarımız var. Ancak, "yaşatma"nın da en az koruma kadar önemli olduğuna inanmalıyız. En azından bu bölgenin koruma ve yaşatma anlamında çok ayrıntılı projeleri hak ettiğinin farkında olmalıyız.

BENDENİZ

AHMET VEFİK PAŞA, REFİKİNİZ...

Derleyen: E. Ertan AKMAN

Efendim, Merhabalar, Selam deyu girelim eyyam'a. Hak dostum deyu başlayalım söze...

Bendeniz Ahmet Vefik Paşa refikiniz, 1813'de İstanbul'da doğdum. Dedem Yahya Naci Efendi, tercüme odasında görev alan ilk Müslüman'dı, Fransızca ile ilk tanışıklığım dedem sayesinde oldu.

Eğitimimi dedemin de görev yaptığı Mühendishane-i Berri'nin ilk kısmında sürdürürken babam Mehmed Ruhiddin Efendi, Mustafa Reşit Paşa'nın yanında Paris Büyükelçiliğinde elçilik tercümanlığına atanınca ailece Fransa yolu düştü bizlere. Orada üç yıl Saint Louis lisesinde okudum, iyiden iyiye pekişti Fransızcam. Orada ilk kez tanıştım tiyatro ile ve belki de yaşamım boyunca beni izleyecek Moliere ile...

O Moliere ki Fransız Tiyatrosunun oluşumundaki katkıları ile unutulmazdı. Unutulmazdı eserleri ile dünya tiyatrosu için. "Komedyanın görevi, insanları eğlendirerek düzeltmektir" sözüyle salt tiyatroya, komedyaya değil yaşama aitti. Daha çocukluk yıllarımda dilimize kazandırmaya karar verdiğim Moliere'nin çevirilerine, işte o yıllarda başladım. Üniversite eğitimime de Paris'te tarih

bölümünde başladım ama bitirmek kismet olmadı. Babamın görevi sonlanınca İstanbul'a döndük ve ben hemen Tercüme Odası'nda göreve başladım. Ardından önce Elçilik Kâtibi olarak Londra, sonra Sırbistan, Eflak, Boğdan, Bükreş arada bürokraside alınan çeşitli görevler ve Tahran Büyükelçiliği...

1860 yılında bu kez Paris'e atandım büyükelçi olarak. Çocukluğumda görüp tanıdığım bu sanat diyarını 23 yıl aradan sonra yeniden görmek büyük mutluluktu ama bu kez bambaşka bir gözle görüyordum her şeyi. Paris o dönemlerde dünyanın sanat yaşamını etkileyen en önemli merkezdi. Dünyanın en önemli entelektüelleri orada yaşıyordu. Çoğuyla tanıştım, dostluklar kurdum, tartışmalara katıldım.

Moliere'yi yeniden izledim tiyatrolarda, Shakespeare'i izledim. Yeni Fransız yazarlarını izledim. Yeni akımlarla, dostlarla tanıştım, tartıştım hem sanatta, hem yaşamda...

Dönünce ülkeme Maarif Nazırlığı, Müfettişlik, hocalık derken 1863 yılında Anadolu sağ kol müfettişliğine atanınca Bursa ile tanıştım. 1855 yılında yaşanan büyük deprem harab etmişti Osmanlı'nın dibacesini. Elimden geldiğince yeniden

var etmeye çalıştım Bursa'yı. Sonraları yaşanan politik çekişmeler sonucunda kızığa çekildim bir süre, o konulara değinmeyelim çünkü hala yaşanıyor benzerleri... Aslında bir anlamda iyi de oldu bu bekleme, o arada çevirilerimi sürdürdüm, dil ve edebiyat üzerine çalışmalarına ağırlık verdim. Sonra yine görev dedi devlet, yine Nazırlık, Şuray-ı Devlet Üyeliği ardından yine kızak, yine dinlenme... Bu arada tamamladım hala okunan Lehçe-i Osmanî'yi... Derken yine görev, Bu kez Meclisi Mebusan Reisliği, Vezirlik, Meclisi Ayan Üyeliği, tekrar Maarif Nazırlığı sonra Edirne Valiliği...

Sonunda 1879'da yine Bursa ama bu kez Bursa Genel Valisi olarak... Bursa'yı bir Avrupa kentine dönüştürmek için hemen başladım çalışmalara, O yıllarda hiç söylemedim ama artık bilinsin isterim. Naçizane kulunuz kazandırdı bu gün dahi kullandığınız nice yolu, binayı bu kente...

Neyse biz yine dönelim tiyatroya, zaman zaman eleştirilse de tiyatroya olan tutkum, onu hiç bırakmadım. Israrla sürdürdüm Moliere çevirilerimi, elimden geldiğince adapte ettim hem dilimize hem yaşamımıza.

Bu arada bizde de özellikle İstanbul'da başlamıştı batı tarzı tiyatro uygulamaları. Elimden geldiğince izliyor, gücüm yettiğince destekliyordum onları ama Bursa Valisi olunca uzun zamandır düşlerimi süsleyen, bir tiyatro binası yaptırma, bir topluluk oluşturma ve yaptığım çeviri adaptasyonları oynatma fırsatı geçmişti elime... Abdülhamit İstanbul'da Gedikpaşa tiyatrosunu kapatınca tüm oyuncularını getirttim Bursa'ya... Sonra o ilk tiyatro binası...

Kolay değildi o yıllarda bina yaptırtmak, hele ki bir tiyatro binası. Sıkıntı olmasın diye Hastane Vakfı'na katkı olsun diyerek yaptırttım sonraları yanan o meşhur binayı... Moliere'nin Hastalık Hastası'ndan adapte ettiğim Meraki ile açmıştık perdeyi... Sık sık katılmıştım provalarına, sahnelemelerine yardımcı olmuş zaman zaman üstlenmişim dahi.

Oyunculuklarına müdahale ettiğim ve belki de biraz sert çıktığım için biliyorum kızarlardı bana ama tutamazdım kendimi... Üç yıl, 9 ay boyunca haftada üç gün açıktı tiyatromuz, bazı günleri kadınlara ayırdık, önceleri biraz zorla(!) getirirdik seyirciyi ama sonraları alıştılar.

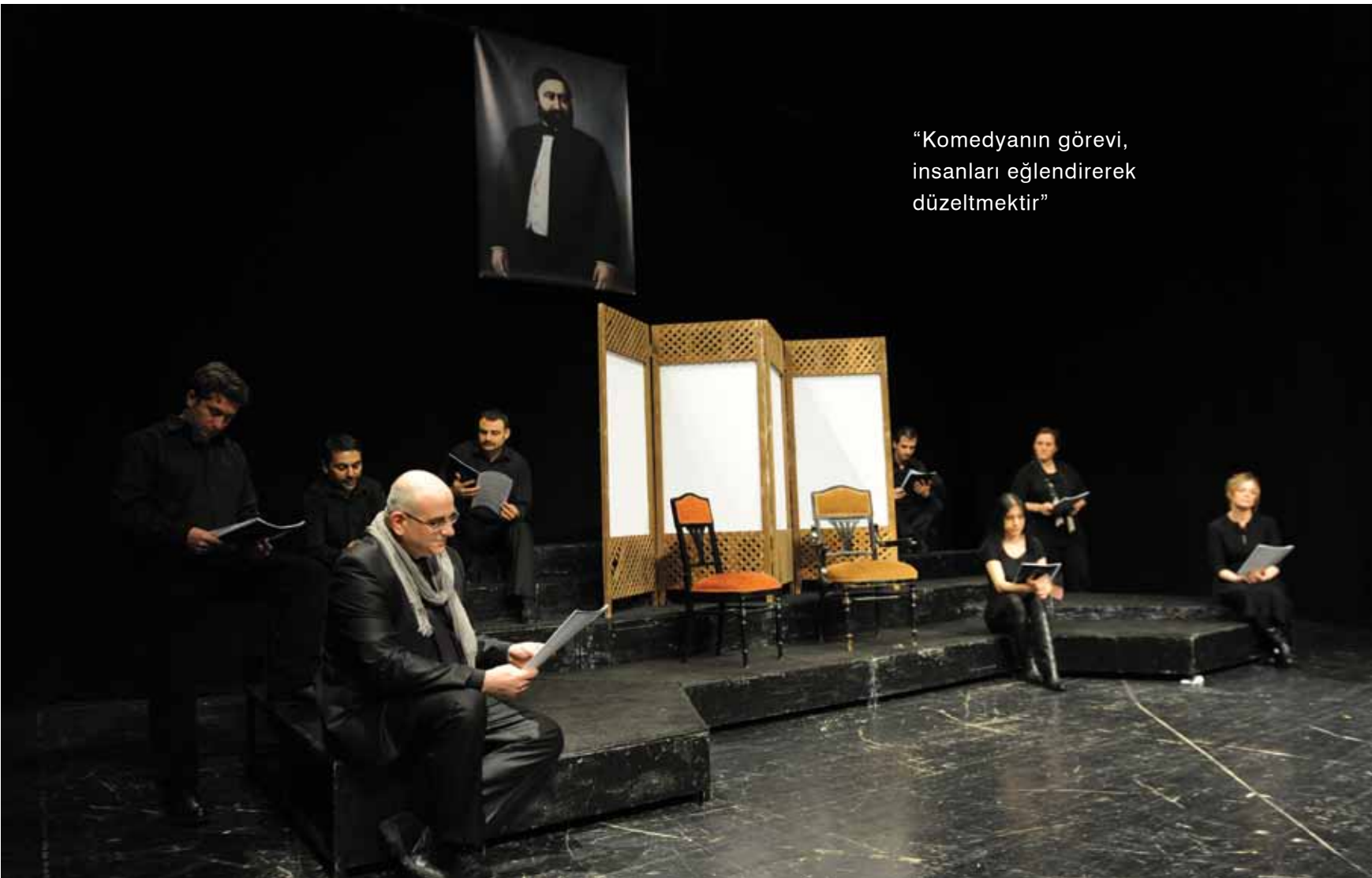
1882'de görevden azledilene değin aralarında Moliere'den çevirdiğim 32 oyunla birlikte Avrupa edebiyatından, Türk tiyatrosundan oyunlar oynadık bu tiyatroda.

Azledilmeme gelince; Zamanımın büyük bir bölümünü tiyatroda geçirmek, biletleri valilik adına bastırtmak, belediye bandosunu tiyatroya tahsis etmek, bilet almayanları azarlamak, kadınlara özel matine düzenlemek, bu matinelere gizlice hayat kadınlarını sokmak ve 19 oyunumu izinsiz vilayet matbaasına bastırmak...

Raporumda yazan suçlamalardı işte... Haksız yere Fransız hayranlığıyla, alafrangalıkla suçlandım. Oysa tek derdim ülkeme yararlı olacak kurumları, bilgiyi almak, ülkemi çağdaşlaştırmaktı. Sonradan 20.000 kuruş zimmet çıkarttılar... Ödedim, helal olsun.

Ben gidince tiyatro da bitti. Tarihçiler Türk Tiyatrosu için önemli bir dönemin sonu diye yazdılar. Öncü oldu dediler sonraları. Oyuncularım İstanbul'a döndü. Yaptırdığım tiyatro binası da önce harabeye döndü, sonra çöktü.

Neyse Efendim, yıllar sonra 1957'de Devlet Tiyatroları Bursa'da bir sahne açınca bu binaya benim adımı verdiler... Lütfettiler... Hâsılı söz uçtu ama yazı kaldı... Ben hala buradayım efendim, siz burada oldukça ben de burada olacağım... Her zaman beklerim efendim...

"Komedyanın görevi,
insanları eğlendirerek
düzeltmektir"

MERİNOS YİNE “ENERJİ” SAÇIYOR

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bursa ve Türkiye ekonomisine “enerji” veren Merinos Fabrikası, bugün endüstri mirasına dönüşen unsurlarıyla geleceğe ışık tutuyor...

Yurtdışına çıktığım zaman; her şehirde elime bir şehir haritası, bir de kültürel mekanları gösteren tanıtım belgeleri verirler. Bu belgeleri incelediğim zaman müzeler bölümüne özel bir önem verildiğini gözlemlerim. O şehirde kaç müze var, içerikleri nelerdir, nasıl gezilebilir, hepsini bulabilir miyim? Çünkü medeni ve yaşanır şehirlerin

neredeyse hepsinde müze bulunmakta ve her geçen yılda müze sayısı artmaktadır. Şehrimize geldiğimiz zaman müzeler konusunda şanslı olduğumuzu görüyoruz. Çünkü şahıs müzeleri, devlet müzeleri ve belediye müzelerinin kültürel hizmet verdiğini gözlemliyoruz. Esat Uluumay’ın Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi, Umurbey Celal Bayar Müzesi,

Bursa Orman Müzesi, Gazeteciler Cemiyeti Basın Müzesi önemli örneklerdendir.

Son yıllarda sizlerin de dikkatini çekmiştir. Bursa Büyükşehir Belediyesi müzeciliğe ve müze işletmelerine büyük bir önem vermektedir. Şu anda Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı 5 müze

faaliyet göstermektedir. Bursa Kent Müzesi, Hünkar Köşkü Müzesi, Karagöz Müzesi, Merinos Tekstil Sanayi Müzesi ve Merinos Enerji Müzesi. Gördüğünüz gibi diğer şehirlerde pek az rastlanır özelliklerde müzeler açılmakta ve faaliyet göstermektedir. İşte 7 Eylül 2012’de bir müze daha açıldı. Merinos Enerji Müzesi. Türkiye Tarihi Kentler Birliği

(TKB) üyeleri ve Avrupa Müze Akademisi Başkanı Massimo Negri’nin de aralarında bulunduğu açılıшта toplumun heyecanlı olduğunu gördük. EMA(Avrupa Müze Akademisi) Başkanı’nın da belirttiği gibi Bursa, müze konusunda heyecan verici bir şehir görünümünde.

Heyecanın asıl nedeni ise, Avrupalıların da dikkatini çeken Bursa’da müzeler konusundaki bu olumlu gelişmenin Türkiye’deki diğer şehirlere de yansiyacak olmasıdır. Çünkü Bursa müzeler konusunda Türkiye’deki onlarca şehre danışmanlık yapmaktadır. Bursa Kent Müzesi, ‘müze okul’ kimliğinde görev yapmaya devam etmektedir.

Bursa’nın müzeler konusundaki heyecanı EMA’nın da dikkatini çekmiş olacak ki; 2013 yılında EMA toplantısı Bursa’da yapılacaktır. Dolayısıyla, her yıl yapılan “Yılın Müzesi” yarışması da Bursa’da yapılacak. Böylece Avrupa’nın önemli müzecileri Bursa’ya gelecek. Müzecilik alanında sadece Avrupa’nın değil tüm dünyanın büyük önem verdiği bu yarışmaya Bursa Merinos Enerji Müzesi de katılacak. Evet, kendimize güveniyoruz. Kazanmayı arzuluyoruz kuşkusuz ama kazanırız veya kazanamayız, bu bizi yolumuzdan ayrı koyamaz. Müzecilik konusunda her geçen gün daha iyi konular yakalayan Bursa Büyükşehir Belediyesi yeni müzeler açma planlarını da yakında açıklayacaktır. Bursa Merinos Enerji Müzesi 2013 yılında yılın müzesi yarışmasına girecek. Peki nasıl bir Enerji Müzesi yaptık sizlere

bölüm bölüm anlatmak istiyorum. Enerji Müzesi, Merinos Tekstil Fabrikası'nın elektrik ihtiyacını karşılayan bir elektrik fabrikasıdır. 1938 yılında Atatürk'ün emri ile kurulan fabrikaya enerji sağlayan bir ünite olarak kurulmuştur. Bazen, ürettiği elektriğin fazlasını Bursa şehrine de vermiştir. Merinos Fabrikası 2000 yılında ekonomik ömrünü tamamlayınca elektrik fabrikası da devre dışı kalmıştır. Fabrika olduğu gibi korunmuş ve 2012 yılında da müze olarak açılmasına karar verilmiştir. Bir buçuk yıllık bir çalışma neticesinde Büyükşehir Belediyesi kendi insan ve mali kaynakları ile müzeyi ortaya çıkarmıştır. Müzeler konusunda tecrübeli bir ekibe sahip olan Bursa Kent Müzesi'nin planlamasında müze tamamlanıp ziyarete açılmıştır.

MÜZENİN BÖLÜMLERİ

Kazan Dairesi: 4 adet buhar kazanının bulunduğu bölümde Merinos

Fabrikası'nın ve Elektrik Fabrikası'nın kuruluş öyküsü anlatılmaktadır. Manken canlandırmaları, eski dönemlere ait fotoğraflar ve Merinos eşyaları da bu bölümde sergilenmektedir.

Jenaratör Dairesi: Bu bölümde 4 adet jeneratör bulunmaktadır. Bunlar elektriği üretilip dağıtan sistemlerin bulunduğu yerdedir. Bursa'da elektriğin tarihi de burada anlatılmaktadır. Bursa'ya elektrik ne zaman gelmiş, nasıl gelişmiş, bu günkü durumu nasıldır tüm bunların yanıtı bu bölümde bulunabilir. Aynı zamanda bu bölümde aydınlatma aletleri sergisi de yer almaktadır. Bursa Sokağı Bölümü'nde Bursa'nın ilk fotoğrafları göze çarpmaktadır. Elektrikli dönemin radyo koleksiyonlarını da burada görebilirsiniz.

Elektrik Dağıtım Bölümü: Alt katta ise günümüzdeki yeni enerji kaynakları anlatılmaktadır. Sudan, madenden, rüzgardan, gazdan nasıl elektrik

elde edilir. Bunlarda özel bölümlerle sergilenmektedir. Müzede elektrikle ilgili koleksiyon malzemeleri, belgesel odaları, bilgi köşkleri ve televizyon ekranlarından bilgilendirmeler bulunmaktadır. Atölye çalışmaları ve eğitim amaçlı bölümlerle de hizmet vermektedir. Enerji Müzesi gün geçtikçe önemini daha çok arttıracaktır çünkü günümüzde enerji bir numaralı gündem konusudur. Bizde bulunduğumuz şehirde müzelerimiz vasıtası ile halkı kendi konularında bilinçlendirmeye gayret edeceğiz. Zaten Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı müzelerin amacı; kentlilik bilincini geliştirmek, kentliye yaşadığı şehri sevdirmek ve kıymetini anlatmaktır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı müzelerin yıllık ziyaretçi sayısı 400 bin kişiye yaklaşmaktadır. Bu önemli bir sayıdır. Gelecekte müzelerin çoğalmasında önemli bir etkidir.

ORTA ÇAĞ'DA BURSA KATLIAMI

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Anadolu coğrafi olarak 3 kıtayı birbirine bağlayan bir bağlantı noktası üzerinde yer aldığı için devamlı olarak hakim güçlerin ilgisini çekmiş ve ele geçirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Anadolu tarihi dünyanın hiç bir yerinde olmadığı kadar kanlı olaylara sahne olmuştur. Kan zaman zaman savaşlar nedeniyle, bazen de yanlış tarafta yer alma nedeniyle intikam duygusuyla katletme şeklinde akıtılmıştır. Konumuzu, yanlış tarafı tutma neticesinde katliama uğrayan Ortaçağ Bursalıları oluşturmaktadır.

Bursa, ovanın savunması kolay stratejik noktalarından birisinde yer alsa da, kentin etrafını güçlü bir sur duvarı çevrelese de, tarihinin çeşitli evrelerinde Anadolu'daki katliamlardan nasibini almış şanssız kentlerden birisidir. Tarihindeki son büyük katliam Doğu Roma İmparatorluğu egemenliği esnasında Komnenos sülalesinin son temsilcisi olan I. Andronikos Komnenos (M.S. 1183-1185) tarafından yapılmıştır.

Doğu Roma İmparatorlarından Andronikos, M.S. 1143-1180 arasında hüküm süren İmparator I. Manuel Komnenos'un kuzenidir. 1141 yılında Selçuklular tarafından esir alınmış ve bir yıl esir kaldıktan sonra fidye ile serbest bırakılarak Konstantinopolis'e gitmiştir. Burada I. Manuel Komnenos'un gözüne girip sarayda yaşamaya başlamıştır. Sarayda yaşarken yeğeni olan Prenses Evdoksia'yı kandırıp,

prensesi metresi yapmıştır. 1153'de Andronikos İmparator aleyhine hazırlanan bir komploya katılmıştır. Bu komplo İmparator tarafından öğrenilince 12 yıl hapiste kalmak zorunda kalmıştır. Ancak 1165 yılında hapisaneden kaçmayı başarmıştır. Manuel'in ölümünden sonra, eşi İmparatoriçe Antakyalı Maria imparator naibi olarak oğlu II. Aleksios Komnenos'un adına ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Çünkü geleneğe göre, imparator adayları 16 yaşından sonra yönetimi bizzat devam ettirmektedirler. Eğer bu yaştan küçüklerse, onların adına anne ve amca gibi bir yakın büyüğü yönetime yardımcı olmaktadır.

Andronikos M.Ö. 1182 baharında bu değişimden ve durumdan rahatsız olarak İmparatoriçe'nin halk tarafından sevilmediğini bahane edip bir ordu toplayarak çocuk imparator II. Aleksios Komnenos'u korumak ve yetkilerini iade etmek bahanesiyle Konstantinopolis'e (İstanbul) gelmiş ve iki ay sonra da çocuk imparatoru boğdurtarak iktidarı tek başına ele geçirmiştir.

Ancak bu iktidar değişiminden ordu komutanlarından Andronikos Lapardas hoşnut değildir ve göz yummaya da niyeti yoktur. İmparatorluğun batı sınırında Macar Kralı Bela'nın isyanını bastırmakla görevli olmasına rağmen, cephedeki görevinden ayrılarak hem katledilen genç imparatorun öcünü almak ve hem de Andronikos'u cezalandırmak üzere

doğuya doğru hareket eder ve Güney Marmara kıyılarına kadar gelir. Burada özellikle Nikaia (İznik), Prusa(Bursa) ve Lopadion(Uluabat) halkı bu isyan girişimini destekleyerek Andronikos Lapardas'ın yanında yer alırlar. Bu isyan girişimi Andronikos tarafından zamanında haber alındığı için çok kısa sürede bastırılmış, Andronikos Lapardas yakalanarak gözleri kör edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir.

Ancak, İmparator Andronikos, bu isyan girişimini destekleyenleri cezalandırmak ve böylece yavaş yavaş kıpırdamaya başlayan muhalif hareketlere de gözdağı vermek için hazırlıklara başlar. Öyle ağır bir ceza vermelidir ki, bundan sonra isyan akla bile alınmasın. Bu düşünce ile hazırlanan büyük bir ordu M.S. 1184 yılında Aleksios Branas'ın komutasında önce Lopadion (Uluabat) halkını cezalandırmak üzere yola çıkar. Ancak Lopadion halkı Prusa ad Olympum(Bursa) ve Nikaia(İznik) halkı ile işbirliği yapmış ve her iki kenti bir defa daha isyana teşvik etmiştir. Bu nedenle bu ilk atak Andronikos'un istediği ölçüde caydırıcı bir şekilde sonuçlandırılmaz.

Bunun üzerine Andronikos da kendi ordusunun başına geçerek İznik'e doğru hareket eder. Her iki ordu İznik önlerinde birleşir ve sonrasında tek bir güç halinde İznik kentine saldırmaya karar verirler. Böylece tarih bir imparatorun kendi halkını ve kendi kentini yok etmek

1) I. Andronikos Komnenos tarafından geliştirilen taarruz makinası. Bu makina günümüz bilgisayar oyunlarında da savaş silahı olarak kullanılmaktadır. 2) Bursa kuşatması. Kent düştükten sonra insanlardan bir bölüm asılarak, bir bölümü ise kılıçtan geçirilerek öldürülüyor. Farklı bir infaz yöntemi de canlı canlı çuvala konup, ağırlık bağlanan çuvalın deniz veya nehir gibi bir su kaynağına atılmasıdır. 3) 15. yüzyıldan bir tasvir. I. Andronikos Komnenos'un öldürülmesi. Resmin orijinali Fransa'da Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır.

üzere bütün gücü ile saldırıya geçmesine şahitlik etmektedir. Ancak hesaba katılmayan bir ayrıntı bulunmaktadır, bu da pişmiş tuğladan örülen şehir surlarının imparatorun saldırısına karşı koyabilecek sağlamlıkta olmasıdır. Bu nedenle bütün saldırılara çok başarılı bir şekilde karşı koyarlar. Güçlü bir ordu karşısında elde edilen başarı ve bu başarılar sonunda imparatorun aciz duruma düşmesi İzniklileri şımartır. Tarihçi Niketas Khoniates bildirdiğine göre, bu durum İzniklilerde özgüvene neden olur ve sur duvarlarının burçlarına çıkarak imparatorun askerleriyle alay ederler; hatta ağza alınmayacak küfürler savururlar. Tarihçi Niketas Khoniates'in cümleleri bu konuda dikkate değerdir: "Şehrin kapıları sıkıca kapalıydı ve iyice sürgülenmişti. Ama ağızlarının kapısı ardına kadar açıktı; insan kasabı, kan içen köpek, kokmuş ihtiyar, bütün zamanların yüz karası gibi küfürler ediyorlardı".

Bu durum saldırıdan vazgeçmeyi düşünen Andronikos'u çileden çıkartır ve saldırının dozunu artırmasına neden olur. Kentin etrafına Andronikos'un kendi icadı olan savaş makineleri yerleştirilir ve surları bunlarla dövülmeye başlanır.

Bu gelişme üzerine İznik halkı da boş durmaz ve geceleri sur duvarındaki gizli kapılardan dışarı çıkarak bu savaş makinelerini ya meşaleler ile yakar, ya da elleri ile parçalayarak tahrip ederler. Sur duvarlarının etrafında bu kısır döngü devam ederken, Isaakios Angelos'un da aralarında bulunduğu Andronikos'tan nefret eden bir grup asker saf değiştirerek İzniklilerin arasına katılır. Tarihçi Niketas Khoniates'in bildirdiğine göre, İznik'e ilhak eden askerlerin arasında Türkler de bulunmaktadır.

Bu geçişler Andronikos'u kaygıya düşürerek bir ara kuşatmanın başarısız olacağına inandırmıştır. Bu durum Türklerin Doğu Roma ordusu içinde belirleyici bir gücünün olduğuna da işaret etmektedir. Andronikos'un halet-i ruhiyesinin bozulmaya başladığının en önemli göstergelerinden birisi başarı elde etmek için kullandığı acımasız ve akıl dışı yöntemlere baş vurmasıdır. Bunlardan birisi ilhak eden komutanı Isaakios Angelos'un İstanbul'da yaşayan annesi Euphrosyne'nin İznik önlerine getirtilerek savaş makinasına bağlanmasıdır. Eğer Isaakios Angelos teslim olmasa, savaş makinası üzerinde bağlı olan anne ile

birlikte taarruza katılacaktır. Andronikos dediğini yapar ve üzerinde Euphrosyne ile birlikte savaş makinasını sur duvarına karşı sürdürür.

Böylece büyük bir acımasızlık örneği sergilenmiş olur. Ancak büyük bir şans eseri ve İznikli askerlerin dikkati sayesinde anne o günkü saldırıdan yara almadan kurtulur. Aynı günün gecesinde ise yine gizli kapılardan çıkan İznikli askerler bir gece baskını ile Euphrosyne'yi Andronikos'un askerlerinin elinden kurtarırlar. Bu çıkışlar İznik sur duvarının değişik bölümlerinde gizli kapıların bulunduğu işaret etmektedir. Sur duvarında yapılacak detaylı incelemeler bu kapıların yeri ve özellikleri hakkında detaylı bilgiler verecektir.

Kuşatma esnasında aslında herşey İznikliler'in lehine gelişmekte, Andronikos istediği ve beklediği zaferden yavaş yavaş ümidini kesmeye başlamaktadır. Ancak bu esnada beklenmedik bir gelişme olmuş ve İznik savunmasını başarılı bir şekilde yöneten komutan Theodoros Kantakuzenos, beklenmedik bir harketle şehri terk

eder ve tek başına imparatora saldırır. Ancak saldırı esnasında atının ayağı tökezleyince dengesini kaybederek düşer ve Andronikos'un eline düşer. İmparatorun bu fırsatı kaçırmadığı, Theodoros Kantakuzenos'u öldürttüktan sonra kesik başını bir mızrağın ucunda İstanbul'a gönderdiği bilinmektedir. Rivayet edildiğine göre vücudundan arta kalan bölüm ise parça parça doğranmıştır.

Böylece İznik halkı kendine sonsuz güven duydukları önderlerini çok zamansız bir şekilde kaybetmiştir. Bunun üzerine daha önce kente sığınmış olan Isaakios Angelos'tan kendilerine önder olmasını isterler. Ancak Angelos bu riskli sorumluluğa yanaşmaz ve yol yakınen teslim olmalarını önerir. Bu tavsiye üzerine daha fazla direnmekten vazgeçen İznik halkı Piskopos Nikolaos'ın önderliğinde kentin kapılarını açarak teslim olmaya karar verir. Teslim olmayı en iyi şekilde tarihçi Niketas Khoniates anlatmaktadır: "...silah taşımadan, ellerinde zeytin dalları tutarak, başları ve elleri açık olmak üzere, ayakları çıplak şekilde teslim olmaya gittiler". Andronikos, başlangıçta şehir halkına çok merhametli ve şefkatliymiş gibi davranırsa da, kent tamamen ele geçirildikten sonra gerçek yüzünü göstermiş ve halkın bir çoğunu şehirden sürmüş, bir kısmını surlardan baş aşağı atarak öldürmüştür. Bu arada en büyük acıyı daha önce Isaakios Angelos ile birlikte saf değiştirerek İzniklilerin arasına katılan Türklerle yaşıtmıştır.

Ele geçirdiği Türklerin tamamını kazıklara çaktırarak öldürmüştü ve üzerinde cesetlerle birlikte bu kazıkları şehrin etrafında daire halinde çevrelenecek şekilde diktirtmiştir. Bu arada yeri gelmişken açıklamakta fayda vardır. Eski dönemlerin en ızdıraplı işkence ile öldürme yöntemlerinden biri olan kazığa çakmada, ince bir sopa kuyruk sokumundan başlayarak omurilik boyunca sırta saplanmakta ve bu şekilde kazık toprağa dikilmektedir. Bu işlem sonrasında omurilik bloke olduğundan

hareket kabiliyeti ortadan kalkmakta ve insan çok büyük acı ve ızdıraplar içerisinde can vermektedir. İşte Türklerle reva görülen idam şekli bu vahşi ve insanlık dışı yöntem olmuştur.

Andronikos, İznik'te sükuneti sağladıktan sonra İstanbul'a dönmemiş, bu defa Bursalıları cezalandırmak üzere şehre doğru harekete geçmiştir. Bursa önlerine gelindiğinde şehrin güneyindeki ovada karargah kurulmuştur. Çünkü arazinin bu bölümü düz olması nedeniyle hücum etmeye en elverişli kısımdır. Kentin oturduğu alanın diğer bölümlerinde kayalıklar, sert çıkıntılar ve uçurumlar bulunmaktadır. Kentin etrafı ayrıca görkemli kuleler ile donanmış sağlam bir sur duvarı ile çevrelenmişti. Güneyde, Andronikos'un ordusunun bulunduğu taraftaki sur duvarları ise savunmayı güçlendirmek amacıyla çift sur duvarından oluşmaktadır. Çünkü kentin savunma açısından en zayıf bölümü burasıdır.

Bursa'ya zaman zaman saldırılar olmuştur. Bu nedenle sur duvarının daha önce tahrip gören bölümleri tekrar örülmüş, bağlantılar birbirleri ile ilişkilendirilerek sağlamlaştırılmış ve birlikte sıvanmıştır. Sur duvarı ayrıca çakılan kazıklar yardımıyla birbiri ile bağlantılı hale getirilmiştir. Bu nedenle Bursa'yı kuşatma veya saldırı ile ele geçirmek oldukça zordur.

Sur duvarının sağlamlığı ve dayanıklılığı konusunda en güzel delillerden birisi 1204 yılında Latinler'in Bursa'ya yaptığı saldırıdır. Bilindiği gibi, Latinler, İstanbul'u işgal ettikten sonra onlara hiç aldırmayan Bursalılara bir ders vermek istemişler ve Lopadion'u (Uluabat) zapt ettikten sonra Bursa'ya doğru yola çıkarak daha önce Andronikos'un kurduğu yere, yani kentin güneyinde surların karşısına, karargahlarını kurmuşlardır.

Latinler kenti ele geçirmek için epey uğraşmışlar, hatta mancınıklar ile saldırmışlardır. Ancak kuşatma

sonunda kayda değer bir başarı elde edememişlerdir. Niketas Khoniates'e göre, başarısızlığın en önemli sebeplerinden birisi surların aşılamaz sağlamlıkta olmasıdır. Bu nedenle Latinler Bursa'yı ele geçiremeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Surların sağlamlığı ve geçilmezliğinden olsa gerek ki, Türklerin Bursa'yı ele geçirmesi de ancak çok uzun süren bir kuşatmadan sonra mümkün olabilmiştir.

Kentin savunması hakkında bu kısa açıklamadan sonra tekrar Andronikos'un Bursa'yı işgaline geri dönelim. Andronikos, Bursa önlerine gelip karargahını kurar kurmaz ertesi gün saldırı emrini vermek için hazırlıklara başlar. Ertesi günü beklemesinin nedeni kent sakinlerinin gönüllü olarak teslim olmasını sağlamaktır. Sur duvarlarını aşmanın zorluğunu o da bilmektedir. Bu amaç doğrultusunda Andronikos sabaha kadar uyumadan gece boyunca okların ucuna bağlanıp şehre atılması için pusula yazar. Amacı pusulalardaki mesajları ile kent sakinlerini gönüllü olarak teslim olmaya ikna etmektir. Sabaha kadar o kadar fazla sayıda pusula yazmıştır ki, bu iş imparatoru tam anlamıyla bitap düşürmüştür. Sabahın ilk ışıkları ile birlikte hazırlanan pusulalar okların ucuna bağlanarak kentin içerisine gönderilmeye başlanır. Bu notlarda, kent sakinleri eğer kapıları açıp kendiliğinden teslim olurlarsa, onlara kötü davranmayacağını ve yapmış oldukları isyanı unutacağına dair sözler vermektedir.

Ancak Bursalıların bu boş vaatlere karnı toktur ve dolayısı ile çağrıyı dikkate almazlar. Bu nedenle de günlerce pusula gönderme işi devam etmiş, bu arada her iki taraf çok sayıda kayıp vermiştir.

Kuşatma bu şekilde devam ederken bir gün Andronikos'un savaş makinalarının taarruzu sonucunda güney kanattaki dış sur duvarının bir bölümünde çökme meydana gelmiştir. Çökmenin çıkardığı korkunç gürültü halk ve askerler arasında korkuya ve endişeye neden olmuştur. Bu

karışıklık esnasında surların o bölümünü korumakla görevli olan askerler yerlerini terk edince, yıkılan bölüm bir an için savunmasız kalmış, Andronikos'un askerleri de bu boşluktan yararlanarak duvarlara ve kapılara dayadıkları merdivenlerden kolayca kentin içine girmişlerdir. Böylece sur duvarları aşılmaz olarak nam salmış kent ele geçirilmiştir.

Kuşatmanın uzaması, güçlü direnme karşısında asker kaybı ve halkın çağrıya uymayarak teslim olmaması tam anlamıyla Andronikos'u zıvanadan çıkartmıştır. Kentin ele geçirilmesinden hemen sonraki İmparator Andronikos'un haleti ruhiyesini Niketas Khoniates Historia (1180-1195) isimli eserinde şu cümleler ile anlatmaktadır: "İmparator bir kurtarıcı gibi değildi; ağılsız, çobansız koyun sürülerine saldıran bir aslan gibi birinin boynunu kırdı, ötekinin iç organlarını yedi, bir üçüncüsüne daha da beter şeyler yaptı; geriye kalanları da ya dağlara, ya uçurumlara sürdü...".

Bursa ele geçirildikten sonra yapılan vahşet ve işkenceyi iki başlık altında incelemek mümkündür: İlki, kente girişte askerler kimi görmüşlerse kılıçtan geçirerek öldürmüşlerdir. Bu kıyımdam kuşatma öncesi halkı beslemek için şehre sokulan besili hayvanlar, koyun sürüleri ve sığırlar da nasibine düşeni almıştır.

Vahşetin ikinci perdesi ise imparatorun kente girmesinden sonra başlamıştır. Kente ayak basan İmparator, karşısına ilk çıkan ve henüz bıyığı bile terlememiş çocuk yaştaki Theodoros Angelos isimli gencin gözlerini oyduktmuş, daha sonra onu bir eşeğe bindirterek hayvanı serbest bırakarak eşeğin onu istediği yere götürmesine izin vermelerini istemiştir. Gözü oyulan gencin kurda kuşa yem olmasını yolda karşılaştığı Türkler önlemiştir. Türkler, delikanlıya acıyarak

onu alıp çadırlarına götürmüşler ve yaralarını tedavi etmişlerdir.

M.S. 1184 yılında Bursa'da İmparatorun kendi vatandaşlarına yaptığı büyük vahşet ve katliamı kelimeler ile anlatmak mümkün değildir. Bursalılar'dan bazıları asılarak idam edilmişler, çocuk, kadın, genç, yaşlı denmeden gözleri oyulmuş, elleri, kolları, bacakları kesilerek büyük bir vahşet örneği sergilenmiştir. Vahşetin boyutunu Niketas Khoniates'in cümlelerinden okuyalım: "Andronikos daha sonra aralarında Leon Synesios, Manuel Lakhanas gibi kentin ileri gelenleri de dahil olmak üzere kırktan fazla insanın Bursa yollarındaki ağaçlara asılmasını emretti. Kent içinde yakalanan insanların bir bölümünün ellerini kestirti, bir bölümünün parmaklarını üzüm kütüğü dalı gibi tek tek koparttırdı. Bazı insanların ise sadece bacaklarını kestirtti. Bir bölümü ise hem ellerinden hem de gözlerinden mahrum etti. Bir başka grubun sadece sağ gözünü oydukttu ve sol ayağını kestirtti; diğer bir kısımda ise bu defa sol gözlerini oydukttu, buna karşın sağ bacaklarını kestirtti".

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi M.S. 1184 yılı Bursa tarihinin kara bir günü olmuş, kentte yaşayan halkın büyük bir bölümü hunharca kılıçtan geçirilirken, sağ kalabilenler de göz ve bacak gibi organlarından olmuşlardır. Niketas Khoniates'in naklettiğine göre, Andronikos böyle insanlık dışı bir vahşetle kendi hakimiyetine karşı çıkan Bursa'nın güçlü, kuvvetli ve savaş taktiğini iyi bilen gençlerinin tamamını imha etmiştir. İmparator Andronikos İznik ve Bursa'yı dize getirdikten sonra Uluabat'a yönelmiş(Lopadion) ve benzer bir vahşet orada da yaşanmıştır. Niketas Khoniates'in anlattığına göre, burada özellikle piskopos hedef tahtasında olmuştur. Çünkü, İmparator'a göre, isyan eden halka müdehale etmesi gerekirken olaylara karşı sessiz kalmayı tercih etmiş ve olayları kenardan izlemiştir. Bu sorumsuzluğunun cezası ise piskoposun bir gözünün oyulması olmuştur.

M.S. 1183-1185 yılları arasında iki sene hüküm süren İmparator I. Andronikos Komnenos'un yaptığı vahşet ve çevresine

saldığı korku kelimeler ile ifade edilebilecek gibi değildir. 1185 yılında Normanların İstanbul'a yaklaşmakta olduğu yolundaki haberler üzerine başkentte bir ayaklanma patlak vermiş ve II. İsaakios Angelos imparator olarak ilan edilmiştir. Bundan sonra isyancı bir grup tarafından Andronikos ele geçirilerek kendi yaptığı vahşeti aratmayacak bir şekilde öldürülmüştür. Önce yakalanarak başına yeni boşaltılmış bir sığır işkembesi geçirilmiş şekilde bir eşeğe ters bindirilerek şehirde dolaştırılmış. Daha sonra da önce gözleri oyulup, ayak ve kolları kesilmiştir. En son olarak da karnı deşilerek bugün Sultan Ahmet Meydanı'nda bulunan dikili taşın yanında kazık üzerine çakılarak cesedi günlerce halka sergilenmiştir.

Sonuç olarak Bursa halkı günümüzün en demokratik haklarından sayılan sıradan bir hoşnutsuzluğun bedelini hunharca katledilmeye tarifi imkansız bir vahşetle en ağır şekilde ödemişlerdir. Doğu Roma İmparatorlarının özellikle kendi halkına karşı bu vahşi tutumu, zamanla imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan halkı yönetimden uzaklaştırmış, merhametli ve adil olmaları ile ünlenen ve o dönemde yavaş yavaş güçlenmeye başlayan Türklerin yanında yer almaya itmiştir. Örneğin Türkler Bursa'yı işgal için yıllarca beklemiş ve ele geçirdikten sonra kimsenin kılına bile zarar vermeden kent halkı ile birlikte kardeşçe yaşamayı başarmışlardır.

Kaynakça

Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206). İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması, I. Demirkent (tercüme) (İstanbul 2004), 183 vd. Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195). Komnenos Hanedanı'nın sonu ve II. İsaakios Angelos Devri, I. Demirkent (tercüme) (İstanbul 2006), 73 vd.

BURSA TANIKLIĞINDA SÜRGÜNDEN ÖZGÜRLÜĞE BİR KAHRAMANIN HİKAYESİ

EMÎR ABDÜLKÂDİR EL-CEZÂİRÎ

Hayatı “Tarih” kadar Zengin bir Lider

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Şefik Can Uluslararası Mevlana Eğitim ve Kültür Derneği işbirliği ile organize edilen ve Uluslararası Alaviyya Sufi Derneği (AISA)’nın katkıda bulunduğu “Uluslararası Emir Abdülkadir El Cezâir’i Sempozyumu” geçtiğimiz günlerde Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Bursa Valisi Şahabettin Harput, Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe, Mescidi Aksa imamlarından Mohammed Jamel H.S. Abdulhannoud ile Cezair, Fransa ve Türkiye’den çok sayıda davetlinin katılımı ile gerçekleştirildi.

Bursa, İmparatorluk kuran şehir ünvanını, Osmanlının kurucu şehri olmasının yanı sıra geniş bir coğrafyaya beşyüz yıl hükmetmiş bir imparatorluğun getirdiği zenginliklere sahip olmasına borçludur. Bu zenginliğin farkındalığını oluşturmak ve yeni nesillere aktarmak için Bursa Büyükşehir Belediyesi’nce yürütülen ve ilgili uluslararası çevrelerce takdirle karşılanan “Tarihi Kültürel Miras Çalışmaları” kapsamında gerçekleştirilen etkinlik ve projeler her geçen gün Bursa’nın tarihi kimliğini, kültür başkenti olma özelliğini ön plana çıkarmanın geri dönüşümlerini aldığı tekliflerle taçlandırmaktadır.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Şefik Can Uluslararası Mevlana Eğitim ve Kültür Derneği tarafından projelendirilen ve akademik çalışma takvimine bağlanan “Uluslararası Emir Abdülkadir El Cezâir’i

Sempozyumu”nun Bursa’da yapılmasının ve Bursa Büyükşehir Belediyesinin himayesinde gerçekleşmesinin özel bir anlamı var; çok yönlü bir kahraman olan Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî için (1807-1883) sürgün hayatından zafere giden yol hikayesindeki en anlamlı durağı ve gönlünü demlediği konağı Bursa olmuştur. Bursa’daki yıllarını hayatı boyunca dilinden ve gönlünden düşürmemiştir.

Yalnızca belli bir alanda değil değişik sahalardaki maharetleriyle temâyüz eden ender insanları nitelemek için kullanılan “hezarfen” tabiri, insanlık tarihinde benzerine az rastlanan şahsiyetlerden biri olan Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî (1807-1883) için kullanılabilecek en uygun ifade olsa gerektir. Sûfî kimliği, devlet adamlığı, entelektüel ilgileri, şâirliği ve her şeyden önemlisi Hz. Peygamber’i kendisine model olarak almak suretiyle hayatı boyunca gerçekleştirdiği her türden faaliyetleri onun bu sıfatla anılması için yeterli gerekçelerdir.

Emîr Abdülkâdir Cezâyir halkı tarafından “Millî Kahraman” olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği sebebiyle hemen her yıl onun anısına hem ülke içinde hem de ülke dışında çeşitli düzeylerde toplantılar düzenlenmekte, sergiler açılmakta ve hakkında pek çok makale ve kitap yayımlanmaktadır. Zira onun çok yönlü kişiliği ve renkli hayatı söz konusu çalışmalar için fazlasıyla malzeme temin eder niteliktedir.

Yaklaşık 15 yıl boyunca Fransızlar’a karşı verilen mücadelenin liderliğini yürüten ve

neticede düşman tarafından esir alınıp 5 yıl Fransa’da tutulduktan sonra Osmanlı topraklarına gitmesine izin verilen Emîr, 1852 yılı Aralık ayında Fransa’dan İstanbul’a gelmiştir. Bu münasebetle dönemin padişahı Sultan Abdülmecid tarafından özel törenlerle karşılanan Emîr ve maiyetindekiler için Bursa’da bir konak tahsis edilmiş ve kendisine özel ilgi gösterilmiştir.

Hayatının yaklaşık üç yılını sürgün olarak Bursa’da geçiren Emîr Abdülkâdir bu şehirde yaşadığı dönemde bir kitap kaleme aldığı gibi ikamet ettiği mahalle mescidinde çeşitli dersler de okutmuştur. 1855 yılında Bursa’da meydana gelen depremin ardından şehirden ayrılıp Şam’a yerleşen Emîr burada da şahsına özgü faaliyetlerini sürdürmüştür. Bununla birlikte kendisi Bursa’yı ve bu şehrin halkını asla unutmamış, burada yaşadıklarını terennüm ettiği “Bursa’ya Özlem” isimli muhteşem bir de şiir kaleme almıştır. İlk dizeleri şöyledir:

Şu gönül Bursa anılarını unutmaya
direndi
Sinemde Bursa aşkı anbean tazelandı.

Meftûnu olmuş kalbe unut onu desem de
Unutması, avunması imkansız
kâbilindendi.

Hem Emir hem Sufi

Emîr Abdülkâdir her ne kadar aslen Cezâyirli de olsa, doğduğu yıllarda bu toprakların Osmanlı hâkimiyeti altında bulunması, yaklaşık üç yılı Bursa’da geri kalanı da Şam’da olmak üzere ömrünün son 31 yılını Osmanlı topraklarında

geçirmiş olması, Osmanlı halkına içten sempati duyması ve bu duygularını bazen sultanlara bazen de birlikte yaşadığı insanlara yönelik sitâyîşkâr dizelerle dile getirmesi gibi nedenlerden dolayı tam manasıyla bir Osmanlı sayılır. Buna rağmen ne ilginçtir ki vefatından günümüze kadar Anadolu coğrafyasında onunla ilgili ciddi bir çalışma yapılmış değildir.

Asırlar boyunca Anadolu tasavvufu için adeta başkentlik görevi icra eden ve bu özelliği sebebiyle İslam coğrafyasının hemen her bölgesinden mühim simaları bir mıknatıs gibi kendisine çeken ve bunların bir kısmını halen bağrında barındıran Bursa'nın ulusal ve uluslararası planda önceki konumunu geri kazanması için Emîr Abdülkâdir örneğinde somutlaşan değerleri yeniden hatırlaması ve onları sahiplenmesi gerekiyordu.

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı bu önemli ihtiyaca ilk adım olarak Uluslararası ölçekte katkıda bulunmuş ve Sempozyumun akademik ayağını deruhte etmiştir. Merkezi Fransa'da bulunan Aisa ile İstanbul'dan Şefik Can Derneği'nin de katkıda bulunduğu sempozyum kapsamında çeşitli ülkelerden gelen akademisyenler tarafından sempozyum kapsamında çeşitli ülkelerden gelen akademisyenler tarafından Emîr Abdülkâdir'in hayatını, fikirlerini ve

faaliyetlerini konu alan yirmi tebliğ sunuldu.

Bu mühim şahsiyetin farklı yönlerini mercek altına alan ve Türkçe, Arapça ve Fransızca olarak takdim edilen tebliğlerin yer aldığı oturumlar, ana temalar, konuşmacılar ve konu başlıkları şu şekilde oluşturulmuştur:

1. "Emîr Abdülkâdir'in Dönemi ve Hayatı"

- Kadir Özköse: "Kuzey Afrika'da Tasavvufî Hareketler"
- Mustafa Kara: "Emîr Abdülkâdir'in Yaşadığı Dönemde Bursa'da Tasavvuf ve Sûfiler"
- Ramazan Muslu: "Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin Hayatı, Şahsiyeti Ve Eserleri"
- Dilaver Gürer: "Osmanlı Arşivi Belgelerinde Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî"

2. "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve Emîr Abdülkâdir"

- Hidayet Peker: "Felsefî İlgileri Bakımından Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî"
- Ekrem Demirli: "İşârî Yorumdan 'Tahkîk' ve 'İtibâr'a Tasavvufta Yorum Yönteminin Değişmesi: Abdülkâdir el-Cezâirî'nin Yorum Tarzı Hakkında Bir Değerlendirme"
- Abdullah Kartal: "Abdülkerîm Cîlî'nin İbnü'l-Arabî'ye Yönelik Bazı Eleştirilerine Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin Yaklaşımı"
- Hasan Taşdelen: "Emîr Abdülkâdir ve İbnü'l-Arabî'nin Dîvanlarının Tasavvufî

Terimlerin Kullanımı Açısından Karşılaştırılması"

3. "Emîr Abdülkâdir'in Mücadelesi"

- Salih Çift: "Sömürgecilik Karşısı Sûfî Direniş ve Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî"
- Boualem Bessaïeh: "İki Adam, Tek Kader"
- Ahmed Bouyerdene: "1860'daki Hristiyanlık Karşısı Ayaklanmalar ve Avrupa Üzerindeki Etkisi"
- Mehmet Çelenk: "Emîr Abdülkâdir ve Öncülük Ettiği Hareketin Dünyadaki Yansımaları"

4. "Bir Entelektüel Olarak Emîr Abdülkâdir"

- Bakri Aladdin: "Emîr'e Aidiyeti Kesin, Bu Husustaki Şüphelerin Gülünç Olduğu Kitap: el-Mevâkîf"
- Abdurrezzak Tek: "Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin Tasavvufî Tecrübelerinin Yorumlanması"
- İsmail Güler: "Emîr Abdülkâdir'in Şiirinin Özellikleri"
- Abdülhamit Bırışık: "Emîr Abdülkâdir'in Tefsir Anlayışı"

5. "Emîr Abdülkâdir'in Mirası"

- Süleyman Sayar: "Şam Örneği Olayı Üzerinden Emîr Abdülkâdir'in Hristiyanlar'a Yaklaşımı"
- Khaled Bentounes: "Emîr Abdülkâdir ve Şuursal Uyanış"
- Hayat Nur Artıran: « Muhammed Zâfir el-Medenî ve Ertuğrul Tekke Camii"
- Eric Geoffroy: "Şeyh Zâfir el-Medenî ve Şeyh el-Alavî Arasındaki Bağlar"

Sempozyum öncesi El-Cezâirî'nin hayatının anlatıldığı, "Bir adam, bir kader, bir mesaj" sergisi, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç tarafından açıldı. Sempozyumun açılış töreni ise Mescidi Aksa imamlarından Muhammed Jamel H.S. Abdulhonnoud'un Kur'an-ı Kerim okumasıyla başladı.

TARİHİN IŞIKLI SAYFALARINDA BİR BELEDİYE KONAĞI

E. Gülhan ATTİLA

Havanın ağırlığı üzerime çökmüş gibiydi. Canım hiçbir şey yapmak istemiyordu. Bıkkınlıkla, bilgisayarımı karıştırırken bir ileti buldum. Göndereni tanıımıyordum. Ama zaten ileti “gelin görüşelim, yazılarınızı konuşalım” niteliğindedi. Büyükşehir Belediyesi’nin tarihi binasında buluşup konuşmak üzere sözleştik Saffet bey’le. Birkaç konu belirlemişti kafasında zaten. Bana seçmek kalıyordu sadece. Belediye’nin yayımladığı kitapları göstermek istediği için üst kata çıktık. Ama camlı masalarda gösterime sunulan örnekler ayaklanıp gitmişlerdi. Vali Ahmet Vefik Paşa

zamanında 1880 yılında yedi ay gibi kısa bir sürede yaptırılmış ve sanki “Ben Osmanlı konağıyım” diyen binada derin bir sessizlik hakimdi. Yerler bıcır bıcır desenli, kalınca bir halıyla kaplıydı. Yürürken tarihi rahatsız etme tehlikemiz yoktu. İster istemez küçük harflerle konuştuk yine de. Zarif bir şekilde, kıvrılarak yukarıdaki orta salondan simetrik olarak aşağıya inen merdivenler karşılıklı iki ayna ile süslenmişti. Aynalar o kadar büyüktü ki içlerine bütün bir şehir sığabilir gibi geldi bana. Merdivenleri çevreleyen trabzanlar dokunan ellerin ihtişamını yansıtıyordu. Şimdi küçük

bir çocuk olsam, ellerimi bırakıp trabzanlardan kaysam, olmaz ki. Çocuk değilim ve burası belediye binası.

Üst kata çıktığımda sanki kulağıma müzik sesi aksetti birdenbire. Coşkulu bir kalabalık vardı. Tarih perdesinin sisleri arasında gördüklerim doğru muydu acaba? Şık kıyafetli hanımlar beyler dönemin moda danslarında buluşmuş, eğleniyorlardı. Hanımların etekleri hışırdıyor, hızlı dönüşlere ayak uydurmaya çalışan beylerin rügan pabuçları gıcırdayıyordu. Birden omuzlarımda bir el hissettim. Kalabalığı

yararak gelen yorgun, hasta ama dimdik ayakta bir ses “Kenara çekil çocuk” dedi. Orkestra şefi Azerbaycanlı Mehmet Bey’e ulaşmaya çalışıyordu. Ulaştı da. Şefe, “Zeybek” dedi. Mehmet Bey çeşitli zeybek notalarında gezinirken itiraz gecikmedi; “Bunlar değil, SARI ZEYBEK.” Her şeye dikkat ederse dokuz ay yaşama ihtimali olan, bir yıl yaşaması ciddi mucizelere bağlı olan ve bütün bunları kendisi de bilen Atatürk, şimdi meclis toplantıları için kullanılan salonun ortasında dizlerini yere vura vura zeybek oynuyordu. Dayanamayıp yanına yaklaştım. “Yorulunuz Paşam, dinlenseniz” dedim. Acaba benim sesimi duymuş mudur? diye düşünürken cevap gecikmedi “Bu zeybek insanı dinlendiriyor, böyle gayet iyi, ben mutluyum.” İnsan oynarken dinlenir mi? diye düşünüp duruyordum ki, Zeybek’in ölümüne meydan okuyanların dansı olduğunu hatırlayıp ürperdim bir an. Ben korkadurayım ölümün düşüncelerimin kıyısına yanaşmasından Atatürk, Celal Bayar’ın yorulduğunu görünce, başvekil dinlensin ve adalelerindeki rehaveti gidersin diye, orkestraya zeybeği tekrarlama emrini vermişti bile.

Saate baktığımda sabah dördü geçtiğini gördüm. Artık sanırım gitme vakti gelmişti. Valinin ve belediye başkanının eşlerini selamladı. Bursa şehri halkının kendisine göstermiş olduğu dikkate ve öneme teşekkür edip, dinlenmiş ve emin adımlarla orta salona çıktı. Daire Müdürü Selahattin Bey’in tuttuğu pardösüsünü giydi ve etrafı tekrar selamladı.

Tarih 2 Şubat 1938’i gösteriyordu. Sabahın olanca ayazı takvime bakmayı gerektirmiyordu aslında. Bir süre yürüdü, sonra otomobildeki şoförüne seslendi. Araca binip penceresini kapatırken “ne güzel bir geceydi” dedi. Sabahın ilk ışıkları henüz Bursa’yı aydınlatmamıştı.

Hastalığı hızla ilerleyen Atatürk’ün katıldığı son baloya da ev sahipliği yapan ve Neo-Osmanlı kuramını sergileyen binadan ben de ayrılıp gitsem mi acaba

diye de düşünmeden edemedim bir an. Herkes birer ikişer dağılıyordu evlerine. Saatlerce kahkahalar ve müzikle çınlayan salonlar derin bir sessizliğe gömülmüştü. Bu sondu. Karşılıklı merdivenlerde yer alan dev aynalardan birine baktığımda kendimi göremedim bir an. Tarihin ışıklı yaprakları arasında bir yerlerde kaybolmuştum. Böyle bir balo bir daha göremeyecektim. Merdivenlerden inerken yanımdan geçenler bunu bilmiyorlardı muhtemelen. Acaba kulaklarına fısıldasa mıydım? Tarihe karışmak olmaz diye düşündüm. Ama tarihe karışmamalı, anlatmalıydı o zaman yeni nesillere.

Bu sessizliği bozan bir ses yankılanması oldu birden bire. Merdivenin öbür ucunda duran Saffet Bey’in bana bir şeyler sorduğunu fark ettim. Buraya niye geldiğimi hatırladım. Ben yazı yazacaktım. Saffet Bey de “söylediğim konulardan hangisini yazmayı düşünüyorsunuz?” diye soruyordu zaten. Hiç düşünmeden bu sayı için (kendimden çok eminim fark ettiyseniz. Diğer sayılarda da bu dergideyim sanki!) hiçbirisi dedim.

Madem, Ahmet Muhtar Bey’le başlayan ve günümüzde Recep Altepe ile devam eden belediye başkanlığı sürecine eşlik eden bu konak endamındaki tarihi bina var, biz niye bunu yazmıyoruz? sorusunu yönelttiğimde Saffet Bey’e “yaz o zaman” dedi. Yaz demek kolay. Nereden başlanıp nasıl bitirilecek bu yazı? (!)

Ayak izi görünmeyen ve hiç gürültü etme şansımızın olmadığı kalın halı

kaplı binadan çıkış için hem doğu hem de batı yüzünde bulunan Revak’a açılan kapılardan birini kullandım. Revak mı ne? Haklısınız tabi. Geçmişin güzelliklerinden ne kaldı ki günümüze? Revak; binanın girişlerinde, birkaç basamakla çıkılan üzeri kapalı bölüm. Yeni belediye binasının inşası bitince ne olacak acaba burası? müze olur mu meselâ? Belki gecelerden bir gece, 2 Şubat gecesinde yukarıdaki salondan müzik aksetmeye başlar yeniden. Kocaman kristal avizenin, tavus kuşunun renklerini yansıtan ışıkları kırılıp her yere demet demet saçılır. Davetli kalabalığının ortasında, dizlerini yere vura vura sarı zeybek oynayan Atatürk’ü görmek mümkün olabilir yeniden. Olmaz mı? Baktığımızı görebilsek olabilir bence. Bütün tarihi binalar; yaklaşık dinlediğinizde, duvarlarında, eşyalarında biriktirdikleri heyecanları, yılgınlıkları, öfke ve korkuları size anlatacaktır.

Bu tarihi binadan bir akşam vakti ayrılabilseydim eğer, balo salonunun ışıklarının yandığını görüp sarı zeybeği de işitebilecektim. Belki de aynalara sıkışık kalmış görüntüler de bana eşlik edeceklerdi tarihin aralıklarında, loş sokaklarında dolaşırken. Bunlar da mı olmaz? Gidip bakmak ister misiniz? Gördüklerinizi duyduklarınızı bana da haber verin olur mu? Söz, aramızda kalacak!

“GUREBÂHÂNE-I LAKLAKÂN BURSA KAVAFLAR ÇARŞISI'DIR”

Dr. Ceyhun İRGİL

Bugün Irgandı Köprüsü'nü geçince BUFSAD tarafından kullanılan tarihi Osmanlı mimarisi ile tekrar restore edilen binayı göreceksiniz. Osmangazi Belediyesi tarafından restore edilen bina tarihi Gurebâhâne-i Laklakân olarak adlandırılan bina olarak anılmaktadır. Bina Gurebâhâne-i Laklakân ismini Ahmet Haşim'in 16 Mayıs 1337(1921) tarihli Dergah Dergisi'nde yayınlanan makalesi sonrası aldı. Ahmet Haşim'in daha sonra da Gurebâhâne-i Laklakân adını verdiği kitabı 1928 yılında yayınlanır. Bursa hakkında çok önemli bir makale olması nedeniyle bu yazı, Yeni Mecmua'nın 1 Mayıs 1923 tarihinde yayınlanan Bursa özel sayısına da alınır. Bu yazılar sonrasında aslında Fransız Konsolosluğu olarak kullanılan binanın adı Gurebâhâne-i Laklakân olarak kalmıştır.

Ahmet Haşim Bursa'ya I. mimari akım hakkında bilgi toplamak üzere geldiğinde kentte o zamanki Fransız Konsolos Yardımcısı Grégoire Baille

(Bay) ile tanışır. Yazısında da anlattığı gibi Grégoire Baille, Ahmet Haşim'e konsolosluğu gezdirir. Bu arada bahçede beslediği ve bakımını yaptığı iki yaralı leyleği gösterir. Baille bu leylekler için küçük bir de kulübe yapmıştır. Ahmet Haşim bu insani davranıştan etkilenip makalesinin adını “Gurebâhâne-i Laklakân” (düşkün leylekler evi) koymuştur.

Gurebâhâne-i Laklakân olarak adlandırılan bina aslında Osmanlı mimarisi tarzında yapılan ve Fransız Konsolosluğu olarak kullanılan bir binadır. Bina hiçbir zaman hayvan hastanesi olarak kullanılmadığı düşüncesindeyim. Ahmet Haşim'in makalesinin yanlış yorumlanması ile bina asıl kimliği dışında ünlü olmuştur. Kaldı ki Gurebâhâne-i Laklakân “düşkün – yaralı leylekler evi” olarak adlandırılmasına karşın, Haşim “çene çalan gariplerin yeri” olarak anlamlandırmıştır.

Bina Haşim'in aynı adı taşıyan kitabında sonra ünlenmiş, yıllar içinde Osmanlı döneminde “Göçmen Kuşların Tedavi Edildiği Hayvan Hastanesi” olmak gibi misyon yüklenmiş ve inanış günümüze kadar gelmiştir.

Aslında Osmanlı'da yaralı ve düşkün hayvanlar için “bakım” ve “tedavi” yanlış ve abartılı bir inanış değildir. Ama bunun gerçek yeri Gurebâhâne-i Laklakân binası değil, Kavaflar Çarşısı'dır. Aslında aynı makalede Haşim, Bursalıların hasta ve yaralı hayvanlar için yaptığı işleri ve bu organizasyonu konsolos Grégoire Baille ağzından şöyle anlatır; İşte Gurebâhâne-i Laklakân, dedi. Biliniz ki bahçemin bu köşesi, gerçekten şeklini almış kendi hayalimdir. Bu harap üç oda ile onları çeviren bahçe köşesinde ömrümün bu son günleri, sessizlik ve hayal içinde geçiyor. Fırsat buldukça buraya yönelirim. Eşim bile bana burada arkadaşlık etmez, bu sessizlik yerinde arkadaşlarım yalnız sakat ve ihtiyar leyleklerdir. Bilmem Bursa'yı gezerken

gördünüz mü? Kavaflar çarşısının ortasında bir meydan var. Bu meydan hastalıklı bazı hayvanların Dârü'l-'acsesidir.(düşkünlerin sığınma evi). Kanadı bacağı kırık leylekler, bunamış kargalar, kör ve sağır baykuşlar burada halkın sadakasıyla beslenirler. Kavaf esnafının aylıkla tuttuğu, yüz yaşında, baktığı sakat leylekler, toplanılan para ile bir ihtiyar her gün işkembe, temizler, parçalar ve insan merhametine sığınan zavallı hasta kuşlara dağıtır. Sakat leyleklerden bir iki tanesini buraya aldım. Ben de artık bir ihtiyar sakat leylekten başka neyim? Bu köşe onlar ve benim için bir Gurebâhâne'dir. Son günlerimizi burada birlikte yaşayıp öleceğiz. Onun için bu pavyona "Gurebâhâne-i Laklakân" ismini verdim."

Bu anlatımdan anlaşılacağı gibi Fransız Konsolosu'nun evinin bahçesindeki küçük bir köşeden ibarettir. Mösyö Bay'ın kişisel çabası ile sınırlıdır. Oysa Kavaflar Çarşısı'ndaki Bursalı esnafın yaptığı organizasyon, kendi arasında para toplayarak ve bu iş için bir eleman tutarak gerçekleştirdiği gerçek bir hayvan bakımı ve tedavisidir. Bu nedenle Bursalı esnafın bu hayvan sever çabası zaman içinde unutulmuş, ama Fransız Konsolosluğu'ndaki iki leyleğin bakımı meselesi konunun öznesi olmuştur. Tekrar Gurebâhâne-i Laklakân evine dönersek; bu ev (Fransız Konsolosluğu) Grégoire (Bay)'ın evi Setbaşı'nda, Gökdere'ye paralel olarak uzanan Hamam Sokağı'ndadır. Grégoire Bay Bursa'da varlıklı bir Osmanlı Ermeni ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İpek tüccarı olan babası tarafından 1866 yılında şirketi temsil etmek üzere Fransa'ya gönderilir. Dönüşünde 1878 yılında Bursa'daki Fransız konsolosluğunda "drogman" olarak göreve başlar. 1900 yılında konsolos yardımcısı ve daha sonra başkonsolos olur. 1911 yılında emekli olan Grégoire Bay 1914 yılında vefat eder. Fazıl Yenisey'in "Edebiyatımızda Bursa" kitabında söz ettiğine göre, adı

geçen konut Hacı Tabak Mustafa (bu kişi vefat edince ev, oğlu İsmail Tabakgil'e kalmıştır) isimli bir kişi tarafından Grégoire Bay'dan satın alınmış, ondan Hacı Muharrem'e, ondan da Kebapçı Nurettin İskenderoğlu'na satılmıştır. (Evin o zaman kapı numarası 4'tür). Tabakgil ailesi tarafından kullanımı sırasında tamir görmüş, bir süre Feyha Duraner'in ailesi tarafından da kullanılmıştır. 1950'li yıllarda Rifat Çelpeşlioğlu tarafından tütün deposu olarak kullanılan bina zaman içinde birçok değişim geçirmiş, 1985 yılında apartmana dönüştürülmüş, 2008 yılında Osmangazi Belediyesi tarafından kamulaştırılan bina restorasyon projesi tamamlandıktan sonra Bufsad'a tahsis edilmiştir.

Fazıl Yenisey'den yaklaşık 40 yıl sonra bu kez Ali Aksoy ve Nahit Kayabaşı aynı konağın peşine düşerler. İşte Ali Aksoy'un kaleminden Gurebâhâne-i Laklakân macerası; "Setbaşı Köprüsü'nün doğusundan dereye paralel dik aşağı indik. Irgandı Köprüsü'nden geçerek köşke gidiyoruz. İşte 1450'de yapılan Selçuk Hatun mescidi ve adının verildiği sokak. Köşke çok dar ve "L" harfi çizen bir sokakla girilmekte. Girişte, köşkün batısında geniş bir bahçe.... Köşkün bize bakan duvarı yerden bir adam boyuna kadar yeşil çimlerle kaplı. ..Haşim'in kahve, sigara ve ahududu şerbetiyle ağırlandığı yer, batı girişindeki geniş fakat ağaç ve çiçekten yana şimdi hayli fakir olan avlu. Kapı üzerinde Arap harfleriyle yazılı bir çini pano. Kapıda tam yedi ayrı zil. Evin şimdiki adı yine bir çini panoda: "As Muti Ap. No: 8" Daha sonra Gökdere'ye bakan doğu tarafa geçtik. Leylekler Evi binanın bu yönünde, kot farkından kazanılmış zemindeki üç oda da olabilir. Bahçeye bitişik dere, kuvvetli bir taşkınla bahçenin önemli bir bölümünü alıp götürmüştü. Köşkün bugünkü hali: giriş yönündeki yeşil çimlere, yeni açılmış pencerelerdeki ağaç işi birtakım gayretlere rağmen bina üç katlı klasik

bir beton apartman. En son derenin içine kadar indim. Köşke karşıdan şöyle bir baktım. Düşkün Leylekler Evi, yaşadığı onca badireden sonra, dışı komşu yapılardan biraz farklı da olsa, bağrındaki betonla artık kendisi de "düşkün".

Günümüzde orijinalliğini yitirmiş olan binanın, fotoğraf sanatçısı Auguste Léon tarafından 1913 yılında çekilen fotoğrafları nedeniyle binayı daha iyi tanıma şansı bulunabiliyor. Albert Kahn Koleksiyonunda bulunan bu fotoğraflar 2001 yılında Neslihan Türkün Dostoğlu'nun kitabında yayınlandı.

Sonuç olarak, çok güzel bir "hayvan hastanesi" idealini edebileştiren Ahmet Haşim'in Gurebâhâne-i Laklakân makalesi ile Fransız Konsolosluğu binası "hayvan hastanesi" olarak hak etmediği bir şöhrete kavuşurken, bu fikrin babası ve ilk uygulama alanı olan Bursa Kavaflar Çarşısı maalesef unutulmuştur. Umarım yüzyıllar sonra bu hakkı bu yazı ile teslim edilir.

Kaynakça

Dergah. 16 Mayıs 1337(1921).İc. No:3
Dostoğlu, Neslihan Türkün. Osmanlı Döneminde Bursa; 19. Yüzyıl ortalarından 20 yüzyıla Bursa fotoğrafları. S.402.
Edebiyatımızda Bursa. Bursa İçin Yazılan en Güzel Yazılar Antolojisi.
<http://www.bursadakultur.org/gurebahane.htm>
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-35141/inci-engunu.html>

BESAŞ'TAN GELECEĞE YATIRIM

BESAŞ, Uludağ Üniversitesi Görükle Kampüsü'nde Ar-Ge merkezi kuruyor. Gıda Mühendisliği öğrencilerine uygulamalı eğitim imkanı da sağlayacak proje kapsamında hem bilimsel ürün geliştirme çalışmaları yapılacak hem de Besaş'ın ürettiği 17 çeşit ürün kampüs içinde satışa sunulacak.

Bursalıların; 1982 yılından beri düzenli, ucuz, sağlıklı, kaliteli ekmek ve undan oluşan her türlü yiyecek maddeleri ihtiyacını karşılamak üzere üretimi, dağıtımı ve dağıtım için gerekli üniteleri tesis eden Bursa Besin ve Ekmek Sanayi ve Ticaret A.Ş.(BESAŞ), şehrin günlük ekmek ihtiyacının yaklaşık % 20'sini karşılıyor. Francala, kepekli, tam buğdaylı, çavdarlı, ayçekirdekli, mısırlı, haşhaşlı, zeytinli, rol, rol kepek, rol tuzsuz, ruşeymli, yulaflı, tam tahıllı, light, patatesli ve şampiyon olmak üzere 17 çeşit ekmek çeşidini tüketicilere sunmaktadır.

Piyasaya çıkarılacak yeni ürünler belirlerken; belli aralıklarla yapılan müşteri memnuniyeti araştırması ile elde edilen bulgular, tüketiciler tarafından halkla ilişkiler birimine ulaşan talepler, satış noktası ve dağıtım pazarlama personeli tarafından görüşleri alınan müşterilerin tüm önerileri titizlikle takip edilmekte ve değerlendirilmektedir. Ayrıca sektörlle ilgili akademisyen ve uzmanların çalışmalarını da dikkate alarak yeni ürün çalışmalarına yön verilmektedir.

Bu doğrultuda Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Uludağ Üniversitesi arasında imzalanan protokolle, Görükle

Kampüsü'nde BESAŞ Ar-Ge merkezi kuruluyor. Gıda Mühendisliği'nde eğitim gören öğrencilere uygulamalı eğitim imkanı sağlayacak merkezde, bilimsel ürün geliştirme çalışmaları yapılabilecek ve üretilen ürünler kampüs içinde satışa sunulacak.

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe ile Uludağ Üniversitesi (UÜ) Rektörü Prof. Dr. Kamil Dilek,

BESAŞ'a bağlı bir üretim tesisinin üniversite kampüsünde oluşturacak imzaları attı. Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe, Bursa'nın yaşanabilir ve sağlıklı bir kent olması noktasında çalışmalar yaptıklarını belirterek, bu konuda Uludağ Üniversitesi'nden de destek aldıklarını söyledi.

Büyükşehir Belediyesi'nin iştiraklerinden Bursa Ekmek Sanayi A.Ş. (BESAŞ) ile üniversite arasında imzalanan protokolün önemine değinerek, "Bursa Büyükşehir Belediyesi olarak üniversitenin tüm birimleri kente yönelik projeler yapıyor ve üniversitenin bu gücünden de yararlanıyoruz. BESAŞ ile Uludağ Üniversitesi arasındaki protokolle üniversitenin kampüsü içinde BESAŞ'a bağlı bir ekmek ve unlu mamuller üretim tesisi kuracağız. Burası gıda mühendislerinin de staj yapacağı, kaliteli üretimin ve ar-ge çalışmalarının yapılacağı bir tesis olacak" diye konuştu. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi bünyesinde Gıda Mühendisliği bölümünde eğitim gören öğrencilerin staj yaparken ar-ge ve kalite konularında deneyim kazanabileceklerine işaret eden Başkan Altepe, ayrıca üniversite içinde 2 noktada da üretilen ürünlerin satılacağı satış reyonunun oluşturulacağını vurguladı.

Uludağ Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kamil Dilek de Uludağ Üniversitesi ile Bursa Büyükşehir Belediyesi arasındaki hizmet alanına yeni bir halka daha eklediklerini söyleyerek, çalışmalarında kendilerine destek veren Başkan Altepe'ye teşekkür etti. Prof. Dr.

Dilek, Uludağ Üniversitesi'nin şehirle bütünleşerek Bursa'ya katkı sağladığını dile getirerek, "BESAŞ ile üniversitemiz arasında imzaladığımız protokolle Bursa'ya yakışır bir tesis kazandırılacak. Burada kalite ve ar-ge çalışmalarıyla daha kaliteli unlu mamuller üreteceğimize inanıyorum. Uludağ Üniversitesi Gıda Mühendisliği öğrencilerine staj imkânının tanınması da öğrencilerin mesleki hayatlarına daha deneyimli başlamaların sağlayacak" şeklinde konuştu.

Tesis hakkında bilgi veren Besaş Genel Müdürü Mustafa Bektaş ise: "800 metrekare kapalı alana kurulacak olan tesis bünyesinde analiz laboratuvarı, roll ekmek lamine hattı, döner fırın, matador fırın, dinlendirme odası, mikserler, tartım silosu, kesme tartma makinesi, konik yuvarlama gibi ekipmanlar bulunacak. Ayrıca kazan dairesi, jeneratör, chiller grubu, soğuk hava deposundan oluşan yardımcı tesisler de kurulacak. Saatlik 7 bin 500 adet roll ekmek üretim kapasitesine sahip olacak tesiste roll ekmek haricinde köy ekmeği, cevizli, haşhaşlı, zeytinli, mısırlı ekmek ve pide üretimi de yapılabilecek. Tesis bünyesinde 2 adet satış mağazası da bulunacak. Ar-Ge çalışmalarına olanak sağlayacak örnek bir tesis olup öğrenciler için mükemmel bir uygulama alanı olacaktır" dedi.

Bektaş ayrıca, "Sosyal projeler ve kalite politikamız kapsamın da Uludağ Üniversitesi ile ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz bu proje Türkiye'de bir ilk. Besaş olarak kaliteli ve hijyenik üretim yapmanın yanı sıra geleceğimiz

olan öğrencilerimizin eğitimine katkıda bulunabilmek bizi sevindiriyor" dedi. Konuyla ilgili bilgi veren Besaş Genel Müdür Yardımcısı Can Aydoğan da, Bursa'nın günlük ekmek ihtiyacının yaklaşık yüzde 20'sini üreten endüstriyel bir şirket olarak müşterilere ürün çeşitliliği sunmayı amaçladıklarını kaydetti. Aydoğan, "Besaş, ürünlerini hijyenik ortamlarda üreterek, ekonomik olanın aynı zamanda kaliteli, sağlıklı ve güvenilir olabileceğini de göstermiştir. Ayrıca çeşit ekmeklerdeki ürün yelpazesinin genişliği ve bu ürünlerin artık zincir marketlerde yer alması gibi özellikler sayesinde toplumumuzun tüm kesimlerine hitap edecek bir düzeye ulaşmıştır" dedi.

Müşterilerinin beğenisine sundukları şampiyon ve light ekmek gibi ürünlerin doğal ve sağlıklı beslenme özellikleri dikkate alınarak üretildiğini anlatan Aydoğan, özellikle Şampiyon ekmeğin içerdiği doğal hammaddeler (fındık, üzüm, ruşeym, keçiyoynuzu unu, zencefil, zerdeçal, tarçın) sayesinde başta çocuklar olmak üzere tüm tüketicilerden yoğun bir ilgi gördüğünü kaydetti. Piyasa sürdükleri Light Ekmek ile her zaman olduğu gibi Bursa halkının doğal, sağlıklı ve dengeli beslenmesini sağlamaya çalışacaklarını ifade eden Besaş Genel Müdür Yardımcısı Can Aydoğan, "Çeşit ürünlerimizle tek tip ekmek yeme alışkanlığından toplumumuzu biraz olsun uzaklaştırmayı hedefliyoruz. Bu ve benzeri ürünler ile obezite, diabet gibi rahatsızlıkların yaygınlaşmasını engelleme çabalarına katkıda bulunmayı amaçlıyoruz" diye konuştu.

TARİHİ MİRASIMIZ DÜNYA GÜNDEMİNDE

Hırvatistan'ın Dubrovnik kentinde, tarihi kentlerde akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı büyüme masaya yatırıldı. Tarihi miras konusunda dünyanın önde gelen kuruluşları, örnek uygulamaları inceledi. Bursa'nın tarihi kültürel mirası, dünya gündeminde alındı ve Avrupa'daki tarihi kentlerin 2020 stratejisi belirlendi.

Tarihi kentlerde akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı büyümeyi masaya yatırmak ve örnek uygulamaları dünyanın önde gelen kurumlarına göstermek üzere Hırvatistan'ın Dubrovnik şehrinde yapılan uluslararası konferansta, Bursa'nın tarihi mirası dünya gündemine sunuldu. Konferansta Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin sunumunu ilgiyle izleyen dünyanın önde gelen tarihi şehirlerinin ve UNESCO, Avrupa Konseyi, Avrupa Tarihi Kentler Birliği, Dünya Tarihi Şehirler Birliği gibi sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri; proje hazırlama, projeye yerel unsurların katılımını sağlama, ilgili kurullarla işbirliği yapma, kaynak yaratma ve uygun işlevlendirme gibi konularda soru yağmuruna tuttu. Büyükşehir Belediyesi Tarihi Miras Projeler Koordinatörü Aziz Elbas'ın sunum yaptığı oturumu yöneten

Avrupa Tarihi Kentler Birliği Genel Sekreteri Brian Smith, son dönemde Türkiye'de yürütülen çalışmalara dikkat çekti ve özellikle Bursa'daki proje uygulamalarının, konferansa katılan dünyanın önemli tarihi şehirleri için örnek uygulama niteliğinde olduğunu söyledi.

UNESCO'nun korunması gereken kültür mirası listesinde yer alan Dubrovnik şehrinde; Avrupa Tarihi Kentler Birliği, Türkiye Tarihi Kentler Birliği, Dünya Tarihi Şehirler Birliği ve Akdeniz Tarihi Şehirler Birliği'nin işbirliği ve Dubrovnik Belediyesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen uluslararası konferans 3 gün sürdü. Konferansta, Türkiye'nin yanı sıra, İspanya, Kanada, Hırvatistan, İtalya ve Malta gibi ülkelerden şehirlerin temsilcileri, bu alanda yürüttükleri

çalışmaları anlattı. Enerji kullanımından eğitime, yerel halkların katılımının sağlanmasından restorasyona ve kaynak oluşturulmasına kadar pek çok konunun konuşulduğu konferansta, Avrupa'da sayıları bini aşan tarihi kent için de yol haritası çıkarıldı. Konferansa katılan Avrupa Konseyi temsilcisi Dr. Louis Roppe, Avrupa'daki tarihi şehirler için 2013-2020 stratejisinin bu toplantıda alınan kararlar doğrultusunda oluşturulacağını belirtti. Roppe; gelecek 10 yıl içinde Avrupa'daki tarihi şehirlerin ne oranda ve ne şekilde destekleneceği, fonların nasıl dağıtılacağı, bu desteklemenin hangi süreçleri kapsayacağı gibi konuların da belirleneceğini bildirdi.

Diğer yandan, özellikle UNESCO dünya kültür mirası listesindeki kentlerin bakış açılarını ve tecrübelerini paylaştığı konferansta, hem Avrupa politikasının geleceğini etkileyecek ve şekillendirecek kararlar alındı hem de "tarihi kent, 21. Yüzyılın önemli küresel sorunlarına cevap verebilir mi, sürdürülebilir büyüme hedefine ulaşabilir mi?" sorularına yanıt arandı. Konferansta; bilgi ekonomisi, sosyal uyum, iklim değişikliklerine odaklı, akıllı, sürdürülebilir ve kapsamlı büyüme açısından örnek şehirler diğer üyelere model olarak sunuldu.

TÜRKİYE VE BURSA ÖRNEĞİ

Bu çerçevede Türkiye'den başarılı uygulamalar da dünya temsilcilerine sunuldu. Avrupa Tarihi Kentler Birliği Genel Sekreteri Brian Smith'in başkanlığını yaptığı "Büyümekte olan tarihi kentler; Türkiye örneği" başlıklı oturumda konuşma ve sunum yapan Büyükşehir Belediyesi Tarihi Miras Projeler Koordinatörü Aziz Elbas, yürütülen projelerin arka planındaki yaklaşımları katılımcılarla paylaştı. "Bursa'da Koruma Projeleri; Çok Boyutlu Bir Yaklaşım" başlıklı sunumunda Elbas, Bursa'nın 8 bin yıldan günümüze kadarki tarihi mirasının nasıl değerlendirildiğini anlattı. Proje hazırlama, ilgili kurullardan geçirme, paydaşların katılımını sağlama, kaynak

sağlama, koruma-kullanma dengesini doğru kurma ve restorasyonlarda bilimsel yaklaşım konularında Bursa'daki çalışmaları anlatan Elbas, "Bizim için gelinen nokta artık, bir tarihi eseri restore etmek kadar onu doğru işlevlendirmektir. Sosyal yaşama, kent yaşamına katılmayan tarihi unsurlar gerçek anlamda ayağa kalmış olamazlar" dedi. Elbas'ın sunumunun ardından, Dünyadan

pek çok tarihi kentin temsilcisi, özellikle kaynak yaratma ve işlevlendirme konularında sorular yöneltti. Özellikle işlevlendirme konusunun, uluslararası konferansın sonuç bildirgesine konulması kararlaştırıldı. 45-50 bin civarındaki nüfusuna karşın yılda 2-2,5 milyon turist alan ve 'Adriyatik'in incisi' olarak anılan tarihi Dubrovnik şehrinde gerçekleştirilen konferansta Türkiye'den Tarihi Kentler

Birliği'nin yanı sıra, Gaziantep, İzmir, Muğla ve Side belediyeleri de çalışmalarını anlatan sunum yaptılar. Konferans kapsamında, Adriyatik Denizi kıyısında yer alan Dubrovnik şehrinin başta kalesi olmak üzere turistik mekanları katılımcılara gezdirildi.

Kaymakamlık binasından Altıparmak Caddesi'nin görünümü (www.bursa.bel.tr)

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ALTIPARMAK CADDESİ

Feyza AKSOY, Y. Restoratör Mimar

Osmanlılar dönemi öncesinde Hisar bölgesiyle sınırlı olan Bursa, Sultan Orhan'ın yaptırdığı külliye ve çevresinde kurulan mahalleler ile sur duvarları dışında gelişmeye başlamıştır. İstanbul başkent olana kadar başa geçen sultanlar kentin farklı bölgelerinde külliyeler yaptırmış, bu külliyeler çevresinde, geniş araziler içerisinde inşa edilen yapılar organik sokaklar ile birbirlerine bağlanmıştır. Bu sayede Bursa evleri geniş bahçeler içinde yapılma olanağı bulmuş, kentin yeşil görünmesi sağlanmıştır. Mahallelere, çoğunlukla etrafında kurulduğu külliyeinin veya

caminin ismi verilmiştir. Bunun yanında Anadolu ve diğer yerlerden Bursa'ya gelen göçmenler ve dervişler kent içinde farklı yerlere yerleştirilip, mahallelerine kendi isimleri verilmiştir.

Altıparmak Mahallesi ismine 1509 yılındaki sicillerde rastlanmaktadır. Altıparmak isminin mahalleye, burada yaşayan Abdullah Çelebibin El-hacc Mehmed isimli, Altıparmak diye meşhur olan birinden geldiği sicillere dayanarak ileri sürülmektedir. (Köseoğlu. S. 9) (Kepecioğlu. Sf:6) Mahalledeki hane sayısı 1521 yılında 25 iken, 1573 yılında

75 olarak kaydedilmiştir. (Dostoglu s.374)

Birbirinden ayrı ve uzak olan mahallelerin arası, Cumhuriyet dönemine kadar tam anlamıyla doldurulamamıştır. 1855 yılında meydana gelen ve büyük yıkıma neden olan deprem sonrası kentin durumunu belgelemek amacıyla kadastrocu Suphi Bey yönetimindeki ekibin 1862 yılında hazırladığı 1/1600 ölçekli haritada Kuruçeşme Mahallesi ve Çekirge Mahallesi'ne giden yol görülmektedir. Çakır Hamam'ından başlayıp Hisar Bölgesinin kuzeyinden,

1938 yılı hava fotoğrafı (BKKVKB arşivi)

1924 yılı haritası (Osmangazi Belediyesi arşivi)

Kuruçeşme Mahallesi'nin içinden dolaşarak Muradiye Külliyesi'ne ulaşan Muradiye Caddesi, günümüz Altıparmak Meydanı'ndan başlayıp Çekirge'ye ulaşan Yağcılar Pınarı Caddesi ile birleşmiştir. Bu dönemde, Muradiye Caddesi'nin kuzeyinde, bahçeler ve organik sokaklar üzerinde az sayıda konutun, Yağcılar Pınarı Caddesi'nin kuzeyinde ise tamamen tarlaların yer aldığı görülmektedir.

Kaplıcaları nedeniyle Bizanslılar döneminden beri yerleşim yeri olan Çekirge bölgesi, I. Murat Hüdavendigar'ın külliyesini yaptırtmasının ardından önemi artmış, Hüdavendigar Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Kaplıcalara tedavi ve gezmek için gelenlerin artmasıyla, 19. yüzyıldan itibaren büyük konaklar ve turistlere yönelik hamamlı oteller yapılmıştır. (Kaplanoğlu. Sf:10) Kente alınan göçle birlikte nüfus yoğunluğunun artışı, ipek fabrikalarının kurulması, kaplıcalara gelenlerin ve araba kullanımının artışı ile karayollarında iyileştirme gerekli olmuştur. (Günaydın, Kaplanoğlu. 175) Bu ihtiyaçlar doğrultusunda, Ahmet Vefik Paşa, Bursa'da valilik yaptığı dönemde (1879-1882), depremde büyük hasar gören Bursa'yı bir bakıma yeniden inşa ettirmiştir. Vali, Bursa'daki görevleri sırasında Fransa deneyiminden etkilenmiş, geniş ve yeni caddeler

açtırmıştır. Bursa'da başlayan kentsel dokudaki değişimler daha sonraki valiler döneminde de devam etmiştir. (Dostoğlu, 336) Altıparmak Caddesi, Vali Reşid Mümtaz Paşa döneminde, Çatalfırın semtindeki, Şehabettin Paşa Cami önünden, Altıparmak Meydanı'na uzanan aks şeklinde 1903-1906 yıllarında açılmıştır.

Mevcut organik doku aksine geniş ve doğrusal olarak düzenlenen yeni caddelerle birlikte, yeni kurulan ve yangın, deprem gibi afetler sonucu neredeyse yok olan mahalleler de ızgara planlı olarak, birbirini dik kesen sokaklar şeklinde düzenlenmiştir. (Dörtok Abacı, sf.114) 1924 yılında hazırlanmış olan haritada, Altıparmak Caddesi ile kuzeyinde yeni kurulmuş, ızgara planlı mahalleler görülmektedir. Doğrusal olarak açılan yeni caddeler, mevcut yerleşim yerlerinin içinden geçerken bazı anıtsal ve sivil yapıların yıkılmasına neden olmuştur. Örneğin, Veled-i Kazzaz Mahallesi'ndeki, Molla Fenari'nin ailesinden olan Ali Paşa'nın yaptırdığı, Çömlekçiler hamamının Altıparmak Caddesi'nin açılması sırasında yıkıldığı ifade edilmektedir. (Ergenç. Sf: 95)

1938 yılına ait hava fotoğrafında, Altıparmak Caddesi'nin açılmasının ardından kuzey tarafında yola cepheli, arkalarında bahçeleri bulunan çoğunluğu

bitişik nizamda sıralanmış konutların inşa edildiği görülmektedir. Güney tarafında ise Kuruçeşme mahallesi'nin konutları, İpek Fabrikası ve günümüzde yıkılmış olan Sigorta binasının yerinde, bir dönem otel olarak kullanıldığı bilinen yapı bulunmaktadır. Hava fotoğrafında organik dokulu, günümüzdeki adıyla Sakarya Caddesi ile Altıparmak Caddesi karşılaştırılabilmektedir.

1940'lı yılların sonunda, Tophane'den çekilmiş olan fotoğrafta, solda Kuruçeşme Mahallesiyle, cadde üzerinde sıralanmış olan 2 veya 3 katlı, üst katları cumbalı konutlar yer almaktadır. Fotoğrafta, 1938 hava fotoğrafında da görülen İpek fabrikası ile günümüzde kaymakamlık binası olarak kullanılan, 1948 yılında Vali Haşim İşcan tarafından yaptırtılmış olan Altıparmak İlkokulu binası görülmektedir.

Kaymakamlık binasından çekilmiş olan fotoğrafta bahçe içerisinde 2-3 katlı, cumbalı, konak niteliğinde ahşap konutların sıralandığı görülmektedir. Açıldığı döneme göre oldukça geniş olan Cadde'nin ortasında geniş bir refüj bırakılarak ağaçlandırılmıştır. Bahçeler ve yolun birlikte görüldüğü fotoğraf yeşil Bursa özelliğini yansıtmaktadır. Bahçeli konakların dışındaki konutlar, dar parseller üzerinde bitişik nizamda sıralanmış, cepheleri caddeye dayanmıştır. Yapı girişleri parsel

büyüklüğüne göre ortadan veya bir kenardan verilmiş ve genellikle ön cephe sınırından içeriye çekilerek, üst katta giriş üzerinde kalan oda veya sofada çıkma yapılmış, bu şekilde yapı girişleri vurgulanmıştır.

Çıkmalar, zemin kat duvarına dayatılan eli böğründe veya değişik motifli furuşlarla desteklenmiş, böylece cephede hem işlevsel hem de estetik amaçlı bir uygulama yapılmıştır. Döşeme hizalarına ve dikmeler üzerine çakılmış olan ahşap silmeler aracılığıyla sıva yapılacak alan, bölümlere ayrılmıştır. Çıkma yapılan duvarda, oda genişliğine göre genellikle iki veya üç, yanlarda ise birer pencere açılmış, böylece aydınlık ve ferah mekanlar oluşturulmuştur. Cephelerle ilgili dikkat çeken bir özellik de pencerelerde ahşap panjurların bulunmasıdır. Ayrık nizamda inşa edilmiş olan konutlarda kırma çatı yapılmış, cumbaların üzerinde üçgen alınlıklar oluşturulmuştur. Bitişik yapılar ise iki yöne eğimli beşik çatı ile örtülmüştür.

Altıparmak Caddesi üzerinde, 1938 hava fotoğrafında ve diğer fotoğraflarda günümüze ulaşamayan köşkerlerin de bulunduğu görülmektedir. Günümüzde yıkılan Sigorta binasının yerinde, bir dönem otel olarak kullanılmış olan yapı ve Yağcı Cemal Bey Köşkü bunlardandır. Stadyumdan çekilmiş olan fotoğrafta bu iki yapı birlikte görülebilmektedir. Yağcı Cemal Bey Köşkü geniş bir bahçe içerisinde dört kat olarak inşa edilmiştir. Ahşap karkas sistemle inşa edilmiş olan yapı cephesinde, sıvalı geleneksel Bursa konutlarının aksine ahşap kaplama yapılmıştır. Yapıda dikdörtgen ve kemerli pencereler birlikte kullanılmış, özenli bir ahşap işçiliği uygulanmıştır.

Geleneksel Bursa konaklarında diğer konutlara göre, genel prensipler aynı olmakla birlikte, mekanlar daha büyük çözülmüş ve daha özenli bir işçilik uygulanmıştır. Örneğin, tavanlarda göbekli motifler kullanılmış, iç duvarlarda kalem işi uygulamaları yapılmıştır. Büyük konutlar, harem

ve selamlık olarak ikiye bölünmüş, buna göre yapıda birden fazla giriş ve merdiven yapılmıştır. (Aksoy, 120) Geleneksel konutlar, yapıldığı dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının, teknolojik olanaklarının yansıması olarak şekillenmiştir. 19. yüzyıla kadar geleneksel Bursa konutlarında mahremiyet duygusuyla, zemin katlar dışarıya kapalı, günlük yaşamın geçtiği iç avluya dönük olarak, birinci katlar, sokakla bütünleşecek şekilde biçimlendirilmiştir. (Aksoy, 120) Zaman içerisinde, teknolojik ve ekonomik gelişmeler ile değişen yaşam şartları, konutları da etkilemiştir. Altıparmak Caddesi üzerindeki konutlar da 20. Yüzyıl başında yapıldığı için daha eski mahallelerdeki evlerin aksine zemin katlarda da üst katlar ile aynı sayı ve boyutlarda pencerelerin açıldığı, yapıların sokakla bütünleştiği görülmektedir.

Nüfus artışıyla birlikte konut yoğunluğu artmış, 2-3 katlı geleneksel konutlar yıkılarak yerine çok sayıda aileyi barındıran apartmanlar yapılmaya başlanmıştır. Altıparmak Caddesi de kent genelinde olduğu gibi bu değişime maruz kalmıştır. Tophane'den çekilmiş olan fotoğrafta, betonarme, 4 katlı apartmanların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Günümüzde cadde üzerinde geleneksel konut kalmamış, hepsinin yerine zemin katları dükkan, üst katları iş yeri veya konut olarak kullanılan apartmanlar yapılmıştır. Günümüze, Cadde üzerinde, 1497 yılında Karamanlı Mehmet oğlu Mehmet Çelebi tarafından yaptırılmış olan Şehabettin Paşa Cami, Altıparmak, Cemal Nadir ve Haşim İşcan Caddelerinin kesişiminde kalan Veled-i Saray Camileri ile yine bu bölgede birkaç ahşap sivil mimarlık örneği yapı ulaşabilmiştir. Mahallenin geleneksel konut dokusu halen, güney yönünde uzanan sokaklarda, Kuruçeşme Mahallesi'nde görülebilmektedir.

Yıkılmış olan Sigorta binasının yerinde bulunan otel

Kaynakça

- Aksoy, Feyza. 2011. 17. ve 18. yy Bursa Evleri Yapı Çözümlemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi
- Dostoğlu, Neslihan. 2001. Osmanlı Döneminde Bursa: 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Bursa Fotoğrafları, AKMED, Antalya.
- Dostoğlu, Neslihan. 2009. Modernleşme Döneminde Bursa'daki Kentsel Gelişme. Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009). Osmangazi Belediyesi Yayınları. Bursa.
- Dörtok Abacı, Zeynep. 2005. Modernleşme Sürecinde Bursa Kenti'nin Mekansal ve Sosyal Değişimi (1860-1910), Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ergenç, Özer. 2006. XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Günaydın, Ruşen. Kaplanoğlu, Raif . 2000. Seyahatnamelerde Bursa, Bursa ticaret Borsası Yayınları. Bursa.
- Günay, Nilüfer Alkan. 2009. Modernleşme dönemi Bursa'sında Ulaşımındaki Gelişmeler. Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009). Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa
- Kaplanoğlu, Raif. 2007. Geçmişten Günümüze Çekirge Senti. Bizim Mahalle Bursa Çekirge Senti. Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa
- Kepecioğlu, Kamil. Bursa Kütüğü. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa
- Köseoğlu, Neş'et. 1946. Tarihte Bursa Mahalleleri, Bursa

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

255 TARİH PROJESİ İLE BÜYÜKŞEHİR YANINIZDA

3yılıda

gülümseten büyük hizmetler

www.bursa.bel.tr

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

ACEMLER / BURSA

T. (0224) 444 16 00

F. (0224) 225 02 02